

helsinška povelja

PIŠE: SONJA BISERKO

Veliki i mali

.Dinamični međunarodni odnosi i profilisanje novih svetskih aktera, kao i prestrojavanje starih poput Rusije i SAD, otežavaju većini manjih zemalja da se postave na način koji neće ugroziti njihove interese. Tim pre, ukoliko se još nisu opredelile za jednu grupaciju. I Rusija i SAD pokušavaju da uspostave nova pravila u međunarodnim odnosima, često preko leđa drugih. Kroz uzajamno iskušavanje trude se nametnuti vlastito viđenje sveta. Za svet je važno kakvu će ulogu SAD igrati u XXI veku. Uloga globalnog policajca, koja joj je delimično i nametnuta u političkom vakuumu nakon kolapsa komunizma, imala je negativan uticaj i na njih same. Buš je za vreme svoja dva mandata uspeo da na tom pitanju do kraja antagonizuje i samu Ameriku, upravo zato što na samom početku njegovog prvog mandata SAD još nije imala artikulisanog konkurenta. Sada kada ima nekoliko pretendena na vodeću ulogu, SAD su primorane da se povuku i jasno formulišu svoje mesto u svetu. Predstojeći predsednički izbori pokazaće do koje je mere Amerika spremna za takvo preispitivanje.

Srbija je jedna od zemalja koja ne razume svoje mesto na svetskoj pozornici. Naviknuta na pažnju koju je uživala tokom poslednjih dvadeset godina zbog destruktivne politike Slobodana Miloševića i rušenja Jugoslavije, Srbiji tek predstoji prihvatanje sopstvenog međunarodnog položaja u novim okolnostima. Zbog reputacije koju ima, teško da može očekivati značajniju ulogu, čak i u regionu, sve dok ne pokaže da prihvata susede kao ravnopravne partnere, kao i određene vrednosti savremene civilizacije. Pribegavanje ucenjivanju, što je godinama bilo glavna karakteristika ponašanja Beograda, ne daje rezultate na dugi rok. Stalno čekanje da se nešto dogodi – najpre, da umre Tito, zatim da ode Milošević, pa onda Koštunica, ostavlja utisak da se očekuje idealno rešenje koje će biti samo od sebe bez stvarnog angažmana samog društva.

Srbija je ovog leta dobila vladu koja je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa EU, dobila je predsednika koji je pre toga potpisao sporazum sa NATO o *Partnerstvu za mir*. Ova dva sporazuma su od ključnog i strateškog značaja, jer Srbiju konačno stavlja pod kišobran evroatlantskih integracija. Time je zaokružena bezbednosna i ekonomska arhitektura Balkana na kojoj se intenzivno radilo od 2003. godine,

kada je u Solunu EU donela odluku da svim balkanskim zemljama ponudi kandidaturu za članstvo u EU. Prvi put u istoriji, balkanske zemlje su se svrstale pod isti kišobran, što im otvara suštinsku perspektivu za neometan razvoj i postepeno prihvatanje demokratskih vrednosti. Zato su dva sporazuma iza kojih stoji ova vlada ogroman iskorak za budućnost Srbije.

Srpska politička scena je nakon majskih izbora ponovo u redefinisaju. Neke konstatnte, međutim, ostaju. U prvom redu da i dalje može da se igra na nekoliko karata: rusku i evropsku, na primer. Zatim, da će Srbija kad-tad dobiti Republiku Srpsku. Zato je insistiranje na Kosovu kao delu Srbije važan deo te strategije. Sporazum sa EU mnogi vide kao izlaz iz dramatične ekonomske situacije, ali mnogi se nadaju da će energetske sporazum sa Rusijom obezbediti ključnu poziciju Srbiji na Balkanu. U međuvremenu, došlo je do raspada Srpske radikalne stranke koja je bila gotovo na domaku osvajanja vlasti. To bi se verovatno desilo i Demokratskoj stranci da je izgubila izbore. Srbija je u suštini uvek imala samo jednu stranku – vladajuću. Sve partije su manje-više varijante iste politike. Kada se istroši jedna varijanta kao što je, na primer, Koštuničina (pre toga Miloševićeva) onda se pojavi nova koja se prilagođava novonastalim okolnostima.

Partija koja se na unutrašnjoj sceni suštinski razlikuje je LDP: ona se nametnula otvaranjem moralnih pitanja srbijanskog društva i instiranjem na nekim ključnim temama kao što je status Kosova, odnos prema Haškom tribunalu, te korupcija. LDP je odigrala veoma konstruktivnu ulogu u stvaranju sadašnje vlade i pokazala političku zrelost, odnosno sposobnost da razume državni i društveni interes zemlje u trenutku kada se profiliše budućnost za narednih pedeset godina. Ostaje da se vidi koliki će biti njen kapacitet da održi konstruktivnu, a kritičnu poziciju. To će zavisiti od i DS i njene sposobnosti da suštinski prihvati evropsku agendu. LDP, dakle, jeste jedina opoziciona stranka. Radikali i ostale partije krajnje desnice opstruiraju vladu na svim strateškim pitanjima. Međutim, za sada Vlada, ukoliko stvarno želi promene, ima dovoljno veliku većinu koja će joj obezbediti prostor za suštinske promene.

Promene u Srbiji će u velikoj meri zavisiti i od Rusije, odnosno od njenog interesa da Srbiju koristi

u konfrontaciji sa EU i SAD. To je bilo jasno od onog trenutka kada je Rusija odlučila da spreči donošenje nove rezolucije o Kosovu u Savetu bezbednosti UN koja bi omogućila normalan proces osamostaljivanja Kosova. U određenim krugovima se može čuti da Rusija Kosovu nudi priznanje ukoliko Kosovo prizna Južnu Osetiju i Abhaziju, što je samo pokušaj da se i Albanci instrumentalizuju u konfrontaciji sa EU i SAD. To je malo izvestan scenario, jer su Albanci, za razliku od Srba, pokazali veće razumevanje duha vremena. To Albance danas definiše kao politički najdinamičniji narod na Balkanu. Srbi ne žele da prihvate tu realnost i svim snagama pokušavaju da opstruiraju tu dinamiku.

Događaji u Gruziji pokazuju kako se lako žrtvuju male države i kako u svakom trenutku prestaju biti prioritet ukoliko se ugroze interesi velikih. Međutim, intervencija Rusije u Gruziji nije napravila Rusiju svetskom silom, niti je označila početak novog hladnog rata. Ona više pokazuje njenu slabost. To je zemlja bez velikog demokratskog potencijala, sa ozbiljnim padom nataliteta (800.000 godišnje) zbog slabe zdravstvene politike i siromaštva. Rusija je za samo nekoliko dana izgubila nekoliko milijardi dolara jer su se strani investitori povukli nakon okupacije Gruzije. Dugoročno, Rusija je ovim potezom (bez obzira kako je do njega došlo) još više gurnula svoje susede u naručje NATO i EU. Ponašanje Rusije više liči na ranjenu zver koja je nepredvidljiva. Njeni potezi liče na one koje je Srbija vukla devedesetih sa osloncem na JNA, pokušavajući da obezbedi dominantnu kontrolu nad Jugoslavijom. Rusija i svet bi mogli povući mnoge paralele između ondašnje jugoslovenske situacije, kao i one u postsovjetskom regionu.

Rusija se nikada nije pomirila sa raspadom SSSR, ali zbog vlastite slabosti i lošeg upravljanja (što je i dovelo do raspada) nije bila u mogućnosti da to spreči. Međutim, tokom poslednje dve decenije strateški je radila na destabilizaciji svog susedstva. Zato je upravo jugoslovenska kriza više nego poučna. Bez razumevanja ruske strategije prema susedima, teško je razumeti njeno delovanje u Gruziji, koje je samo pretekst za eventualnu okupaciju Krima. Njena je namera da obezbedi koridor gasovoda i transfera nafte u evroazijskoj areni čime bi, nada se, učinila EU još zavisnijom. Ta kalkulacija može da je još više košta jer takvom politikom ona samo ubrzava pronalaženje alternativnih izvora energije.

Brutalnost međunarodnih odnosa zahteva izbalansiranu i promišljenu međunarodnu politiku. Nažalost, Srbija nema međunarodnu politiku, uvek je imala samo ratnu koju i sada, po inerciji, sledi. To se najviše odražava na njene odnose sa susedima. Male zemlje kao što je Srbija, umesto što traže velikog zaštitnika, treba suštinski da brane principe kao što su ljudska prava i da u svakoj situaciji pokažu solidarnost sa malim ugroženim zemljama preko kojih se međusobno namiruju velike sile. Jedino kroz solidarnu politiku manjih zemalja moguće je relativizirati uticaj velikih i prinuditi ih da se drže nekih kriterijuma i standarda u međunarodnim odnosima. ■

Ruski gas kao stvarnost i metafora

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Obistinila su se predviđanja da će se neposredna budućnost svetske politike prelamati i na osetljivim odnosima nove autoritarne Rusije i njenih postsovjetskih satelita. Naročito onih koji su krenuli da se izmiču izvan sfere njenih neposrednih uticaja. Postale su razgovetnije, između ostalog, nove nepodudarnosti u interesima SAD i EU, čime bi moglo početi da se relativizuje njihovo strateško partnerstvo. Iscrthane su nove granice domašaja američke moći. Usled odustajanja Brisela od bilo kakvog oblika sukoba s Moskvom, kao da se nastavilo osporavanje unilaterane moći SAD u globalnim odnosima, narušene još 11. septembra 2001. Otvoreno je i pitanje svetske budućnosti u kojoj se nagoveštava sve osetnija uloga, uz Rusiju, Kine, Indije i Brazila. Da li je ta budućnost u trećesvetskoj, autoritarnoj i antiliberalnoj dominaciji, ili se, u tom smislu, ispredaju novi globalni mitovi, oživljavanjem hladnog rata i njegovih aveti? Ruska agresija na Gruziju kojom su dve male i gotovo bezvredne provincije, Južna Osetija i Abhazija, događaja koji se dovode u vezu s kosovskim presedanom, ogolila je i šizofrenu poziciju nove koalicione srpske vlade. Ispunjene ruskom klijentelom. Koja u ovdašnjem kontekstu stabilne kleptokratije pokušava da pomiri neophodnost ubrzanja evropskih, mada ne i evroatlantskih integracija, i nameru da ostvari gasni aranžman s ruskom državom. Uključujući nezakonitu predaju NIS ruskoj vladi: najverovatnije, zadugo, pljačku stoleća, kad je o Srbiji re;. Pomirljivost Brisela u odnosima s Moskvom dodatno doprinosi mogućnosti da se takve namere ostvare bez posledica.

U međuvremenu su se pominjale sankcije koje bi Brisel i Vašington nametnuli Moskvi. Od mogućnosti koje su se navodile, najubojitijim mogle su se učiniti one koje bi neposredno pogodile njenu antidemokratsku i ostrvljenu, u pljački, nasilju i skorojevićskoj raskoši, političku i ekonomsku elitu. U Rusiji ionako ne postoji slobodno javno mnjenje koje bi reagovalo na neki drugi oblik pritiska. Njen politički sistem oslobođen je svake ozbiljne i verodostojne opozicije. Međutim, u intervjuu američkom nedeljniku „Njuzvik“, šef francuske diplomatije, zemlje koja je predsedavajuća EU, podsetio je da iz Rusije stiže trećina ukupne količine nafte i gasa kojima se snabdeva evropsko tržište. Nisu pomogle ni zastrašujuće reminiscencije, od sovjetskog napada na Finsku 1939. i pripajanja pribaltičkih zemalja, preko intervencije u Mađarskoj 1956 (kad se sramno ponela i jugoslovenska diplomatija), do gušenja Praškog proleća 1968. Iz političke retorike su brižljivo uklonjene i činjenice o predistoriji incidenta, kad je zvanična Rusija podsticala separatizme na teritoriji susedne Gruzije, koja se tegobno demokratizovala na osnovama siromaštva, u senci dvovekovne ruske i sovjetske dominacije, ali i sopstvenog nacionalizma.

Mada dugo očekivana, buduću da nije izolovani incident, ruska agresija na Gruziju ostala je bez uverljivog odgovora. SAD su se zatekle gotovo usamljene, u raskoraku između dva mandata svoje mahom neuspešne diplomatije i predsedničke kampanje. Zvanična Rusija nije se suviše osvrtna ni na pretnje isključenjem iz G8. Gde je prihvaćena bez obzira na ekonomske i demokratske standarde koje ni u međuvremenu, koje je duže od decenije, nije uspela da ispuni (Španija, koja nije u G8 ima razvijeniju ekonomiju i od Rusije i od Kanade, i najliberalnije je veliko evropsko društvo), kako bi se podržala njena problematična, dugoročno neuspešna tranzicija (1997). Ruski predsednik Dmitrij Medvedev je samouvereno izjavio da će „G8 biti praktično nesposobna da funkcioniše bez Rusije“, a na pomen sankcija koje bi Rusiji uvela EU odvratio: „budite oprezni, i mi možemo da uvedemo sankcije“. Mada bi te sankcije pogodile, dugoročno, upravo rusku ekonomiju, i većinu u društvu koje se davi u bezizlaznom siromaštvu, ali se na tome ipak sve, ili privremeno, završilo.

Ruska agresija, i jedan politički mentalitet, dobili su još jednu legitimaciju otvaranjem vrata diplomatiji koja će po svemu sudeći, u bilateralu između EU i Rusije, zapostaviti demokratske standarde i liberalna načela. Sve zbog ruskog gasa. Povratak hladnog rata samo je izgovor. Hladni rat je, ako ništa drugo, presudio, na svome ishodištu, istočoevropskom komunizmu i sovjetskoj totalitarnoj imperiji. Kao da se i ta činjenica namerno zataškava.

EU je, u svemu, ostala izuzetno oprezna. Ali to nije učinilo prilike jednostavnijim. Rusija je, doduše trijumfovala nad gruzijskom vojskom i ponizila gruzijskog predsednika Sakašvilija. Svedeni, hladnoratovski nazori premijera Putina uklonili su svaku sumnju u prirodu njegovog režima lišenog opozicije u zemlji, a u međunarodnim odnosima okruženog

uvažavanjem, jednako, Zapada, i ostataka sveta koji je ostao na onoj strani „kraja istorije“, tj. vladavine prava, demokratije i tržišne ekonomije. Dugo razdoblje nategnute kohabitacije Putina i Zapada (1999/2000-2008) konačno je isteklo. Rusija možda i dalje pripada sferi mitologizacije demografskih i teritorijalnih giganata poput Kine, Indije i Brazila, dok se previđa, verovatno namerno, da se njihov ekonomski uspon zasniva na zapadnim ulaganjima, da se njihove zarade velikim delom prelivaju u globalnu zapadnu, pre svega američku ekonomiju, i da te zemlje nemaju dovoljno privlačne snage, naprotiv i dalje su izvorišta umesto da postanu destinacije imigracije. Dalje, pristajanjem na tzv. kosovski presedan, priznanjem Abhazije i Južne Osetije, Putin je pokrenuo centrifugalnu energiju u sopstvenom domenu, dok sanja o obnovi sovjetske imperije. Spržena Čečenija nije primer koji će zaustaviti nove separatizme. Putinova Rusija, poput sovjetske, i dalje je orbita iz koje se beži, naročito zajednice koje teže samostalnosti i slobodi, ma šta to u njihovim slučajevima značilo.

Putinova agresija je i poruka ruskoj poslovnoj zajednici, čijem jednom delu, koji nije preterano vezan za rusku državu i njene monopole, verovatno odgovara otvaranje zemlje i njena demokratizacija. Taj sloj je, ako ništa drugo, najpodložniji mogućim sankcijama Zapada, gde su sklanjali svoje viškove od zarada ili pljačke, koje se na taj način mogu konkretno individualizirati kao precizan i ubedljiv pritisak na vladajući sloj u celini. Putinovi obračuni sa odabranim oligarsima, koji su podržavali opoziciju, bili su jedna od takvih poruka, da u imperiji oličenoj u samodršcu, lišenoj vladavine prava i individualnih sloboda, niko nije siguran od države i njene samovolje. Senka novog hladnog rata, i ako je, u najboljem slučaju, nestvarna, dodatno će zamračiti unutrašnje prilike, dok se tranzicioni plen ionako dobrim delom prenosio u zapadne banke i nekretnine.

U tekućem kontekstu, rat u Čečeniji, koji je odneo desetine hiljada života, podseća na Putinovu sklonost da u „spremnosti na zaštitu“ arbitrarno postupa u odnosu na rusko građanstvo, pre svega u skladu sa njihovim etničkim, kulturnim ili strateškim opredeljenjem. Poverenje u takve čvrstorukaše ne mora da bude beskrajno, naročito ukoliko se zasniva na strahu. Putinov poredak je delimično zasnovan na strahovladi, čiji se važni segmenti zasnivaju na razvejavanje teorija zavere i pansovjetizam. Putin jedino unosi strast u reminiscencije na Sovjetski Savez i njegov raspad, smatrajući da je taj proces „najveća geopolitička nesreća veka“. On sam je okružen malobrojnou kamarilom i svojim ličnim nepoverenjem. U takvim okolnostima moguće je da se ponegde zature sposobnosti za sticanje realnog uvida u svetsku, ali i domaću stvarnost, ionako sve složenije i sve teže podobne olakim, šturim kvalifikacijama kojima su autoritarne, ili totalitarne političke kulture sklone. O tome svedoči i njegovo uverenje, koje je, mada samoljubivo i potencijalno katastrofalno po labavu rusku ekonomiju, da Rusija poseduje deficitarne prirodne resurse za kojima postoji veoma velika potreba i bez kojih njeni partneri ne mogu da postoje „ili će im biti veoma teško“. Navodeći da

su u pitanju nafta, gas, metali, drvo i hemijska đubriva, on je istakao da za Rusiju ne bi nastali veliki problemi ukoliko bi zapadni partneri želeli da odustanu od ruske robe i usluga ili prisustva na ruskom tržištu. „Šta da se radi - svet je veliki, a potrebe za tim uslugama i robom u svetskoj privredi su veoma velike“.

Putin je u Gruziji pokazao svu svoju snagu, kao i slabost. Na redu je verovatno Ukrajina. EU je propustila da se približi tom delu postsovjetskog prostora, uključujući Gruziju, Moldaviju ili Jermeniju, otežući integraciju Zapadnog Balkana, ali i odustajanjem od evropeizacije Turske čiju je stratešku ulogu u poslednjim godinama zanemarila. (Turska u ovom slučaju nije bila spremna da preterano ugrozi svoje odnose s Rusijom.) Rusija je uspela da unese razdor u prozapadni politički blok, ovoga puta, u sferi neobuzdane korupcije i tranzicione pljačke. Na to je nedavno ukazao sam ukrajinski predsednik Viktor Juščenko kad je optužio premijerku Juliju Timošenko „za sistematičan rad u interesu Rusije“ pošto je zauzela pasivni stav u odnosu na sukob u Gruziji. Zvanična Rusija je šta više otvorila pitanje potrebe da, u slučaju njenog ulaska u NATO, uopšte poštuje teritorijalni integritet Ukrajine, pre svega misleći na Krim u celini. Osporila je i položaj predsednika Juščenka. Ruski pritisci doveli su do faktičke podele Moldavije. Rusku pretnju dobro su osetile i tri pribaltičke republike.

Postavljajući izazov koji je iziskivao nedvosmilenu i hrabar odgovor, Rusija je podelila i EU koja je otkrila nejedinstvo na vanrednom samitu održanog 1. septembra 2008, posvećenog gruzijskoj krizi. Velika Britanija je tom prilikom pozvala na potpuno prispitivanje odnosa s Rusijom, uz podršku Poljske, pribaltičkih zemalja i Švedske. Poljska je, pod utiskom ruske agresije, u međuvremenu pristala na postavljanje američkog raketnog štita namenjenog odbrani od vlada koje su se izuzele iz međunarodnog poretka i odbacile sve demokratske procedure u unutrašnjoj politici. U saglasju sa zavisnošću od ruskih energenata rastao je, međutim, oprez u EU, čije su se preostale članice uzdržale osuđujući nesmotrene i agresivne postupke Gruzije, koja se, inače, smatra američkom zaštitnicom. Već tradicionalno malo gadljiva na bliskost sa režimima koji doprinose njenoj sopstvenoj protivteži u odnosu na anglosaksonski svet, Francuska je preuzela ulogu posrednice. Osetivši evropsko nejedinstvo i slabost, Putin je otišao dalje, proglasivši luku Poti, koja nema teritorijalnu vezu sa otcepljenim gruzijskim oblastima, delom ruske samoproglašene „zone bezbednosti“, a predsednik Medvedev je optužio SAD da pod kišobranom humanitarne pomoći ponovo naoružavaju Gruziju.

Intervencija u Gruziji pomogla je Rusiji da pred samom sobom obnovi čast i samopoštovanje koje je ostavila u davnoj hladnoratovskoj eri. Nemogućnost EU da odgovori sankcijama i prezauzetost SAD u Iraku i u unutrašnjoj politici dodatno je doprinela njenom samouverenju. Gotovo beznadežno siromašna, pod političkim i ideološkim teretom državne ekonomije i svih vrsta monopola, zasnovanih na izvozu energenata i autoritarnom, ličnom režimu oslonjenom na

konzervativne i arhaične slojeve u politici i društvu, Rusija smatra da je na putu da ponovo postane velika sila, u novom, multipolarnom svetu. Predsednik Medvedev je otkrio i uverenje da će zahlađenje u odnosima s NATO više štetiti Zapadu nego Rusiji. Odustajanje EU od sankcija ocenio je kao „razložno“ i „realistično“.

Ali, iza te napadno utegnute kulise opstaje sumorna stvarnost jednog ostarelog društva čije ukupne snage troše poslednje biološke zalihe, sivog, jednoličnog života u siromaštvu i izolaciji ogromne većine, inflaciju, korupciju i kleptokratiju, zavisnost, u najboljem slučaju, od promenljivih cena energenata na svetskom tržištu. Pretpostavlja se da će u praznom prostoru zapadnog oklevanja Rusija nastaviti da status svetske sile, koji je sama ponela, dokazuje novim pritiscima na svoje susede, koji će se odvijati i u svetlosti Putinovih ličnih frustracija raspadom sovjetske imperije.

Ako se događaji u istoriji ipak ne ponavljaju, ili samo ponovo preuzimaju neka manje važna obeležja, Rusija se zaista zatekla u hladnoratovskim okolnostima, koje kao da ponekad priziva, hladnim odgovorima svojih potencijalnih saveznika u odnosu na američki unilateralizam na Dalekom istoku. Međuvladina Šangajska organizacija za saradnju je naglasila važnost teritorijalnog integriteta i mirnog rešenja sukoba u Gruziji. Kineski mediji izbegavali su da otvoreno kritikuju Rusiju, ali je Kina pozvala na „dijalog i saradnju“, više raspoložena da ne kvvari ekonomske veze sa Zapadom, i opsednuta tibetanskim, tajvanskim i muslimanskim separatizmom. Intervencijom u Gruziji Rusija je uspela da naruši inače dobre odnose s Grčkom, Kiprom i Španijom.

Bez obzira na obnovljenu upotrebu tog pojma, upravo je ruska agresija na Gruziju podsetila da je hladni rat davno i definitivno istekao, i da je nemoguće obnoviti takav međunarodni poredak. EU je makar verbalno unisono osudila njeno postupanje, a svoju politiku daljeg širenja i odnosa sa odmetnutim režimima uvrstila u dugoročne prioritete. Jedna od lekcija hladnog rata, koju Putin i Medvedev nisu savladali, jeste da su sile poput Rusije, siromašne i gladne, kratkog daha. SAD i MMF će nastaviti da pomažu Gruziji, ukazujući, zajedno sa svojim evropskim partnerima, da su takvi oblici saradnje delotvorniji od politike sankcija, a da, na drugoj strani, u partnerstvu s Rusijom nema ničega privlačnog, ili ne dovoljno. Još jedan od izazova Rusiji je NATO širenje na pribaltičke zemlje (2004), ali je pitanje u kojoj meri će ona uspeti da tamo mobilise svoju klijentelu koju nastoji da održi među pripadnicima ruskih manjina. Bekstvo najbogatijih Rusa, naročito njihovog kapitala, izvan granica Rusije, neprestano podseća na stvarni karakter sile koja pretenduje da to ponovo postane. Putinovo duboko verovanje u moć država da kontrolišu živote nacija takođe pripada jednoj davnoj, nepovratnoj prošlosti. ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Evolucija g. Prosečnog

Na početku ove godine nekome je moglo izgledati da Srbiji u 2008. preti opasnost da joj se nebo surva na glavu, i to najmanje dva puta: prvi put kad Kosovo proglasi nezavisnost, a drugi put kad budu uhapšeni Karadžić i Mladić, ili bar jedan od njih. Kosovo je u međuvremenu zaista proglasilo nezavisnost, a sve što je Srbiju zahvatilo svelo se na *veštački izazvani histerični napad*, relativno intenzivan, ali apsolutno kratkog trajanja. Da, i na jedan uludo bačeni mladi život. Ipak, nebo se nije obrušilo na Srbiju, svet nije izašao iz ležišta, sunce i dalje jutrom izlazi a s večeri zalazi. Onda je krajem jula uhapsilo Radovana Karadžića u obličju bizarnog dr Dabića, koji kao da je izašao iz nekog manga-crtaća. E, tek na to je Srbija ostala beskrajno ravnodušna! Sve se svelo na besciljno i besplodno mahnitiranje jednog već vrlo malobrojnog jezgra "nepopravljivih prestupnika" sa priradikalne margine društva. I tu je, dakako, uludo izgubljen još jedan mladi život, tek da se morbidna tradicija ne prekine. Sve osim te činjenice je sasvim beznačajno, jer to što je promahnitalo beogradskim ulicama jeste prizor neprijatan za oči i uši, ali suštinski više nije čak ni tigar od papira, pošto tu ni poštene hartije više nema. "Njičeg njema, sve je prekrio snijeg", kako kaže pevač u jednom starom vickastom šlageru. *Suuper!* odgovara mu partnerka...

Srbija, dakle, ulazi u novu jesenju političku sezonu bogatija za dve važne "metafizičke" spoznaje: ima života i posle (mutne, nedorečene, polupriznate) nezavisnosti Kosova, i ima života i sa najdičnijim "srpskim herojima" iza rešetaka. Štaviše, ono što će malo ko naglas reći jerbo "nije zgodno", jeste da Srbija zapravo tek kada joj takve teme izadu iz fokusa može da počne ozbiljno da se bavi temama koje se neposredno tiču života njenih građana. Dakle, neka se Tači i društvo bakću s kontroverzama i ograničenjima nedopečene nezavisnosti, neka ošišani dr Dabić gleda kako će da hipnotiše one tamo u haškoj sudnici, a mi ćemo napokon malo da se pozabavimo sopstvenim životima, što će biti prijatna promena, jer to nismo radili već nekih dvadesetak godina...

Promena o kojoj je ovde reč, nije ni nagla ni slučajna. Na nju su nedvosmisleno ukazivali rezultati zimušnjih predsedničkih izbora, a isto tako i proletnjih parlamentarnih i pokrajinskih. Naizgled, Tadićeva pobjeda je bila tesna; naizgled, i na parlamentarnim izborima Srbija se podelila u dva relativno izjednačena bloka, gde je samo od interesa ili hira vrhuške socijalista

zavisilo koja strana će prevagnuti. Kažem, *naizgled*: ispod površinskog sloja tog "pojavnog" sasvim jasno se nazirao jedan nezaustavljiv trend: "proevropska" Srbija, Srbija realnih životnih pitanja, u nezaustavljivom je nadiranju; ona druga, "antievropska", zarobljena u fiksacijama devedesetih, u nezadrživom je (pr)opadanju. Ona će, naravno, još dugo biti jaka i glasna, ali teško je zamisliti da bi njena dekadencija mogla biti zaustavljena, kamoli da bi ta i takva *retrosrbija* mogla ponovo da poraste. Zato verovatno nije preterano reći da 2008. označava jedan tihi evolutivni skok čije dalekosežnosti još nismo u punoj meri svesni. Zato je, uostalom, i SPS "presaldumio": savez sa DSS i radikalima bio bi zaista "prirodniji", ali samo u ovom, zamrznutom trenutku; dinamički (dijalektički?) gledano, to je gubitnička opcija, i zato je prelazak socijalista u tabor kojem ni po čemu u svojoj istoriji i (do)sadašnjosti nisu pripadali bio za njih pitanje opstanka. Slučajno, po prvi put u istoriji, interes SPS poklopio se sa realnim interesima Srbije.

Da li sve ovo znači da je "prosečni građanin Srbije" doživeo onu famoznu *katarzu*, da se *suočio s prošlošću*, da je sa razumljivim zaprepašćenjem shvatio da su kolumne u *Helsinkiškoj povelji* bolje od onih u *Pravdi*? Pa, zapravo ne... Taj "prosečni" građanin i glasač opterećen je još, i te kako, svakovrsnim predrasudama, a ni gro političke, akademske i medijske elite ne pomaže mu da ih se oslobodi, naprotiv. Ali, štos je u nečemu drugom: taj Gospodin Prosečni više ne želi da žrtvuje ni sekund svog života, kamoli života svoje dece, na celu tu Propalu Stvar, čak ni kad mu je intimno i dalje draga, i negde u dubinama svog nežnog hrišćanskog srca drži da je "u suštini ispravna". Priznajem da ovo ne zvuči nimalo herojski i nimalo impresivno, ali bojim se da je to najbolje što se trenutno može dobiti! Svakoga ko se odveć mrzovoljno mršti tvrdeći da je to premalo i preslabo za njegove uzvišene kriterijume, za kaznu bih vremeplovom vratio u 1991, pa da proživi *sve ono* ispočetka! Iz drugog pokušaja bi valjda razumeo zašto ovo nije baš najbolji trenutak za zakeranje. Ili vi možda mislite da su svi Nemci poustajali jednog, recimo, jesenjeg jutra 1945. sa zaključkom kako je onaj Hitler bio odvratna antisemitska svinja, a kako su svi oni bili neopisiva đubrad zato što su ga sledili?

U vreme nastanka ovog teksta, Skupština Srbije bavi se Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju. Na iznenađenje mnogih, čak i Tomislav Nikolić najavljuje da će radikali podržati SSP, doduše uz jedan (prilično besmisleni) amandman koji bi im valjda poslužio u *digestivne* svrhe. Neki drugi radikalski čelnici sugerišu da možda i neće biti tako, oslušujući valjda na koju je nogu Vojvoda jutros ustao. Šta god da od svega toga bude, to pokazuje da je jaz između *životne* i *doktrinarnе* Srbije sve dublji, i da on više ne prolazi jedino i nužno između političkih stranaka, nego i kroz njih, deleći ih i preoblikujući političku i javnu scenu na do juče nezamisliv način. I, šta će na kraju od svega toga da bude? Jedno je jasno: nebo nam neće pasti na glavu. A znate li zašto? Zato što nam je već palo na glavu, i to još pre dvadesetak godina! Sada se radi o tome da treba da ga vratimo tamo gore, gde mu je i mesto, i da konačno učinimo nešto za sebe. ■

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Veliki meštar presvlačenja

Prve fotografije uhapšenog Radovana Karadžića otkrile su da njegov novi izgled veoma podseća na Dražu Mihajlovića, kolaboranta iz Drugog svetskog rata. Taj general kraljevske jugoslovenske vojske verno je služio nemačkom okupatoru, počinio nečuvene zločine prema vlastitom narodu, a pao je izdan od sopstvenih saradnika, koljača takođe. Tako u svom današnjem izgledu Karadžić podgreva nostalgiju jednog dela srpske nacije prema kraljevskom generalu, bez obzira na njegove prestupe. Ne znam da li je ovaj toliko traženi begunac imao u glavi tu podudarnost, ali njegova strast za prerušavanjem bila je ogromna. Od rane svoje ruralne mladosti ovaj subjekat lažno se predstavlja, kao pjesnik, kao doktor psihijatrije, kao šef jedne izmišljene države. Iako je sve oko njega bilo legalno; posedovao je objavljene knjige, doktorsku diplomu, stolicu predsednika Republike Srpske. Ali samo u jednoj zemlji, sklonoj globalnoj glumi, može se bivstvovati kao pjesnik uz bedne stihove, biti liječnik uz uska znanja medicinska, biti vođa naroda koji taj isti narod vodi u teški i masovni zločin. Ima u celoj toj biografiji nešto veštačko, jedan kurikulum koji naginje ka krivotvorenju, falsifikatu.

Okolnosti u kojima se našao pošto je fudbal prsnuo a njegovo predsedništvo pokazalo se kao štab ubica, pa ga je počela goniti čitava jedna pravna mašinerija, ne baš uvek odlučna ali moćna – te prilike dale su ovom stvoru novu inspiraciju. Čovek u bekstvu pobuđen je da u tim uslovima katkad i uživa, navlačeći na sebe različite krinke, tuđa odela i imena. Nije li njegov herojski general, Mladić, taj neposredni krvnik iz Srebrenice, jedno vreme boravio u suknji monahinje? Sve misleći da je nekakav Montekristo novije srpske istorije. Tako se valjda i Karadžić dovijao, uzimajući tuđe legitimacije, koje su katkad pripadale mrtvima, ubijenim ili umrlima. Ko zna gde je sve boravio, šta je bivao, kako se zvao. Ogromno se u tim prilikama razvija jedan eros, avanturistički i na ivici smrtnih opasnosti; begunac je osuđen da bude dovtljiv, katkad ingeniozan u svojim poduhvatima. Zar nije teški zločinac u begu nalik velikim defraudantima, kradljivcima dragulja, golemim obijačima banaka, postajući nekakav Staviski, koji živi u visokom društvu, boravi na skupocenim mestima, zavodi i rabi glasovite leptice.

Tako je jedan od najvećih krivaca za masovne zločine

u proteklom ratu, u svom prerušenom izdanju dospao do čudačkog projekta: ideje ozdravljenja srpske nacije, sredstvima alternativne medicine, bliske nekadašnjim seoskim vaučerima. To je bila jedna od poslednjih alternacija ovog tenora iz hora istorijske opere Evrope, i njegov najkuražniji pothvat. Da umesto u prljavoj zemunici gde je godine 1946, pronađen četnički vođa Mihajlović, nastani se on u prestonom gradu iznenada demokratske zemlje Srbije, kao liječnik, medicinski profet, demonstrator novog pogleda na probleme tela i duha. Činilo se da je ovim njegov novi život potpuno legalizovan, kao da je i sam poverovao da glumljena egzistencija njegova je prirodna aura, a da laž u kojoj počeo je da obitava ima stvarni osnov.

Pitanje je inače, kako je taj gospodin veoma dekorativnog izgleda, sa perčinom kose zategnutim jednom gumicom na temenu, kako je ovaj, govore, rečiti i duhoviti subjekat, nameravao da izleči jednu populaciju, zapravo neizlečivu. U čiji opsti bolesnički karton ulazi takođe to, sindrom pretvaranja.

Pretvaraju se ovi čudni ljudi decenijama, najpre da su za kralja i otadžbinu, potom da su srcem i dušom za Titov komunizam, u jedan mah čak su bili i za jednog manijakalnog bankarskog činovnika, obolelog od hipertenzije. Loše čini svaki vođa tog naciona ako mu veruje, to su oni isti ljudi koji u jedan mah nose crvene barjake nad glavom, a čas kasnije kleče po crkvama i celivaju ruke popovima.

Tim načinom građani ove metropole odnosili su se prema gospodinu kojeg tražila je sva policija sveta, a on, samo ovlašno prurušen, živeo je među ovim ljudima, pio sa njima kavu po beogradskim kafeima, nastupao na javnim tribinama, neke od njih je pokušao i da izleči od nesаницe. Pravili su se nevešti ovi njegovi sugrađani da ne razaznaju njegov poznati glas, njegov pogled, njegove kretnje. To su počinili i oni koji su mu dali tuđe isprave, koji su mu iznajmili stan, koji su svakodnevno s njim saradivali na opštem poslu, higijenskom, zemlje Srbije. Sve to inače bilo je veoma nehigijenski, jer je oko ovog čoveka zaudarala jedna nepregledna masovna grobnajama. Sada je jasno da u ovoj maskaradi učestvovali su mnogi, možda hiljade. S velikim uživanjem da vuku za nos svetsku žandarmeriju, jer su svog omiljenog zlikovca držali kao normalnu, neskrivenu osobu, zaštićenu upravo time, svojim neverovatnim talentom za lažno predstavljanje. Katkad opasni u tom svom talentu, za metamorfoze. Pa to je onaj isti narod kome još jedan stari barokni evropski putopisac utvrdio je, da nije pametno okrenuti leđa, noću.

Mnogi ljudi iz tog naroda pomišljaju kako uspevaju svakoga da prevare, svakoga da obmanu. Jer misle da su pametniji od drugih, pa onda u stanju su da, koga god zažele, mogu da nasamare. To su oni isti pojedinci koji su verovali da njihov izbezumljeni vođa na optuženičkoj klupi u den Haagu vuče za nos celo svetsko pravosuđe, a onaj drugi tamošnji optuženik od sveg tribunala pravi sprdačinu svojim prostaklucima. Taj svet ne preza od maske koju sam na sebe navlači, maske ludosti. I danas, u sred Beograda postoji krčma u kojoj vise slike ratnih zlikovaca, a koja se zove „Luda kuća“, nije čudo da je baš tamo doktor Karadžić imao *Stammtisch*. Ovaj objekt,

„kafanski“, čini mi se kao nekakav simboličan punkt, neka vrsta Centralnog komiteta jedne retrogradne Srbije. Jer se onde svakodnevno okuplja čudan svet, mahom kostimiran. Većina stalnih gostiju deluje tako kao da su figure iz etnografske zbirke, pa neupućen prolaznik može pomisliti da se našao u muzeju. Ti ljudi, većinom mladi, imaju po sebi nošnju, donekle crnogorsku, a to takođe može biti u počast dvojice njihovih velikana, poreklom iz crnogorskih gudura, Miloševića i Karadžića. Naravno da se tamo svakog dana svira uz gusle, to je onaj instrument, ruralni i anahron, koji beše aktuelan u vreme Goetheovo. Nađe se po mnogim zemljama poneki manijak, odeven u starinsku odeću; pre pola veka bio je poznat Parižanin odeven u mundir iz Napoleonovog doba, ima ih i drugde. Ali Srbi koji se odevaju u uniforme i odeću svojih hajdučkih pradedova hoće da saopšte okolnom publikumu nešto drugo, da oni i jesu iz nekog bivšeg doba i da u tom dobu žele da ostanu. A zapravo time potvrđuju samo jedno, da ne znaju gde su. Ovo se posebno odnosi na mlade, na jednu žalosnu generaciju, otcepljenu od Evrope i sveta, odraslu u surovoj izolaciji koja vodi u ignoranciju i u autizam. To su oni isti mladići koji u današnjem Sarajevu, slaveći Karadžićevo hapšenje, viču „Ovo je Turska!“, dok po Beogradu ljudi iste generacije krivicu za pokolj u Srebrenici urlaju „Radovane volimo te“. Otuda ingeniozan naziv one musave kavane u sred savremenog Beograda. Jer sve što se tamo odvija treba da predstavi život u toj zemlji kao ludački. Inače bi teško bilo, s nešto pameti, učiniti toliko neprilika sebi samima, kako se ova zemlja prema sopstvenoj sudbini ponela. Pa onda naziv one krčme i nije toliko lud koliko se njime to tvrdi. Kažem kako u Srba ogromno je razvijen glumački talenat, posebno taj smisao za prikrivanje i prerušavanje. A samo negde odjedanput ovo eksplozira, pa se iznenađeno objavi stanje stvari, kako su to učinili vlasnici te krčme.

Kad god ovih godina odem u posjet svojoj bivšoj domovini, posebno kad se opet nađem u Beogradu, gde mi je protekao veći deo veka, imam utisak da sam se našao u nekakvom, takođe prerusenom prostoru, samo nalik onom od pre. To je još jedan dokaz da imamo posla s nekom sredinom, veoma bliskom teatru, komedijanju sa vlastitim životom. Pamtim kako popularne bile su putujuće trupe, pozorišne, po provinciji Srbije, u vreme moga detinjstva. Bile su to male družine skromnih i siromašnih predstavljača, vrlo bliskih cirkusu, dva ili tri glumca, ali sa ambicijama prilično velikim. Pa je onda jedan isti izvođač igrao i sebe sama i sopstvenu mater, samo hitro menjanjući mesto na pozornici, i periku. Sve mislim da današnji Beograd jedino glumi onaj grad od pre, s manje ili više uspeha. Jer učesnici njegove predstave katkad ne razumeju sopstvene uloge, ne znaju, zapravo šta su. Razumeju li ovi, vrlo oznojeni mladići, koji su se popeli na spomenik knezu Mihajlu, odakle mašu svojim četničkim zastavama u prilog uhapšenog Karadžića, shvataju li oni koga zastupaju, šta taj njihov karnevalski nastup znači, kakvu ulogu u toj tragikomediiji igraju.

Sve mislim da jednom zavesa mora pasti, pa da onde, na bini, počne rasprava među samim glumcima ove diletantske predstave, šta su, gde su, kuda idu. ■

Modeliranje kolektivnog sećanja

PIŠE: VOJIN DIMITRIJEVIĆ

Osuđujemo sve zločine i ponosni smo što smo ih počinili.

Viktor Ivančić

Posle hapšenja Radovana Karadžića, koje je obavljeno uz puno nepotrebnog opreza, ali po zakonu koji nesumnjivo postoji, u Srbiji, zemlji čuda, počeli su protesti protiv svakoga ko je na bilo koji način bio umešan u otkrivanje bezazlenog identiteta tobožnjeg dr Dragana Davida Dabića. Vrlo nadležni ministar unutrašnjih poslova, koji je s Dabićem u komplikovanim odnosima još iz vremena kada je Dabić bio Karadžić, potiče iz SPS, stranke čiji je šef svojevremeno prekinuo prijateljske odnose sa SDS, strankom bosanskih Srba koju je vodio Karadžić, odmah je objavio da njegovo vrlo nadležno ministarstvo nije imalo nikakve veze s tim lišenjem slobode i da su to učinile druge snage bezbednosti, čije bi delove u drugom kontekstu kritičari nazvali „podivljanim“. Posle nekadašnjeg prekida saradnje sa SDS, koji je usledio zato što se Karadžić popišmanio povodom već potpisanog Vens – Ovenovog mirovnog plana i rugla kome su Slobodan Milošević, Dobrica Ćosić i prijateljski grčki premijer Konstantin Micotakis (otac današnje grčke ministarke inostranih poslova Dore Bakojani) bili izvrgnuti u Palama („družo Sloba, šalji novo pismo jer ti ovo razumeli nismo“), nacionalistički deo tadašnje srpske konstruktivne opozicije (u prvom redu DSS) sasvim se razočarao u Miloševića i približio Karadžiću, što su učinili i mnogi hronično zbunjeni vođi Srba u dijaspori. Ovaj plan je nekoliko godina kasnije vaskrsao kao dejtonski i u njemu je pisalo da je saradnja s Međunarodnom krivičnom tribunalom za bivšu Jugoslaviju (MKTJ) obavezna.

Karadžić je otada za mnoge u Srbiji i rasejanju postao oličenje borbe za opstankak srpstva i suprotstavljanja svim opasnostima koje mu prete, počev od Turaka, preko SAD, masona, Vatikana (i - da sam Koraks - dodao bih i Hogara Strašnog). Zato je u Srbiji reakcija na njegovo izručenje MKTJ bila jača no u samoj Republici Srpskoj, čiji je jedno vreme Karadžić bio predsednik i neprikosnoveni vođ. Pa ipak, ne tako žestoka kako se očekivalo i ne od nekadašnjih Karadžićevih saboraca, već od vrlo mladih ljudi koji ni iz druge ruke ne znaju šta se u Bosni i Hercegovini dešavalo od 1991. do 1995. godine i koji rado traže kavgu, na stadionu, pred ambasadam ili

bilo gde drugde. Uzgred budi rečeno, u pomenuto doba, doba najvećih podviga i osvajanja predsednika Karadžića i njegovog vojskovođe Ratka Mladića, nije bilo ni prve ni druge ruke. S radija i s televizije i iz glavnih listova u Srbiji roditelji današnjih protestanata nisu mogli da čuju ništa drugo do da su se Karadžićeve i Mladićeve snage samo branile od napada nadmoćnih nesrpskih vojski, da opsade Sarajeva nikada nije bilo (što i danas mnogi misle), a da su logori u Omarskoj i Keratermu bili izmišljotina, sve s fotografijama navodno snimljenim s pogrešne strane bodljikave žice.

Sticaj svih ovih okolnosti doveo je do stanja kolektivnog sećanja koje onemogućava da se u našoj javnosti razgovara o pravim stvarima. Najvažnija od njih je pitanje šta se u Bosni i Hercegovini prvih godina rata stvarno dešavalo i kakvog je udela u tome imao Radovan Karadžić. Umesto toga, teme su sasvim drugačije, što duhovnom zdravlju na ovim prostorima ne može mnogo dobra da donese.

Pre svega, period u toku 1992. godine ostaje potpuno nerasvetljen. To je vreme "osvajanja" Prijedora i drugih mesta, uspostavljanja srpskih kriznih štabova, osnivanja pomenutih logora i još mnogih drugih, pokušaja da se sa tih teritorija proteraju svi muslimani i Hrvati, donošenja tragikomičnih rasističkih propisa kojima se nesrbima zabranjuju kupanje u reci i šetnja korzom, spravnjivanja džamija sa zemljom, upotreba snajpera protiv pešaka u Sarajevu itd. Treba se setiti: izveštaji o takvim

dogadjajima, kojih naravno nije bilo u Miloševićevoj Srbiji, izgledali su toliko monstruozi da su i za mnoge van Srbije bili neverovatni i neočekivani s obzirom na sećanja iz Drugog svetskog rata i zaklinjanja da se takve stvari neće ponoviti, bar u Evropi. Trebalo je mnogo dokaza da se savesni novinari (a ne dežurni srbomrsci kojih će uvek biti) ubede da ovakvi ispadi nisu bizarna slučajnost nego deo svesne politike. To se desilo kada se ispostavilo da između načina kako su se zaposedala i čistila razna mesta u BiH postoji sličnost koja nije slučajna i ne može se pripisati sadizmu raznih zapovednika i besu običnih boraca. Tako na scenu stupaju Karadžić i drugi članovi bosanskog srpskog rukovodstva, tim pre što u javnim nastupima ne kriju svoju nameru da zaposednu i očiste što više teritorije, osvete se za Kosovo, istrebe poturice itd.

Ne treba pominjati da u ratu za jugoslovensko nasleđe na svim stranama na površinu izbijaju frustrirane nacionalne i verske vođe, patološki tipovi i običan ološ. Ali, to su bili naši psihopati i naša fukara. Njima se nije moglo suditi pred našim sudovima. Kada se svet osvestio da je propuštena prilika da se sukob u Jugoslaviji spreči, ili civilizuje preventivnim delovanjem, točak istorije se pomerio – i pre svih zgazio Srbe. Gotovo pola decenije posle donošenja presude Nirnberškog suda protiv glavnih zločinaca nacističke Nemačke, posle mnogih uzaludnih pokušaja, obrazovan je 1993. prvi međunarodni krivični sud za suđenje optuženima za genocid, zločine protiv

MLADI I NASILJE

Radikalni gubitnici

PIŠE: NEBOJŠA PETROVIĆ

Dva puta su se, u poslednjih nekoliko meseci, mitinzi desničarskih političkih partija završavali ekstremnim nasilnim protestima u kojima su glavni protagonisti bili uglavnom, ako ne i isključivo momci koji su tek ušli u punoletstvo, ili taj dan za njih nije davna prošlost (a verovatno je za neke i budućnost). Oba puta povod za proteste su bila politička dešavanja: prvi put proglašenje nezavisnosti Kosova, a drugi put hapšenje R. Karadžića.

Pitanje je, jesu li ti povodi bili i istinski uzroci "pravedničkog gneva" mladih koji ne pristaju na ponižavanje i gubljenje nacionalnog ponosa, kako su nam objasnili organizatori tih skupova, a potom detaljnije elaborirali njihovi *analitičari*.

No, udaljimo se malo od tekuće politike i svakodnevnih ideoloških netrpeljivosti i upitajmo se, da li je normalno, ili recimo to blaže – koliko je verovatno za očekivati, da u jednoj evropskoj zemlji, u XXI veku, jedan momak od 19 ili 20 godina usred leta izađe na ulicu da protestuje protiv "izdajnika koji ne mare za nacionalni identitet, čast i ponos"? Uz to, da je spreman za ta svoja uverenja da se sukobi i sa policijom i da rizikuje i krivičnu odgovornost.

Očigledno je da taj zamišljeni mladić sigurno ne bi mogao da prisustvuje takvom jednom skupu, da je u tom trenutku bio negde na moru. Možda je nešto manje očigledno, ali je ipak vrlo verovatno, da ne bi ni

imao potrebu da brani nacionalnu čast ni da je u tom trenutku pakovao torbu za put na more, ili ranac za put po hostelima gradova koje do tada nije video.

Da li bi onda uspešan metod pozitivne socijalizacije mogao da bude da, one najagresivnije pošaljemo jedno dve sedmice na more? Nažalost, tako lako nećemo razrešiti problem. Gotovo je izvesno da bi ovi "mladi borci za nacionalnu stvar" pravili probleme i tamo gde bi otišli. Pomoglo bi kad bi bili prihvaćeni sa razumevanjem i poštovanjem, kada bi mogli sebi da priušte zabavu koju mogu drugi oko njih, kada ih devojke ne bi redom odbijale.

Izgleda da ipak ima nešto u frustracionoj teoriji agresivnosti, po kojoj nasilje možemo videti kao "osvetu društvu od strane gubitnika" (Ian Burma) za kumulirane neispunjene potrebe i neostvarena očekivanja.

Vilhelm Rajh je još tridesetih godina prošlog veka u svojoj knjizi *Masovna psihologija fašizma* ukazao na dublje korene dolazeće katastrofe u karakternoj strukturi niže srednje klase i 'integrisane' radničke klase u Nemačkoj. Potisnuta seksualnost se, po Rajhu, obrće u snažnu neodređenu žudnju prema mističnim idealima nacije, dužnosti, časti, religioznosti i materinstva – simbolima koje je potpuno eksploatisala nacistička propaganda.

I u ovom, novom veku istraživači su utvrdili jasnu vezu između, kako seksualnih frustracija, tako i frustracija usled nemogućnosti ostvarenja sopstvenih potreba, s jedne strane, i osećanja neadekvatnosti, beskorisnosti i niskog samopoštovanja s druge, što se nadomeštava prihvatanjem ekstremnih kolektivističkih ideologija (u čijim su središtima gotovo uvek nacionalna ili verska grupa) iz kojih obično proishodi nasilje i drugi oblici

čovečnosti i ratne zločine u vidu pomenutog MKTJ (koji kod nas uporno zovu Haškim tribunalom, iako to nije jedini sud u Hagu). Poslužio je kao uzor za sličan tribunal za Ruandu (gde je bruka UN bila još veća) i, konačno, za stalni Međunarodni krivični sud 1998. Posle početnog podsmevanja, MKTJ je proglašen za najopasniju i najneprijateljskiju instituciju u Srbiji i Hrvatskoj, a za neku vrstu Moloha koji se hrani nedužnim Srbima i Hrvatima.²

Odbojni odnos prema MKTJ nije se u suštini promenio ni u Srbiji ni u Hrvatskoj, ali su spoljnopolitičke potrebe i želja novih generacija da neprekidno ne oskudevaju zbog omatorelih prerušenih heroja doveli dotle da većina stanovnika iz pragmatičnih razloga smatra da s MKTJ treba "sarađivati". Ta "saradnja" ima pak posebno značenje: nije to želja da sudovi osude prave krivce, da se time osigura sprečavanje novih zločina, da se zadovolji pravda, da se istraži istina u interesu zajednice i društva, nego je reč o hranjenju Moloha, o dobrovoljnom podnošenju ljudskih žrtava da bi se odobrovoljilo mrzovoljno božanstvo zvano "Međunarodna zajednica" (opako kao i većina bogova).³ Kada se već mora, nije važno zbog čega optuženici idu u zatvor u Sheveningenu; najbolje je da se predaju sami, jer se tako žrtvuju bez i najmanjeg nagoveštaja priznanja krivice. Povrh svega, jedno vreme je srbijanska vlada tražila da saradnja bude "dvosmerna", iako nikada nije rekla šta to znači.

Ovakav odnos prema MKTJ treba imati na umu bez

ekstremizma.

Da ovo nije fenomen specifičan samo za Srbiju, pa ni samo za zapadnu civilizaciju možemo se uveriti čitajući novelu *Sedamnaest*, japanskog nobelovca Kenzaburo Oe-a. Priča o sedamnaestogodišnjem momku, smeštena je u Japan u šezdesete godine prošlog veka, dakle, otprilike na istoj vremenskoj udaljenosti od Drugog svetskog rata kao od završetka ratova u Bosni i Hrvatskoj do današnjih dana. Loš u sportskim nadmetanjima, neuspešan kod devojaka i zlostavljan u porodici, svestan je svog luzerskog statusa i ne ostaje mu ništa drugo nego da masturbira, umišljajući da čitav svet to zna i da mu se podsmeva. Usred tako užasnog života dolazi spasenje. Ulazi u grupu mladih ekstremnih desničara, koji se oblače u uniforme, slede vođu koji glasno kritikuje komunističke i socijalističke izdajnike i glorifikuje stari sjaj japanskog carstva. Ubrzo biva prihvaćen kao borac za povratak slave carstva i poraz izdajnika. Konačno nalazi pravo zadovoljstvo u novoj unifomi, maštajući o potpunoj moći, o ubijanju neprijatelja, silovanju njihovih žena i kćeri i umiranju za slavnog cara.

Iako svaki oblik frustracije nosi brojne negativne efekte – od razvitka psihosomatskih oboljenja pa do otvorenog izražavanja nasilja – najčešće prema nezaštićenim manjinama, zadržimo se ovaj put samo na seksualnoj deprivaciji. Čak i na neurološkom nivou možemo pratiti povezanost seksualnosti i agresivnosti. Neurolozi ukazuju da je reč o efektu testosterona čiji visok nivo uzrokuje agresivno ponašanje kada je blokiran seksualni prolaz. U slučaju islamističkih ekstremista, ponavlja se slična struktura nastanka problema. Osim jasnih i relnih političkih problema, mnogi od njih žive

obzira na mnoge slabosti i greške njegovog Tužilaštva i samih sudija.⁴ Iz njega izvire jedan paradoks, koji je uočljiv i u Karadžićevom slučaju: Haški tribunal je nepravedan, nezakonit, antisrpski, neobjektivan, podmićen, nesposoban, ali je ipak mesto na kome se nešto može dokazati i pokazati.

Bez obzira na dublje (parapolicijske) razloge za ovaj potez, u koje se potpisani ne može upuštati jer o njima malo zna, dr Vojislav Šešelj, profesor Beogradskog univerziteta, član Udruženja književnika Srbije, još uvek predsednik Srpske radikalne stranke i bivši potpredsednik vlade, dobrovoljno se predao Tribunalu krajem februara 2003. godine, pred ubistvo Zorana Đinđića. Predao se iako nije morao i iako mu nije pretilo hapšenje da bi, kako tvrdi, razbio ovu kvazisudsku tvorevinu i raskrinkao njen rad. U čijim očima? Pretpostavlja se, u očima svetske poštene javnosti, a ne samo svojih pristalica u zemlji, koji i onako o MKTJ misle sve najgore. Iako predugo sedi u istražnom zatvoru, dobio je brojne ustupke od Suda i od Veća koje mu sudi, a o trošku poreskih obveznika RTS gotovo svako veče prenosi njegovo suđenje. Nekome ko prvi put vidi njegovu odbranu izgleda da on – nema bolje reči – zajebava sudije misleći da je tako u najboljoj srpskoj tradiciji, kao na primer vojvoda Draško, Kanjoš Macedonović i David Štrbac. Koristi naivnost stranaca, njihovo nepoznavanje mentaliteta, neiskustvo u međunarodnim sudskim postupcima. Kakve koristi dr Šešelj i srpski narod imaju od toga što ovom potonjem

u siromašnim uslovima gde, s jedne strane ne mogu da obezbede materijalna sredstva za brak i zasnivanje porodice, dok su s druge strane, društvene sankcije za seks van braka ogromne. Pristup zapadnjačkim medijima punim seksualno stimulativnih tema stvara frustracije, zavist i mržnju, a time i prijemčivost za ideologe koji ih pozivaju na borbu svim sredstvima protiv "moralno korumpiranog Zapada". Posebno je zanimljiva vrsta nagrade koja im se obećava ako u toj borbi daju svoj život – odlazak u dženet, gde ih čeka uvećana kompenzacija za sve propušteno u vidu 72 hurije!

I u mnogim drugim društvima postoje mladi ljudi koji se osećaju žrtvovani – i koji mrze i sebe i sve oko sebe. Nemački pisac Enzensberger ih naziva "radikalnim gubitnicima". Društvene okolnosti će odrediti hoće li pokušati da pobegnu od sebe samih postajući borci za "naciju koja pati", "za veru koja vapi", ili tek za lokalni fudbalski klub. Okolnosti takođe ukazuju i koga će izabrati za neprijatelja koga treba uništiti da bi njihova grupa uspela da povрати stari veličanstveni sjaj koji zaslužuje. Ipak, lista mogućih neprijatelja nije preduga, to mogu biti stranci, tajne službe koje kuju zavere, komunisti, Amerikanci, političari, nevernici, Jevreji.

Moramo imati na umu da čak i najrazvijenije države danšnjeg vremena imaju sličnih problema: najčešće sa neobuzdanim navijačima ili nezadovoljnim imigrantima, ali i da treba zagrebat malo dublje od neposrednih, najčešće ideološko-političkih uzroka takvog stanja. A tada možemo doći do osnovnih uzroka pa možda i dobrih ideja kako da ih prevaziđemo. Možda baš kao u novoj pesmi Ramba Amadeusa *Holesteroll & rock'n'roll*.

„puše“ u Hagu? Sem, naravno, velikog ushićenja nekih srpskih radikala koji njegove izjave preslušavaju i stavljaju kao signale za mobilne telefone. Ali - i neće mi se verovati - on i njegov tim misle da sve to „pali“ u pravnom smislu i da će mrski i pokvareni sud zato morati da ga oslobodi.

Slobodan Milošević nije u Hag otišao dobrovoljno ali je, s pravom i vrlo vešto, iskoristio slabosti Tribunala. Kao i Šešelj posle njega, uzeo je sam da se brani i sudnicu pretvorio u tribinu za obraćanje svim svojim pristalicama, u Srbiji i van nje, publici koja je jedina verno pratila prenos iz Haga. Prenosi su bili uvedeni i finansirani u naivnom uverenju da ljudi gledaju televiziju onako kako sudije prate postupak u sali za suđenje (sada mislim da su neki finansijeri imali i druge, lukavije namere). Kao i Tito mnogo pre njega, Milošević nije priznavao sud i nije očekivao da dobije presudu u svoju korist, nego je hteo da se oglasi narodu (što je Tito mogao samo preko šapirografisanog „Proletera“). I – nije pogrešio: njegova popularnost, vrlo niska odmah posle 5. oktobra 2000, posle tri meseca suđenja i prenosa naglo je porasla u Srbiji. Naravno, Tužilaštvo mu je u tome obilato pomoglo vodeći postupak naopako, od Kosova unatrag i koristeći svedoke s brda i s dola, od uplašanih „jo“ i „po“ albanskih seljaka, preko Bakalija pa do Ratomira Tanića. Surovom igrom sudbine umro je bez presude i uzgred – ako je to uopšte hteo – pokazao da je Sheveningen mesto gde se usmrćuju optuženi. Još se na zna koliko mu je uspelo da na taj način uđe kao heroj u srpsku istoriju.

Ostali optuženi Srbi odnose se prema MKTJ kao običan čovek prema svakom sudu. Kao prema ustanovi „vladajuće klase“, hirovitoj, nepredvidljivoj, formalističkoj, osetljivoj na političke pritiske, ali pred kojom se, uz veštog advokata, može bolje ili gore proći. Oni ne smatraju da su veličine i ne uzdaju se u pokoljenja.

Sve do Karadžića. On je van serije i mnogi ga za takvog drže. Odista, i kao nadrilekar je veći od originala. U „ilegali“ je viskom mahao nad glavom pojedincima, a do pre tuce godina je velikim bajalicama hipnotisao čitav jedan narod i mnoge državnike, generale i novinare, domaće i strane. Razumljivo je što sada sprema nastup po uzoru na Miloševićev i Šešeljev. Braniće se sam, a strategiju mu zamišlja tim u kome se nalaze i jedan bivši sudija, poznat po tome što je kazne odmeravao po broju dece optuženika, i advokat koji je za jednog svog branjenika, naravno stranca, tražio smrtnu kaznu, iako takve nije bilo u zakoniku. Konceptija odbrane se, osim što Karadžiću treba da obezbedi govornicu (a da se ne zna da li gledaoci mogu da izdrže i treći prenos iz Haga), svodi na to da se nikako ne raspravlja o tačnosti navoda optužnice, nego o sasvim drugim stvarima. Jedna od njih je način na koji su američki izaslanik Ričard Holbruk i drugi posrednici prilikom kreiranja Dejtonskog sporazuma 1995. godine, privoleli Karadžića da se odrekne predsedničkog položaja u RS i povuče iz javnog političkog života. Pošto malo ko ima velikih iluzija o Holbruku (koji se divio Miloševiću više no Karadžiću), nije nemoguće da su on i drugi ubeđivali Karadžića da odstupi dajući mu razna obećanja, uključujući i to da nikad neće dopreti pred Haški tribunal. Svako, međutim,

može da obeća samo ono što stvarno može da uradi: bolje reći, niko razuman ne veruje u obećanja koja potiču od čoveka koji nema moći da ih ispuni. Holbruk nije bio predsednik ni ministar vojske ili inostranih poslova SAD. Čak i da je bio, mogao je samo da se zarekne da se organi SAD neće angažovati u Karadžićevom hapšenju i predaji Tribunalu (što je izgleda i „ispoštovano“), ali nije mogao (ili nije uspeo) da ukine optužnicu protiv njega. Ionako pretresno veće Tribunala, kao i svaki sud, postupava prema optužnici pa sudije Karadžiću nisu mogle ništa staviti u izgled, sem da mu na samom pretresu gledaju kroz prste. Čemu onda služi rasprava pred Tribunalom o tome šta je Holbruk, ili bilo ko drugi, pre 13 godina zajemčio Karadžiću? Mogu li sudije i tužilac sada reći „pata karte“ i obustaviti suđenje?

Ne mogu, ali je efekat postignut, ne zahvaljujući Karadžiću, Odboru za njegovu zaštitu ili advokatima, već zbog prevalentnog slepila javnosti u Srbiji, koja i dalje beži od neprijatnog suočavanja s neprijatnom prošlošću. Kao što se ni pri jednom hapšenju ili dobrovoljnoj predaji nije saznalo za šta je zapravo dotični optužen i šta je nekada radio i pričao, tako se i o Karadžiću neće znati šta mu se stavlja na teret. Malo ko, sem „e-novina“, hoće da objavi neka sećanja na to kako je početkom devedesetih izgledalo u Sarajevu, na Palama, u Prijedoru, Višegradu, Zvorniku, Trebinju. Da li je to deo istine kao istine, a ne deo sudskog procesa Karadžiću? Jedan naš intelektualac svojevremeno je rekao da neće da mu Haški tribunal piše istoriju. Niko nije za to da se istorija piše samo po sudskim presudama. O Trećem Rajhu se saznalo još mnogo što-šta posle objavljivanja Nirnberške presude, koja se ne odnosi ni na Hitlera, ni na Gebelsa, ni na Himlera. Da je po Nirnbergu, oni su se ubili nevini.

Naša javnost ne bi zbog ljubavno-neprijateljskog odnosa prema Haškom tribunalu trebalo da dozvoli da novija istorija srpskog naroda i njegovih vođa ostane nenapisana. Pisaće je drugi pa ćemo opet da se ljutimo. Ili će se možda pisati kasnije kada se svaka kritika ili ružna reč upućeni Miloševiću i Karadžiću i njihovim izvršiocima jednom prestanu smatrati dokazom neprijateljstva prema celom srpskom narodu. Dotle ćemo se baviti strašnim Holbrukom, strašnim Hogarom i kurvom del Ponte i hteti da znamo što više o tome šta je dr Dabić radio i poučavao dok je imao lažnu bradu i brkove. Obrijani i podšišani Karadžić nas se više ne tiče – otišao je u istoriju.

Napomene:

1 V. Ivančić, *Animal Croatica*. Ogledi o domoljublju, Beograd, Fabrika knjiga, 2007, str. 76.

2 Vidi npr. V. Dimitrijević, „Kako ubediti javnost“, *Pravda u tranziciji*, 1/2005, str. 26.

3 „Međunarodna zajednica“ su očigledno sve države, osim Rusije, Srbije i Belorusije.

4 Podrobno u V. Dimitrijević, „The 'Public Relations' Problems of International Criminal Courts“, referat na skupu *Achievements of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – The Hague Tribunal*, Ljubljana, 23 – 24 septembar 2005. ■

0 krvi, suzama i novinama

PIŠE: SLOBODANKA AST

Kada je doktor Dabić skinuo masku sa lica, kada se pred nama ukazalo novo lice doktora Radovana Karadžića pokazalo se i jadno i bedno lice naših medija, neverovatna lakoća površnosti, neodgovornosti i banalnosti u koju je upala ova profesija. Diskurs iz tog plitkog mulja fokusirao se na nevažnim, bizarnim ili krajnje senzacionalističkim detaljima iz najnovijeg poglavlja biografije persone koja je za jedan deo javnosti, dobrim delom baš zahvaljujući našim medijima, postala mitska ličnost novokomponovane srpske nacionalane istorije.

Listovi su se utrkivali u otužnim štivima o harizmatičnom vođi, savršenom intelektualcu savršeno očuvanog ega, magu alternativne medicine, borcu za prava srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, simpatičnom komšiji, šarmantnom doktoru, poštovanom prevarantu, odličnom kuvaru, ljubitelju knjiga i bilja koji jede samo voće i povrće i pije nisko kalorični jogurt i spacijalnu vodu, svojevršnom doktoru Džekilu i Mister Hajdu, duhovniku i bojovniku, iscelitelju, epskom guslaru, pjesniku, maestru tihovanja i vidanja, *personi dramatis* bespravno sagrađenog ugostiteljskog objekta uveliko simboličnog naziva "Luda kuća".

O svim ovim aspektima iz života gospode Dabića i Karadžića naši pisani i elektronski mediji pisali su opširne reportaže, ali na pamet im nije palo da podsete na ratne pirove vojske Republike Srpske, a i bratskih srbijanskih paravojski. U taj kolaž tajnog života, bioenergije, maskiranja i obmanjivanja vrlo retko su se provlačile činjenice da je dr Karadžić i u ranijem životu, pre nego što je postao dr Dabić, bio sklon prevarama: argumente za ovu tvrdnju mogu se naći u knjizi Biljane Plavšić, ali i u činjenici da je zbog izgradnje vikendice na Palama državnim parama bio 11 meseci u istražnom zatvoru, a i da je 1986. zbog pronevere i krađe osuđen na tri godine zatvora (koje nikad nije izdržao), da je u Londonu isključen iz profesionalnog udruženja...

LUDA KUĆA: Prostor u medijima da se povodom hvatanja Karadžića oglase dobile su i kuvarice u novobeogradskim palačinkarnicama, njegovi "učitelji", stanodavci, kelneri, kuvari, krojači, kolege... Niko nije pitao šta ovim povodom za novine ili televiziju imaju da izjave bosanske žene koje su izgubile čitave porodice, koje su bile i ostale žrtve najstrašnijeg nasilja vojske čiji je vrhovni komandant bio Radovan Karadžić, Sarajlije koje je godinama držao na nišanu...

Novine su opširno pisale da se na internet adresi *psyhohelp-energy.com* nalaze dr Dabićevi saveti i tekstovi

namenjeni mladima, biznismenima, ženama. Ovaj čudotvorac opšteg smera koji je sebe nazivao *wellbeing-harmonizerom* bioenergije bavio se povećavanjem dinamike spermatozoida, podmlađivanjem putem kvantne energokozmetike, isceljenjem imoptentnosti, kamena u žuči...

Pogledajmo samo naslove u novinama: „Zavodio žene, lečio poznate“, „Živeo na vinu i manastirskom hlebu“, „Tražio mir u hramu“, „Tajni život heroja“, „Velika ljubav Radovana Karadžića“, „Psihijatar pomogao Zvezdi da dođe do titule“, „Ljubazni čikica Dabić“, „Ponosi se svojim delom“, „Radovanovo sklonište“, „Turisti u 'Ludoj kući'“... Ove "reportaže" pratile su, naravno, brojne fotografije sa lica mesta, sa sve totalima krstića i viskova...

Neki komentatori su ovim povodom napisali da osećaju "izvesnu nelagodu":

"Nameće se pitanje gde je granica privatnosti javnih ličnosti, naročito onda kad su nemoćne da išta preduzmu da se odbrane od radoznalaca i čak da protestuju..."

U istoj "ozbiljnoj novini" koleginica smatra da je normalno i što se Karadžić krio, ako već nije želeo da se preda sudu u čiju objektivnost ne veruje. Normalno je, piše ona, što je u ilegali odabrao da se bavi upravo onim što dobro poznaje. Zar to nije i manje opasno nego da je od nekoga očekivao ili tražio novac bez rada, pita se ona. Ne bi bilo loše da je koleginica pre pisanja ovog pleodoajea za odbranu dr Dabića i dr Karadžića makar prelistala autobiografiju Biljanje Plavšić u kojoj ona tvrdi da je dr Radovan Karadžić iz banaka Republike Srpske uzeo milione maraka. Koleginica, novinar i pesnikinja, kako se potpisuje u ovom komentaru, dalje piše u "Politici":

"On izgleda, a potvrdilo se i da jeste, psihički stabilan i fizički zdrav. To je izobiljan dokaz da taj njegov rad nije šarlatanstvo već određena stručnost proverena i ostvarena na sebi samom..."

Koleginica dalje prigovara kolegama što prema članovima Karadžićeve porodice "pokazuju potpuno odsustvijo odgovornosti". Koleginica je iz ovog svog ugla održala i oštro slovo čitavoj profesiji: "Dobro bi bilo da svaki urednik i novinar u Srbiji shvati da se bavi profesijom koja zaista ima veliku moć i uticaj na formiranje svesti 'prosečnog građanina' i da poželi da tu moć ovde upotrebi odgovorno i na opštu korist..."

Stvarno, dobro bi bilo!

KAPITULACIJA I OKUPACIJA: I neizbežni sveprisutni komentator Đorđe Vukadinović u "NINU" kritikuje medije. Po njemu, "od trenutka kada je objavljeno da je Karadžić uhapšen srpsko javno mnjenje je bilo izloženo besomučnoj i doslovno danonočnoj akciji medijskog spinovanja u kojoj su se, kao i mnogo puta u istoriji, preklapili interesi stranih zavojevača i domaćih vlastodržaca". Vukadinović ocenjuje da su prednjačili američki mediji i B 92. On medijsku sliku sažima u dve formulacije: politička kapitulacija i medijska okupacija!?

Vukadinović u svom komentaru, dva dana posle hapšenja Karadžića, ovako vidi "sitovaciju" i samouvereno poručuje:

"Kao tipičan Srbin, i Radovan Karadžić je pao nadomak cilja. Takoreći u zaustavnom vremenu. Da je njegovo,

očigledno, vrlo uspešno, skoro trinaestogodišnje skrivanje potrajalo još samo šest meseci, kada je isticao rok za početak novih procesa, Karadžić bi s razlogom mogao reći da je odneo istorijsku pobjedu nad Haškim tribunalom. Ne mislim, naravno, da je ovaj njegov neuspeh nešto najgore i najvažnije što nam se desilo. Ali, aposlutno sam siguran da bi apsolutna većina Srba, bez obzira na svoju političku pripadnost, onaj drugi ishod dočekala sa radošću i simpatijom. Baš kao što sam siguran u to da apsolutna većina oseća makar blagu frustraciju, stid i sramotu...”

Kao izuzetno važan poen u korist Karadžića neki mediji su počeli da ispredaju priče o tome da je Karadžića od Haga štitila CIA, jer je postojao dogovor sa američkim vrhom, konkretno sa Ričardom Holbrukom. Te tajne navodno je čuvala čuvena Radovanova tašna

ODBRANA

Od članova Međunarodnog odbora za istinu o Radovanu Karadžiću u medijima je najprisutniji bio naravno, predsednik Odbora profesor Kosta Čavoški, uvek nasmešen, uvek spreman da smanji broj žrtava druge strane, a poveća broj srpskih mučenika. U autorskom tekstu u “Politici” Milan Škulić, još jedan profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, iznosi svoj pledoaje za “naj-prikladniju odbranu” Karadžića.

I ovaj profesor poriče da je u Srebrenici izvršen genocid, ali odbrana, kaže dr Škulić, može posebno da insistira na odgovornosti Ujedinjenih nacija i holandskog bataljona, jer je Srebrenica bila zaštićena zona. On dovodi u pitanje i broj poginulih u Srebrenici, “jer nije pronađeno ni približno toliko leševa...”

Članovi Međunarodnog odbora za istinu o Radovanu Karadžiću između ostalih su i Brana Crnčević, Momo Kapor, Gojko Đogo, Miroslav Toholj, poznati Radovanovi prijatelji, senatori i savetnici.

sa 55 disketa koja je volšebno nestala na famoznom batajničkom putu...

Bilo je tu još tema-rukavaca: da li su u hapšenju učestvovali strane službe, ko je finansijski pomagao dr Dabića, ko je sačinjavao mrežu pomagača, kad je dr Dabić došao u Beograd, pa onda famozni dogovor sa Holbrukom. Indikativna je zaokupljenost velikog dela medija i “dobro obavještenih izvora” navodnom ulogom zvaničnog Vašingtona u životu i priključenijima dr Karadžića u poslednjih desetak godina Sam Holbruk je pre nekoliko godina, na prve vesti o nagodbi, izjavio da su to “neistine, konstrukcije, izmišljotine u da od toga nema ni traga”. Dakle, nema nikakvih pisanih dokaza.

Kao da postojanje takvog “dila” ne bi zapravo bilo samo potvrda da je i Karadžić priznao krivicu, znao je da su mu ruke krvave do lakata i da će se jednom zbog toga naći pred licem pravde.

Nije bilo povodom Karadžićevog hapšenja ozbiljnijih tekstova o Srebrenici, o ubijanju Sarajeva, o masovnim

pokoljima i krvavim pirovima, ali je zato naširoko i nadugačko pisano o njegovoj emotivnoj vezi, o lečenju bionergijom (da li odista leči mušku onemoćalost), o ljubavnim eskapadama.

Hapšenje Radovana Karadžića bilo je još jedan povod mnogim medijima da ponove svoje omiljene stare teze o Haškom tribunalu koji primenjuje dva aršina, o stradanju Srba, o optužnicama koje su tako koncipirane da jednim za odbranu ostavljaju više prosatora, a drugima manje, o nepravdnim kaznama, o smrti Srba u Sheveningenu... Poruka je jasna: Hag je za Srbe “fabrika smrti”.

ODGOVORNOST ELITA: Grdna pera su se bavila razmatranjem Karadžićeve želje da se brani sam, pogađate, naslovi su bili, *Karadžić ima pravo da se brani sam*. Naravno, bile su tu i analize do kada će raditi Haški tribunal, a naravno i kakve poruke ovim povodom šalje Moskva.

Mediji nisu govorili o žrtvama, ali naglasimo, intonaciju su zapravo davale političke elite koje nisu htele ni da natuknu da je Radovan Karadžić bio komandant svega što se događalo na prostorima BiH tih ratnih godina.

U medijima je naravno izostala svaka politička analiza o tome kako se ovaj događaj uklapa u složeni mozaik političke scene u Srbiji.

Čak su se i neka dobra pera bavila više analizom pada Radovana Karadžića iz “mitskih maglina” u koje su ga smestili nacionalni pesnici, senatori Republike Srpske, ocevi nacije. Lažni gorski car (“Radovane siđi sa planine, nisi sišo četiri godine...”) nije se povukao u isposništvo već je, kako je na jednom predstavljanju Karadžićeve knjige, likujući rekao prof dr Kosta Čavoški bio “tu, pored nas”. Ove analitičare kao da su više interesovali detalji kako je Radovan “sišao na zemlju”, kako je uhapšen negde u prašnjavom prigradskom autobusu. Strogo su prigovarali vlasti zašto je operacija prekrivena tajanstvenošću, zašto vlasti ne otkriju detalje operacije koja se tako okončala, a ne uz pomoć helikoptera i akrobatije specijalnih jedinica.

I dok su se naši mediji bavili svim ovim petparačkim pričama, muljavim političkim intrigama o navodnoj nagodbi sa Americancima, nije bilo ozbiljnih pokušaja da se čita, citira i ozbiljno analizira optužnica protiv Radovana Karadžića.

Mediji se nisu ni na vreme, ni na na pravi način suprotstavili beatifikaciji, proglašavanjem za nacionalnog junaka Radovana Karadžića. Taj “arhetip” je za jedan deo mladih postao junak. Irealno je delovao prizor sa beogradskih ulica ovog vrelog avgusta, na dan pada Krajine, odnosno na godišnjicu Oluje: dok je film “Pad Krajine” na malim ekranima dokumentovao da je Karadžić lično sklopio dil sa Tuđmanom i obavezujući se da neće priteći u pomoć Krajišnicima, šačica prognanika i neki mladi ljudi nosili su na demonstracijama slike Karadžića!?

I na ovom primeru, po ko zna koji put, potvrdilo se da je, nažalost, propuštena šansa za suočavanje sa prošlašću, sa zločinima koji su počinjeni.

Nije bilo ozbiljnijeg analitičkog teksta da podseti

javnosti, ali i da mlađu generaciju upozna sa činjenicom ko je onolike godine držao Sarajevo pod opsadom, ko je granatirao taj grad sa okolnih brda, ko je kriv za ubijanje Sarajeva.

Naši mediji inače ne vole mnogo da pišu o zločinima za koje je kriva srpska strana, ponajmanje o srebreničkom genocidu. Lustracija i suočavanje sa prošlošću proglašene su maltene odmah po svrgavanju Miloševića i dolasku DOS na vlast, za ne mnogo poželjne "teške netiražne teme" koje je u međuvremenu "preglazilo i obesmisllilo vreme". U letnjoj šemi priče o dr Draganu Davidu Dabiću daleko su tiražnije, kao da je listom zaključila sedma sila, od priča o ratnoj karijeri dr Radovanu Karadžiću. Da li je to ustupak kolektivnom mehanizmu odbrane i samozablude, prevazilaženje ove "transgeneracijske traume" kako je to u jednoj tv-emisiji o Karadžiću rekla psihijatar dr Tamara Štajner?

Bilo kako bilo, to je ustupak i odbrana zločina. Ceo

OPTUŽNICA

Radovan Karadžić (63), bivši predsednik Republike Srpske, optužen je pred Međunarodnim sudom u Hagu za ratne zločine počinjene u BiH od 1. jula 1991. do 30. novembra 1995. godine. Na teret mu se stavlja da je planirao zločine, kao i da je znao za njih, a da ništa nije preduzeo da ih spreči.

Optužnica ima 11 tačaka: od prve do šeste su optužbe za genocid u Srebrenici, umešanost u genocid, likvidacije, istrebljenja, ubistva i hotimična ubistva; sedma tačka su progoni, osma i deveta deportacije, deseta je terorisanje civila u Sarajevu, a jedanaesta uzimanje talaca, pripadnika snaga UN.

ovaj medijski hor imao je ako ne isti nameru, postigao je isti cilj - relativizaciju zločina, jednačenje zločinaca i žrtve i poruku da "svako ima svoju istinu".

Nespominjanje Karadžićeve ratne karijere, već baljezganje o tihovanju, bioenergiji i guslanju zapravo je medijska pornografija najniže vrste kojom se zatrpavaju strašne slike ratnih zločina i razaranja. Možda bi dobro bilo da je nacionalna televizija, kao uvertiru, emitovala i film Lazara Stojanovića "Srpska epika", gde Radovan Karadžić sa brda puca dole na Sarajevo i Saralije i dodaje ruskom piscu Edički Limonovu mitraljez da i on opali "jedan krug"...

I ovaj predposlednji čin krvave bajka Balkana, pokazuje da mediji nisu znali ili nisu hteli da pričaju zbog čega Haški tribunal optužuje Radovana Karadžića i zbog čega se on 12 godina krio. Ovo veliko medijsko trućanje o hvatanju i odlasku Radovana Karadžića u Hag bilo bi groteskno da nije jezivo. Ono ima istu svrhu kao oni buldožeri i bageri što su mrvili kosti žrtava u Potočarima i raznosili ih po okolnim brdima i jarugama, kako je lucidno primetio jedan od "betonaca" u "Danasu".

Cilj je isti: da se istina o naših deset kravavih godina zaboravi, da sve prekriju snegovi, ruzmarin i šaš. ■

Čega se Beograd plaši

PIŠE: IVAN TOROV

Sumorne prognoze da će hapšenje i isporučivanje Hagu bivšeg ratnog vođe bosanskih Srba Radovana Karadžića iz temelja uzdrmati političku i društvenu scenu Srbije, ipak se nisu obistinile. Najavljen kao "svesrpski sabor", "veliki" miting Srpske radikalne stranke, uz sadejstvo Koštuničine Demokratske stranke Srbije i najekstremnijih ultranacionalističkih grupacija, bio je sve drugo samo ne ono što su organizatori javno saopštavali da očekuju: pomalo komična, a iznad svega anahrona parada prepoznatljivih likova srpske nacionalističke "elite", koju prisustvo samo desetak hiljada pristalica na beogradskom Trgu republike nije moglo da motiviše da prikaže "nešto novo" iz svoje sve siromašnije ratno-nacionalističke ikonografije. Da nije bilo (očekivane) završne scene još jednog divljanja, ovog puta (za razliku od 17. februara) manje grupe "patriotski" nastrojenih navijačkih jurišnika, njihovog obračuna sa policijom, razbijenih glava, izloga, žardinjera, kontejnera, pomislilo bi se da se, zapravo, ništa spektakularno nije desilo.

Neki, doduše, misle da je stanje pogoršano time što je parlament blokiran i da hvatanje Karadžića ne može proći tek tako, bez potresa, ali ih, istini za volju, demantuje činjenica da je radikalsko-narodnjačka opstrukcija Skupštine započela pre nego što je "Dragan David Dabić" dolijao, i da je ona bila motivisana isključivo besom SRS i DSS što im – zbog "izdaje Ivice Dačića – nije prošla namera da formiraju vladajuću koaliciju. Taj oblik ispoljavanja "ogorčenja" prekinut je jednomesečnom pauzom (letnjim odmorom) poslanika, a, bogme, i Cvetkovićeve vlade, ali će ono, kako se najavljuje, biti nastavljeno čim se parlament okupi. Naravno, opet pod izgovorom da se "izdajnička vlada Borisa Tadića surovo

obračunava sa svojim političkim protivnicima.”

Bilo kako bilo, sve je prošlo manje frustrirajuće nego što se pretpostajalo, uprkos što se vlast i ovog puta svojski potrudila da hapšenje Karadžića bude praćeno čitavim arsenalom misterija i kontroverzi. Od “tehničkih” detalja gde, kad i ko ga je uhapsio, preko nerazjašnjene, ali, ipak, uočljive uloge tajnih službi u “Dabićevoj” kamuflaži do “neprepoznatljivosti”, komične epizode sa “nestalom crvenom torbom” (laptop i diskete), do veštog eskiviranja odgovora na dilemu – jel’ to razočarani Koštunica iskoristio primopredaju vlasti da bi Tadiću podmetnuo prepreku koja će mu zagorčati život i žigosati kao “izdajnika”, ili će pre biti da je šef države Karadžićevim hvatanjem, ustvari, stavio do znanja javnosti da su “neke” državne strukture bivše (Koštuničine) vlasti još poodavno i te kako “imale uvid” u pravi identitet nadrilekara Dabića. Možda ta nepoznanica većini instrumentalizovanih medija nije bila bitnija od bizarnih detalja Karadžićevog neometanog “skrivanja” i marginalizacije njegovog ratnozločinačkog lika i dela, ali je njeno rasplitanje jako važno u potrazi za još jednim ključnim kreatorom rata u BiH, generalom Ratkom Mladićem. A, usput, da se zametnu tragovi dobro osmišljene pozadinske podrške skrivanju ratnih zločinaca i uloge pojedinih političara, akademika, književnika, novinara-paljanskih propagandista, vojnog i policijskog vrha, crkvene oligarhije i, naravno – tajnih službi.

Tek će, možda, detaljnije analize i obelodanjivanje zasad nedostupnih informacija (ako ih bude) ponuditi bar delimičan odgovor - da li je hapšenje Karadžića zaista odvažan Tadićev potez i, ako jeste, koji su ga motivi primorali da domaću i stranu javnost poprilično iznenadi time što je, umesto očekivanog lociranja i hapšenja Mladića, isporučen Karadžić, za koga se godinama uporno tvrdilo da “niko ne zna gde se krije.” Zasad se može pouzdano pretpostaviti da šef države i lider DS nije imao izbora. Morao je Evropskoj uniji da uzvрати za “uslugu”, kojom je nedavno, potpisivanjem SSP u samom finišu predizborne kampanje i angažmanom oko sklapanja ugovora za proizvodnju Fiatovih automobila u Kragujevcu, verovatno i presudno uticala da Tadićeva koalicija “Za evropsku Srbiju” do nogu potuče radikale i narodnjake. Ostaje, međutim, nejasno koliko je sada Evropska unija spremna da “nagradi” Tadića, jer, uprkos neskrivenom zadovoljstvu u Briselu zbog hapšenja Radovana Karadžića, Holandija i neke druge države, nisu baš raspoložene da pre isporučivanja Ratka Mladića i Gorana Hadžića ratifikuju prelazni sporazum Srbije sa EU. Stvar je odložena do jeseni, a na srpskim vlastima je da u međuvremenu intenziviraju potragu za preostalim beguncima. Taj gest evropske diplomatije poprilično je razočarao zvaničnike u Beogradu, koji su bili apsolutno sigurni da su slanjem Karadžića u Hag odobrovoljili Brisel, uprkos činjenici da haška priča još nije završena.

Bivšeg lidera bosanskih Srba očekuje suđenje za najteža krivična dela: genocid i zločine protiv čovečnosti, što, pored likvidacija, masovnih silovanja, logora, etničkog

progona Bošnjaka i Hrvata, podrazumeva odgovornost za dva najmonstruoznija zločina: 43-mesečno artiljerijsko i snajpersko ubijanje opsednutog Sarajeva i pogibije oko 12.000 njegovih stanovnika i genocid u Srebrenici, kada je za samo nekoliko dana pobijeno preko 8000 muškaraca bošnjačke nacionalnosti. Haško tužilaštvo u međuvremenu po treći put “prerađuje” optužnicu, nadajući se da će se uskoro Karadžiću pridružiti i Mladić u objedinjenom procesu. Ujedno, u Hagu se insistira na zahtevu da se sudu za ratne zločine produži rad sve dok i poslednji osumnjičeni ne bude sankcionisan.

Koliko je Beograd zadovoljan što se, isporukom Karadžića, oslobodio još jedne teške obaveze, toliko je i zabrinut za sam tok sudskog procesa, imajući u vidu visoki rang optuženog. Strahuje se, naime, zbog mogućnosti da bi postupak protiv Karadžića, i eventualno Mladića, mogao da intenzivira priču o odgovornosti Republike Srpske za najteže zločine (genocid), a i od potencijalne opasnosti da se nekim novim Karadžićevim informacijama i saznanjima ponovo otvori dosije o ulozi države Srbije u bosanskom ratu, posebno u srebreničkom masakru. Dogodi li se tako nešto, prošlogodišnja presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu, po kojoj “Srbija nije kriva za srebrenički genocid, ali jeste za kršenje Konvencije o genocidu i nespričavanje zločina”, može biti obezvređena i vraćena na “preispitivanje”. Uostalom, iz Sarajeva već stižu takvi i slični zahtevi, posebno za revidiranjem statusa Republike Srpske “kao tvorevine genocida i rata za teritorije”. Možda se u ovom času takav ishod ne čini preterano mogućim, ali nije ni isključen. U potonjoj varijanti, Srbija bi bila u jako neprijatnoj situaciji, čak u poziciji da u daljim pregovorima za prijem u EU bude uslovljavana i posrednim priznavanjem nezavisnog Kosova, na primer, kroz formulaciju o “dobrosusedskim odnosima”, što zvanični Beograd trenutno i ne pomišlja da učini.

Strahovanje srpskih vlasti zasniva se pre svega na činjenici da Radovan Karadžić, kao glavni strateg rata u BiH, poseduje sve relevantne informacije o tome šta se sve zbivalo i kakva je čija uloga bila, pa je samo pitanje da li će ih i u kojoj meri koristiti pred sudom ne bi li se Tadiću revanširao za hapšenje i isporučivanje Hagu. Mnogi eksperti za Balkan skloni su tvrdnji da prava priroda Karadžićeve ličnosti radikalno odudara od mita koji su o njemu kao “zaštitniku srpskog naroda na širem prostoru” stvorili bosanski (srpski) i beogradski intelektualni nacionalistički lobiji, posebno ličnosti tipa Dobrice Čosića, Milorada Ekmečića, Smilje Avramov, Mihajla Markovića, Mome Kapora, Brane Crnčevića, Milorada Vučelića, Kosta Čavoškog i mnogi drugi. A koji se smatraju ideološkim predvodnicima “bosanske srpske revolucije”. A, opet, od ličnosti kakva je Karadžićeva, koja je krvavi rat pretvorila u izvor ličnog bogaćenja i stvaranja kulta neprikosnovenog gospodara, kome niko ništa nije mogao, a koji je svakome mogao svašta da učini, i čija se karijera, uglavnom, zasnivala na prevarama i obmanama, i u haškoj sudnici se može mnogo toga novog i iznenađujućeg čuti.

Kako vreme odmiče, srpska javnost se, međutim, sve manje bavi likom i delom Radovana Karadžića, kao da vlada "impresivna" indolentnost, što upostojecim srpskim politickim, ekonomskim i socijalnim okolnostima i nije neko iznenađenje. Inicijativa je prepuštena tabloidima i Karadžićevim advokatima, koji koriste svaku priliku da eventualne propuste vlasti i haškog suda pretvore u cirkusku predstavu. I sam Karadžić je svojim prvim nastupom u haškoj sudnici i nekim drugim potezima – skretanjem pažnje domaće i međunarodne javnosti na navodni dogovor sa Holbrukom o amnestiranju od bilo kakve odgovornosti, zatraženim izuzećem sudije Orija, odlukom da se sam brani - nagovestio da će, poučen iskustvima Slobodana Miloševića i Vojislava Šešelja, pokušati da sudski proces o ratnim zločinima pretvori u političku pozornicu. Da se, zapravo, uvlačenjem nekih glavnih bivših stranih aktera sudi međunarodnoj zajednici za "podsticanje raspada Jugoslavije i rata u BiH" i "antisrpsku zaveru", što bi, u planovima njegovih pravnih i političkih savetnika u Beogradu, trebalo da gurne u stranu i marginalizuje raspravu o masovnim zločinima u Sarajevu, Srebrenici, Prijedoru, da sam rat ne bude kvalifikovan kao teritorijalno ekspanzionistički, već isključivo kao građanski, posledica "nagomilane i podsticane spolja mržnje među narodima u BiH". Novi sudija Patrik Robinson (sudio je Miloševiću) biće, nesumnjivo, na mukama da spreči da se haška sudnica pretvori u propovedaonicu srpskog nacionalizma i onemoguću Karadžićevom pravnom timu da raznim marifetlucima odugovlači proces i relativizuje samu njegovu suštinu – polaganje računa za započeti rat, počinjeni genocid, zločine protiv čovečnosti, razaranje Sarajeva, silovanja...

Nažalost, ni hapšenje ni budući sudski proces glavnom akteru ratne tragedije BiH, nije motivisalo srpsku javnost da se, posle višegodišnje Koštuničine i opstrukcije snažnog nacionalističkog i antihaškog lobija, Srbija suoči sa ne tako davnom ratnom i zločinačkom prošlošću. Pristigli su u međuvremenu novi naraštaji, koji o ratovima na prostorima bivše SFRJ, ili ništa ne znaju ili su plen "patriotsko-oslobodilačke" obrazovne, medijske i političke propagande. Dosad su mnoge prilike propušteno, a svi su izgledi da ni sudski proces Radovanu Karadžiću neće bitno promeniti odnos srpskog javnog i političkog mnjenja prema najmonstruoznijim zločinima u Evropi posle 1945. godine. ■

Razumevanje tihovanja

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Tetka nas je ponovo iznenadila. Ne kao serijalom "Raspad Jugoslavije", nego nekako... Drugačije.

Izveštavajući o hapšenju ratnog lidera bosanskih Srba i jednog od najtraženijih begunaca modernog sveta, Radovana Karadžića, optuženog za genocid i zločine protiv običaja rata, BBC je posebnu pažnju posvetio njegovom *tihovanju*. Uredništvo vodećeg medija na engleskom jeziku prevelo je Karadžićevu fantazmu kao *mystical technique of Serbian monks*. Iako i u anglikanskom svetu postoji zavet ćutanja ili *silence vow*, a britanska se imperija sa sličnim oblicima *tihovanja* morala susretati na bar četiri kontinenta, prosečni konzument medija naveden je da pomisli kako je Karadžić u svom skrivanju od pravde, u najmanju ruku nestajao poput utvare, menjao oblike, lebdeo, gnjurao i puzao, dok su za njim tragale sve policije i tajne službe ovoga sveta. Predstava o pritajenom Radovanu, skrivenom zmaju, zgodna je da bi se objasnilo zašto je čovek odgovoran za genocid u Srebrenici i granatiranje Sarajeva – da pomenemo samo najpoznatije zločine - neverovatnih 13 godina proveo *tihujući*, daleko od suda i svake odgovornosti.

Operativci Bezbednosno-informativne agencije inscenirali su njegovo hapšenje u gradskom autobusu kako bi impresionirali novog direktora Sašu Vukadinovića, nekoliko dana pre zakazane posete glavnog tužioca Haškog tribunala Serža Bramerca, od čijeg je izveštaja zavisio napredak Srbije u evropskim integracijama, toliko važan za Vukadinovićeve šefove. Sve ostalo što je napisano o mukotrpnom radu državnih organa i anonimnoj dojavi koja je pokrenula akciju predstavlja gomilu koještarija. Radovan Karadžić, jedan od gospodara rata u Bosni i Hercegovini, nije anonimna ličnost. On je i pre početka krvavih sukoba bio poznat ne samo svakom operativcu tajnih službi, nego i policajcima, poštarima, šalterskim službenicima i uopšte svima koji su ikad primali platu iz budžeta. Ideja da je on mogao

tek tako da nestane bez ičije pomoći, ravna je *naučnoj fantastici*.

Pre će biti da su mu državne strukture osmislile nestanak, po metodu koji je ranije korišćen u obračunima sa političkim protivnicima. Karadžića je tokom 1997. godine pojeo mrak. Naprasno je prestalo da se piše i govori o njemu, veoma organizovano i nimalo spontano. Niko više nije išao da ga pita bilo šta, još manje da ga fotografše. Postao je dostupan samo uskom krugu obožavalaca (Kosta Čavoški i kružook za zaštitu lika i dela). Čak se i u političkom jeziku njegovo ime istopilo: udarni dvojac zločina Karadžić i Mladić prerastao je u *uniquum* Mladić. Od čoveka za koga su svi znali gde ruča i spava, kao što i danas znaju za sve političare u Sarajevu, Karadžić je postao *duh koji hoda* (rečima jednog starog policajca: produhovio se).

U *stara dobra vremena*, kad nije bilo popularno raspitivati se o nečijoj sudbini, bilo je potrebno da osam do deset ljudi posveti značajan napor brisanju uspomena na potpune anonimuse. Kad je Milovana Đilasa trebalo izbrisati, više odeljenja državne bezbednosti i Centralnog komiteta radilo je danonoćno, sa podrškom lokalnih kancelarija. To je bilo pre pola veka. Danas, razumno je pretpostaviti da su potrebni višestruki naponi. *Tihovanje* Radovana Karadžića predstavlja veoma komplikovanu i uspešno realizovanu operaciju najmanje jedne tajne službe. Ona je sad završena, ali bilo bi lepo da znamo kome valja pripisati zasluge.

Nakon izručenja Karadžića Haškom tribunalu u javnosti se pojavilo nekoliko veoma zanimljivih ispovesti ljudi koji su bili angažovani u potrazi za njim ili su na neki način pratili njegovo kretanje. Tako se moglo saznati da britanske snage u BiH nisu imale jasan mandat da hapse optužene za ratne zločine i da su morale tražiti instrukcije Lodnona za svaki pojedinačni slučaj. Američke snage su više puta davale do znanja da neće izigravati šerife. Francuske snage nisu želele da rizikuju novo neprijateljstvo sa srpskom zajednicom u Bosni. Nemačke trupe nisu smatrale da je to u skladu sa pravilima službe. Italijanske trupe navodno nisu imale nadležnosti nad teritorijom kojom se kretao Karadžić, baš kao ni španske trupe, itd. što je sve doprinelo stvaranju naizgled neverovatne situacije u kojoj jedan od najtraženijih ljudi na svetu krstari Bosnom i rizikuje da ga eventualno uhapsu trupe iz Senegala, Namibije ili neke zemlje koja je još manje zainteresovana za stabilnost prilika na Balkanu, dok svi drugi sede i čute. Misija NATO, pod kišobranom Ujedinjenih nacija, prevazišla je sebe u izbegavanju odgovornosti.

Razume se, Karadžić je većinu vremena provodio u Srbiji, gde je uživao aktivnu zaštitu nekog tajnog centra moći, koji je u jednom periodu tako dobro radio svoj posao da su gotovo svi zaboravili da je *tihujući* Radovan ikada postojao. Ne može se sa sigurnošću tvrditi ko je ili šta je predstavljalo taj centar moći, ali postoji nekoliko elemenata koji mogu poslužiti u nagađanju. Prvo, kod Karadžića su prilikom hapšenja pronađena dokumenta na ime postojeće osobe, sa svim postojećim ličnim podacima, što svedoči o tome da je osoba koja

je izdala dokumenta ili imala pristup evidencijama MUP, ili poreskog i socijalnog organa uprave. Drugo, dokumenta su, s izuzetkom fotografije, veoma nalik originalu, a formulari na kojima su izdata su gotovo sigurno originalni. Treće, Karadžić koga su znali mnogi u Beogradu, uključujući i pacijente koje je lečio polovinom osamdesetih godina u Domu zdravlja Voždovac, uspeo je da postane neprimetan u masi, za šta je potreban određeni trening, pošto je poznato da nije imao prirodni talenat. Četvrto, on je menjao stanove, hranio se kakotako, pa čak i primao medicinsku pomoć, a da niko ništa nije posumnjao. Peto, bavio se publicistikom koja je po sebi javna delatnost. Da je bilo ko drugi pokušao tako nešto u ovom vremenu, bez podrške dobro organizovane grupe, bio bi razotkriven u roku od mesec dana. Ljudi u Srbiji naprosto vole da se bave policijskim poslom, a kamoli kad je u potrazi za nekim ponuđena nagrada od pet miliona dolara. Dovoljno je da odete kod lekara bez uredno overene zdravstvene knjižice, pa će istraga spontano početi.

Razmislite zašto Karadžić za desetak godina u Beogradu nije naišao na sumnjičavog policajca, profesionalnog ili amaterskog, predsednika kućnog saveta, neformalni savet mesne zajednice, starije osobe koje gledaju ko ulazi, ko izlazi, poštaru, prodavca na pijaci, lokalnog bakalina, vodoinstalatera, električara, molera. Može biti samo jedan odgovor: neko je organizovao da ih ne sretne ili im je objasnio zašto je pametnije gledati u drugom smeru. Taj neko, verovatno više njih, mogao je sve organizovati sa autoritetom države, Srbije ili neke druge, a za privatni račun Karadžića, odnosno opet nekog ko je finansirao njegovo *tihovanje*.

Tihovanje, suprotno tumačenju BBC, nije manifestacija isposništva, već plod manipulacije sračunate da umrtvi javno mnjenje koje bi moglo postaviti seriju nezgodnih pitanja izabranim predstavnicima građana, ne samo u Srbiji, nego i u brojnim zapadnim državama. Srbija, to jest političari u Srbiji, nose najveći deo odgovornosti jer se godinama nije preduzimalo ništa na otkrivanju i hapšenju čoveka koji je građanima Srbije, Srbima kao narodu i njihovim susedima naneo nepopravljivu štetu, ljudsku, telesnu, materijalnu i nematerijalnu. Ukoliko bi se još otkrilo da je Karadžićevo *tihovanje* finansirano novcem poreskih obveznika, nema te svote novca ni PR agencije koja bi mogla oprati obraz zemlje i naroda. Veoma jednostavno, vlada mora narediti i osigurati sprovođenje detaljne istrage koja bi ustanovila ko je i zašto organizovao Karadžićev nestanak, skrivao ga i na kraju plasirao priču o njegovom paralelnom identitetu koji je proveravan vezama državne bezbednosti u družini magova, nadrilekara, proricatelja sudbine i njihovih izdavača. Utvrditi individualnu krivicu u skladu sa domaćim zakonodavstvom, a počinitelje kazniti za primer. To bi bio dokaz opredeljenosti za evropski put, ako još uvek planiramo da njime krenemo. Van istrage, može se razgovarati šta Srbija dobija kao nagradu za svoje napore na evropskom putu, ali ne i dovoditi jedno s drugim u vezu. Jer, nisu nama zapadne zemlje izmislile i nametnule Karadžića, nego mi sami. ■

Silovanje – oruđe terora

PIŠE: JELENA GRUJIĆ

Pokušaj adekvatnog odgovora na masovna silovanja kao “sredstva rata”, predstavlja najnovija Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija od 19. juna kojom se osuđuje seksualno nasilje nad civilima u oružanom konfliktu, a naročito ono usmereno protiv žena i dece.

U Rezoluciji (broj) 1820 se navodi da se, uprkos brojnim dosadašnjim osudama, silovanje kao tehnika ratovanja nastavlja u brojnim zonama rata, i da je dostiglo “nivo užasne brutalnosti”. Silovanje je stoga klasifikovano kao “ratni zločin” i ocenjeno kao “pretnja globalnom miru”. Kako je to BBC ocenio u svom izveštaju o “vrućem” zasedanju u SB, aktivisti za ljudska prava smatraju ovu Rezoluciju “istorijskom”.

U celodnevnoj diskusiji posvećenoj samo ovom problemu dokumentovani su brojni primeri koji su doprineli tome da se u Rezoluciji silovanje u ratu definiše kao “taktika da ponizi, dominira nad, ulije strah među, rastera i/ili silom raseli civilne članove zajednice ili etničke grupe”.

Kao primeri regiona u kojima je seksualno nasilje imalo takav efekat navedeni su bivša Jugoslavija, Sudan, Demokratska Republika Kongo, Ruanda i Liberija.

Kina, Rusija, Indonezija i Vijetnam bile su skeptične da li Savet bezbednosti uopšte treba da se bavi temom silovanja. Na tu skepsu odgovorio je lično generalni sekretar Ban Ki Mun, koji je rekao da “odgovor na taj tihi rat protiv žena” mora da dođe sa najvišeg nivoa, iz vrha država.

“Država ima odgovornost i obavezu da poštuje i osigura poštovanje ljudskih prava svih svojih građana i da procesuirá osobe odgovorne za sve zločine protiv čovečnosti ili ratne zločine”, reko je Ban. Otud i tako ogromna važnost Rezolucije - silovanje je pridodala listi ratnih zločina.

Ovo je godina koja je donela važne promene u tretiranju seksualnog nasilja u zonama konflikta. Rezolucija je izuzetno važna mera koja će pomoći da

ambiciozna kampanja generalnog sekretara UN početa krajem februara donese što bolje rezultate.

Kampanja koja će trajati nekoliko godina usmerena je na mobilizaciju i inteziviranje pritiska javnosti na lidere koji imaju moć da zaustave i spreče seksualno nasilje u svojim zemljama.

“Nasilje nad ženama i devojkicama ima razarajući efekat na svaki kontinent, zemlju i kulturu. Krajnje je vreme da se fokusiramo na konkretno delovanje koje svako od nas može i mora da preduzme da bi se suzbile te brutalnosti: zemlje članice u familiji Ujedinjenih nacija, civilno društvo i pojedinci, i žene i muškarci. Vreme je da se probije zid ćutanja a zakonske norme postanu stvarnost u životima žena”, rekao je povodom otvaranja kampanje generalni sekretar Ban Ki Mun.

Napori Ban Ki Muna koji su rezultirali i usvajanjem Rezolucije kao i sama kampanja nastavak su dugogodišnjih priprema na nalaženju efikasnih mera u suzbijanju silovanja u ratu. Te mere postepeno su dobile današnje razmere, od prvih ratnih izveštaja o masovnim silovanjima u ratu u BiH, koji su šokirali svet na isti način kao i Keraterm, Omarska i Trnopolje, “logori usred Evrope, sa plavookim i belim ljudima”.

Ogroman i izuzetno dobro dokumentovan izveštaj “Sramota rata: seksualno nasilje nad ženama i devojkicama u konfliktu”, koji je krajem prošle godine za UN priredila *Integrated Regional Information Networks* (IRIN), govori o razmerama ovog problema i o njegovim ogromnim posledicama po zajednice čije je istorije trajno obeležio.

Seksualno nasilje u oružanim konfliktima, jedno je od “najvećeg ćutanja istorije”: iako je silovanje gotovo uvek pratilo velike istorijske lomove, pobeđe isto kao i ratove, jako je malo bilo sistematskog bavljenja ovom temom među istoričarima, političarima, i uopšte, među svima koji kreiraju svet u kome živimo.

Istorijske građe je bilo, ali je nema i u školskim udžbenicima: više od 100 000 silovanih Nemica u Berlinu nakon ulaska Crvene armije; organizovana trgovina hiljada žena za potrebe japanske armije za vreme Drugog svetskog rata; Jevrejke silovane od strane Kozaka za vreme pogroma u Rusiji 1919. godine; stotine hiljada bengalskih žena silovanih za vreme naleta pakistanske armije 1971. godine u Bangladeškom ratu za ocepjenje.

Prećutkivanje prati silovanja i u svakodnevnom životu najrazvijenijih zemalja koja najviše nude žrtvama. U manje razvijenim društvima, a posebno u onima izgrađenim na patrijarhalnoj strukturi, to prećutkivanje je još drastičnije, a posebno ako je deo konflikta koji se tiče “nacionalnih” osećanja i “časti” zajednice.

Sa druge strane, u poslednjih desetak godina medije su preplavile vesti o sistematskom silovanju žena u vreme i u ime ratova.

Brojnost medijskih izveštaja bi mogla biti znak povećane senzibilnosti javnosti. Međutim, Jakin Erturk, specijalni izveštač UN za nasilje nad ženama, smatra da je ipak reč o rapidnom širenju seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u svetu.

Radi se o činjenici da se priroda rata u poslednje dve

decenije promenila i to na način koji je drastično ugrozio žene. Umesto nacionalne vojne sile ciljno uperene jedne protiv druge, drugu polovinu XX veka obeležili su brojni ratovi i regionalni konflikti na liniji rasnih, religijskih i etničkih podela.

UN, navodi podatak da je najveće “ubrzanje” nastupilo u periodu između 1989. i 1997. godine: započeta su 103 konflikta u 69 zemalja sveta. U tom periodu civilne žrtve činile su više od 75 procenata, za razliku od samo 5 procenata na početku XX veka. U svom specijalnom izveštaju iz 2002 godine, generalni sekretar UN Kofi Anan upozorio je da žene i deca “čine većinu svih žrtava” savremenih oružanih konflikata i njihovih posledica.

Postoje brojni razlozi zbog kojih nema precizne statistike o silovanjima u ratu, što je problem koji je bio, a i danas je, posebno iritantan na našem području. Procene o broju silovanih žena za vreme rata u Bosni i Hercegovini kreću se od 14.000 do 50.000. Statistika konflikta u

Ruandi varira još i više - od 15.700 do 500.000 silovanja u izveštajima. Problem precizne statistike silovanja u ratu nije uzrokovan isključivo političkim interesima; silovanje je veoma specifičan ratni zločin. Njegovom zataškavanju teže i počinioci i žrtve, na individualnom i na kolektivnom nivou. Jedni zbog počinjene sramote, straha od izopštenja i neprihvatanja (žrtve), njihovo (muško) rukovodstvo kojima je poruka i bila upućena zbog prikriivanja razmera “štete”, a počinitelji – po starom dobrom običaju, motivisani bežanjem od i odgovornosti i od krivice.

Seksualno i rodno zasnovano nasilje (*Sexual- and gender-based violence* - SGBV) prati popuštanje socijalnih kočnica pod teretom velikih sukoba, i naročito je rašireno u sredinama gde uloga žene ima posebnu simboliku, čineći je tako izuzetno ranjivom.

Slomove takvih tradicionalnih zajednica u periodima rata karakteriše opšti kaos u kome silovanje postaje

San o boljem životu

PIŠE: ERNA MAČKIĆ, JUSTICE REPORT, BIRN

Dvadesetsedmogodišnja J.F. od 1993. živi na području općine Hadžići, gdje je došla zajedno s majkom i još petero braće i sestara, nakon progona iz Foče 1992. godine i mnogo dana provedenih po raznim istočnobosanskim zatočeničkim centrima pod kontrolom snaga tadašnje Srpske Republike BiH.

Ispovijest J.F. je tako bolno drugačija od drugih priča o ratu jer je ona sa samo 11 godina, kada je bila tek peti razred osnovne škole, više puta brutalno silovana. Ni danas ne zna imena osoba koje su joj to uradile, ali se sjeća onog što je preživjela.

Zbog posljedica silovanja, J. danas ne može imati djece. Vjeruje da joj se ništa gore od onog što je doživjela ne može desiti. Sanja da završi srednju školu, da nađe posao, kako bi mogla pokušati živjeti život barem koliko-toliko sličan onom kojim žive njene vršnjakinje.

Ima status civilne žrtve rata i mjesečnu materijalnu pomoć u iznosu od 500 KM (oko 250 eura).

O onome što je preživjela priča hrabro i gotovo bez suza.

“Naoružani vojnici počeli su dolaziti u selo, a mi smo pred njima bježali u obližnju šumu. Oni su obično pljačkali i palili kuće.

Jednog dana su vojnici, njih pet ili šest, iznenadno došli na naša kućna vrata. Ispitali su nas gdje su nam pare, gdje je vojska... Tada su odveli mog oca. Po nas su došli u sumrak istog dana i naredili da idemo s njima. Iznađ naše kuće sastali smo se s ocem, kojeg nisam mogla prepoznati, lice mu je od udaraca bilo izobličeno.

Vojnici su nam svima naredili da se popnemo na kamion i odvezli su nas u stanicu policije u Miljevini. Moja najmlađa sestra, koja je tada imala osam mjeseci, nije imala ni cuclu, ali Bog dao da ne plače na tom putu.

U policiji je jedan čovjek pitao moga oca da li je živ neki naš komšija i gdje je. Otac je odgovorio da ne zna, a on ga je počeo udarati. Nisam to mogla gledati, a ništa

nismo mogli ni uraditi. Vidjela sam samo kada mu je na čelu ugasio cigaretu.

Otac je ostao u stanici policije, a nas ponovo trpaju na kamion i odvoze u sportsku dvoranu ‘Partizan’. Kada smo tamo došli, zatekli smo na podu razbacanu neku odjeću, i na tome smo spavali. Tu smo ostali deset dana. Nije bilo struje, a za svih deset dana nam nisu davali ništa da jedemo.

Jedan od stražara koji nas je čuvao govorio je da možemo izići da kupimo nešto za jelo, ako imamo para. Mi nismo imale. Druge žene su izlazile i kupovale hljeb. Ja sam skupljala mrvice hljeba i vodu, koju su nam donosili, i time smo hranili moju malu sestru.

Drugom noć našeg boravka u ‘Partizanu’ došao je jedan vojnik i rekao: ‘Ti u zelenom džemperu, ideš sa mnom, trebaš mi da počistiš stan.’ Ta u zelenom džemperu bila sam ja. Kad smo došli u stan, naredio mi je da se okupam.

Otišla sam i okupala se hladnom vodom jer nije bilo tople. Kada sam izišla iz kupatila, krenuo je prema meni, a ja sam potrčala prema prozoru. Htjela sam da skočim, a on me je uhvatio i spriječio. Onda me je silovao. Izgubila sam svijest dok je to radio. Kada sam došla sebi, rekao mi je da se vratim odakle sam i došla. Nisam smjela. Vani je bilo puno vojnika. Kada je svanulo, on me je vratio u ‘Partizan’, gdje sam našla majku. Nije me ništa pitala. Znala je šta mi se desilo.

Vojnik koji me je prvi silovao bio je naoružan i govorio je drugačijim akcentom. Mislim da nije bio iz Bosne. Ne znam kako se zove.

Iduću noć ponovo je došao taj isti vojnik i odveo moju majku i mene. Stražaru je rekao da se nećemo puno zadržati, da samo trebamo nešto očistiti. Došle smo u neki stan, on je naredio da se okupamo, a kada smo to uradile, silovao me pred majkom, a onda nju preda mnom.

Nikada tu scenu neću zaboraviti. Plakale smo, ali nismo smjele pričati. Kada je sve završio, opet je rekao da idemo, ali mi nismo smjele. Ujutro nas je on vratio u ‘Partizan’.

Poslije toga, mene je svaku večer, sedam noći zaredom, odvodio. Kada god bi došao po mene, moji braća i sestre,

važno oružje.

“Primarni cilj silovanja u ratu je da infiltrira traumu kojom će razoriti porodične veze i grupnu solidarnost u ‘neprijateljskom taboru’. Osim što služi demoralizaciji neprijatelja, silovanje takođe može da postane i integralni aspekt etničkog čišćenja”, kaže se u studiji “Postati prezren: silovanje kao oružje rata” Bulent Dikena i Karsten Bage Lausten objavljenoj u uglednoj *Sage* publikaciji “Body and society”.

U Bosni i Hercegovini, navodi se u “Sramoti rata”, zabeleženi su brojni primeri javnog silovanja Muslimanki, što je čitavu porodicu i/ili zajednicu koja to mora da posmatra činilo “jednakim” žrtvama. Brojna svedočenja potvrđuju da su u logorima Muslimanke silovane dok ne bi ostale trudne, i zadržavane u zatočeništvu sve do porođaja, da ne bi mogle da abortiraju.

Justice Report, online publikacija uglednog BIRN, zabeležila je veliki broj svedočenja silovanih žena u BiH,

od kojih sam bila najstarija, govorili su: ‘Seko, idi.’ Nisu znali šta mi radi... Imala sam tada kratku kosu i ličila na dječaka, ali nije mu to smetalo da me izdvoji iz te mase ljudi.

Jedan dan su došli i rekli da idemo na razmjenu u Kalinovik. Ipak su nas odveli u jednu školu, koja je već bila puna zarobljenika. Tu nam je prišao jedan čovjek, obratio se mojoj majci i rekao da će me odvesti. Majka je mislila da će me i on silovati i počela je plakati, ali me je i on odveo.

Dok me je vodio, rekao je da se ne plašim, da zna moga oca, i odveo me svojoj kući. Tamo su bile njegova žena i sestra, i rekao im je da mi nađu nešto robe, da se presvučem. On je tu noć morao da ide na liniju, a meni je rekao da ne izlazim do jutra, i da se, kada svane, vratim sama u školu.

Kada sam se vratila, majka me opet nije ništa pitala. Tek kasnije, kada smo oslobođene, ispričala sam joj šta se desilo te noći i da mi je taj čovjek pomogao.

I u školi u Kalinoviku smo ostali desetak dana. Tu su nam davali hranu, a spavali smo na strunjačama. Jedan dan su opet došli i rekli da idemo na razmjenu, a odveli su nas u mjesto Jažići, iznad Kalinovika, i zatvorili u neki magacin u kojem su bili tenkovi. Tu je bilo strašno hladno. Spavali smo na paletama, a nuždu vršili u nekoj kanti. Tu me niko nije tukao, niti me izvodio.

Napokon, nakon otprilike sedam dana, došao je neki čovjek, Srbin, i tražio moju mamu. Ona nije htjela da se javi jer je mislila da opet hoće da je vode na silovanje. Nakon što je par puta pitao za nju, ona se ipak javila. On joj je tada rekao da pokupi svoju djecu, te izveo još jednog dedu i nenu, i rekao da idemo na razmjenu. I pustili su nas na tu razmjenu. Išli smo u koloni. Deda je išao naprijed i morao je da nosi bijelu zastavu.”

“Čovjek koji nas je izveo iz sale rekao nam je da imamo dva sata da predemo planinu Rogoj, a ako i minutu zakasnimo, počēt će pucati po nama i sve nas ubiti.

Krenuli smo. Najmlađu sestru sam ja nosila u naručju, a mama najmlađeg brata. Ostali su hodali. U jednom trenutku shvatili smo da smo u minskom polju i vidjeli da usred polja leži muško tijelo. Zastali smo. Mislili smo da je to kraj. Onda smo u daljini vidjeli neke vojnike. Nismo

a naročito u regionu koji je postao simbol tih užasnih višegodišnjih maltretiranja, u Foči: nekadašnja sportska dvorana “Partizan” u ovom gradu bila je jedno od mjesta masovnih silovanja djevojčica, djevojaka i žena. U logor je pretvorena već na samom početku rata 1992. godine, a izveštaji i svedočenja govore da su zatočenići bili Bošnjaci, pretežno žena i deca, ali i stariji ljudi, koji su boravili u neuslovnim prostorijama, izgladnjivani i podvrgavani fizičkom i psihičkom zlostavljanju. Gotovo sve žene su više puta silovane.

Zbog silovanja žena u Foči, pred Tribunalom u Hagu osuđeni su Dragoljub Kunarac (na 28 godina), Radomir Kovač (20 godina), Zoran Vuković (12 godina) i Dragan Zelenović (15 godina). Pred Sudom BiH u Sarajevu su za iste zločine kazne izrečene Radovanu Stankoviću (20 godina), ali se on od maja 2007. nalazi u bijegu, te Gojku Jankoviću (34 godine) i Neđi Samardžiću (24 godine). *Justice report* podseća da je presudom Dragoljubu

znali čiji su, ali smo ih počeli dozivati da nam pomognu. I došli su i izvukli nas. Tek kada su se približili, vidjeli smo da nose oznake Armije BiH.

To je bio kraj jednog dijela naših patnji. Oni su nas doveli u neku zemunicu, dali nam malo čaja, a onda nas odvezli u jedan hotel na planini Igman, gdje je već bilo puno izbjeglica. Tu smo ostali jednu noć, a onda prešli u školu u Tarčin, gdje smo, zajedno sa drugim izbjeglicama, ostali naredna tri mjeseca. Nakon toga su nam dali, cijeloj našoj porodici, jednu kuću na području Hadžića na korištenje. Tu moja majka i braća i sestre žive i danas. Njih šestero zajedno.

Ja sam se u toku rata i razboljela, pa su me, samu, pripadnici UNPROFOR-a prevezli u bolnicu u Sarajevu. Doktoru su me pregledali i mislili su da sam trudna. Nisu me ni pitali, a ja im nisam mogla objasniti da kada sam prvi put silovana, još uvijek nisam imala ni prvu menstruaciju. Ležala sam tu mjesec i po. Pošto je grad bio u opsadi, niko nije došao da me vidi. Neko je ipak našao načina da mojoj majci javi da sam umrla.

Kada sam napokon izašla iz bolnice, i uspjela se nakon skoro šest mjeseci vratiti u kućui gdje je bila moja porodica, majka me nije prepoznala. Onda je počela plakati i samo je govorila: ‘Živa si, hvala Bogu...’

Ostali smo živjeti u toj kući do kraja rata. Ja sam položila preostale razrede osnovne škole. Htjela sam ići u srednju školu, ali nismo imali para za mene.

Oca nikada nismo pronašli, do danas. Čak ni njegove kosti. U jednom trenutku smo morali prijaviti da je mrtav kako bi majka dobijala penziju, da imamo od čega živjeti.

Godine 2003. sam se udala. Nikada s mužem nisam pričala o tome šta sam preživjela. Nije me ni pitao. Iznajmili smo stan i živjeli. On je povremeno radio, kada ga neko zove da mu nešto uradi. Preživljavali smo u malom stanu, bez vode. Međutim, 14. februara ove godine muž mi je poginuo. Sad ne znam šta ću ni gdje ću. Najviše bih voljela završiti srednju školu, pokušati naći posao. Ne znam šta će biti dalje, ali ničega se ne bojim. Valjda mi se od ovoga što sam preživjela ništa gore ne može desiti.” ■

Kunarcu i ostalima iz 2001. godine, silovanje po prvi put u istoriji proglašeno zločinom protiv čovječnosti. U obrazloženu presude Tribunala zaključeno je da je silovanje korišteno kao oruđe terora.

Do sada je održano i 12 suđenja za silovanja pred Sudom BiH, a nekolicina ih je još u toku. Najviše ih je za Foču, za koju je Gojko Janković dobio 34 godine a Radovan Stanković, koji je još uvek u bekstvu, 20 godina.

“BiH jeste odmakla u potrazi za pravdom, sigurno više nego druge zemlje u regionu, ali s obzirom na broj zločina i žrtava, još smo daleko i ne znači da ćemo je naći. Žene koje su silovane u ratu i danas žive jako teško. Ne samo materijalno. Ali, iz mojih kontakata sa njima, vidim koliko je teško nositi se sa tom činjenicom iz dana u dan, živjeti s tim. Ipak, veoma je važno da se danas o tome ovdje puno priča. Iako još ima žena koje nikada nisu rekly da su bile silovane, dosta ih o tome govori javno i time daju podršku i drugima da progovore. Mislim da su one ustvari i najhrabriji i najglasiniji zagovornici procesuiranja ratnih zločinaca”, kaže za „Helsinki Povelju“ Nidžara Ahmetašević, urednica *Justice report*.

Ona kaže i da je impresionira hrabrost žena da uđu u sudnice i sednu nasuprot ljudi koji su ih silovali, ali da su takva svedočenja zapravo presudna.

“Osim što su se dešavala u Hagu, jako je značajno što se ta svedočenja danas dešavaju i ovdje. Kako zbog samih žrtava, tako i zbog počinilaca od kojih većina sigurno nije vjerovala da će te žene, često djevojke u trenu silovanja, ikada imati hrabrosti da ikome priznaju šta su doživjele. A one hrabro, ponosno, dođu u Sarajevo u sudnicu, sjednu naspram njih i ispričaju svoju priču kojoj je teško proturječiti. I to je dio procesa ozdravljenja, ne samo njihovog, nego cijelog društva. Vraća se osjećaj da je pravda možda ipak moguća”, kaže Nidžara Ahmetašević.

Jedna od najvećih ironija je da je su žene koje su silovane tokom konflikta, najpodložnije daljoj seksualnoj eksploataciji. Ogroman broj njih nikada ne dobije adekvatnu psihološku pomoć za prevazilaženje trauma. One ulaze u loše partnerske odnose, postajući žrtve porodičnog nasilja. One takođe predstavljaju i grupu najpodložniju *sex traffickingu* u kojem se agonija nastavlja, često do smrti. ■■

U tri lika i u tri čina

PIŠE: RADE VUKOSAV

Tri dramatično-spektakularna lika Radovana Karadžića već 18 godina užasavaju svjetsku janost. Za mnoge je njegovo trinaestogodišnje skrivanje i bježanje od pravde bilo misteriozno, dok su drugi cijenili da neka moćna institucija stoji iza toga. Stvaranje Srpske demokratske stranke (SDS) u Bosni i Hercegovini (BiH) uoči prvih višestranačkih izbora, praćeno je odbacivanjem iz rukovodstva stranke Vladimira Srebrowa, (Milana Nikolića), profesora Sarajevskog univerziteta, jer je, iako rođeni Srbijanac iz Požarevca, bio za cjelovitu BiH, bez rata, a za predsjednika SDS je postavljen ratoborni Radovan Karadžić, koji je odigrao kobnog izvršioca, razbijača i zločinca za BiH. Ovom ujdurmom je upravljao Miloševićev režim iz Beograda i JNA uz Miloševića.

U prvom Radovanovom i liku i njegovoj ulozi i ujedno u prvom činu igre i njegove uloge na ovim prostorima je, od početka, bilo jasno, uočljivo indikativano da se sprema zastrašujuće nevrjeme. Katastrofa. Silni, neumjereno prepotentno bahati, arogantni ksenofobični i urbofobični (“Idemo u gradove, da pobijemo gadove”) Radovan, iza koga su stajali Miloševićev režim, armada, tada još zvana JNA uz ogromni ubojni arsenal. Radovan prijete svima i ucjenjuje Bosnu da prihvati Miloševićevu opciju, položaja BiH, bez priznavanja njenoga suvereniteta u zamišljenoj SR Jugoslaviji, U Skupštini BiH on prijete da će BiH biti “odvedena u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak” “Srbi znaju kako će”. I pokazao je kako će. Miloševićevi mitingaši koji su dolazili preko Drine, davali su polet Karadžićevim ekstremistima i strah nesrbima u BiH, a Radovanu kuraž. Doktor psihijatrije, zaklet Hipokratu, prijete Bosni sudbinom Hrvatske, koja je u to vrijeme ubijana od strane početničene JNA. Izdvaja i ograničava neke svoje “Srpske autonomne oblasti” (SAO), povezuje ih sa “Republikom Srpskom Krajinom” u Hrvatskoj, blokira svako kretanje, postavlja barikade po putevima BiH i u Sarajevu. JNA, na njegovoj strani, izvlači sve tenkove, teško naoružanje i ostalo oružje i municiju iz Sarajeva i tim arsenalom, razmiještenim oko Sarajeva, opkoljava i blokira grad, pripremajući mu opsadu i ubijanje koje je trajalo bezmalo 1400 dana. Ubijao je pitomi grad koji ga je prihvatio i u kome je od seljačića postao ugledna ličnost. Radovan je znao da

se priprema rat i u tome smislu je prilagođavao svoje stavove.

Pisac ovih redova, našavši se tada u Konjicu, vidjevši šta se sprema, užasnut Radovanovim držanjem i prijetnjama, piše mu pismo preko Skupštine SR BiH, a fotokopiju pisma, radi sugurnosti uručjenja, šalje i sekretaru Skupštine. Sekretar Skupštine tu fotokopiju predaje *Muslimanskom glasu* (MG) u Sarajevu koje MG objavljuje i još neke druge sarajevske novine. Pisano 18. oktobra 1991. godine, objavljeno 25. oktobra 1991. Evo citata pisma u cijelosti:

“Gospodine Karadžiću, često vas gledamo na tv – kako u Skupštini BiH prepotentno ‘zastupate nas Srbe u BiH’ i kako svojim krutim i nametljivim stavovima minirate svaki sporazum o BiH kao republici ravnopravnoj ostalim republikama u nas.

I Milošević i vi svojim oportunističkim stavovima i pritiscima – koji su odbojni za sve – izgonite ostale narode, našu braću, iz Jugoslavije. Poznato je da je ta politika koju vi i Milošević vodite suprotstavila nas Srbe svima i svakome. Najprije ste nas zastrašili pa nas zavadili sa svojim republikama BiH i Hrvatskom. ZASTRAŠI PA VLADAJ.

Sada u Skupštini SR BiH i našoj BiH prijetite sudbinom, bolje reći zloslutnom sudbinom Hrvatske, ako ne prihvatimo Miloševićevu razaračku politiku. Prijetite velikom batinom koja sada ‘redi’ Hrvatsku i koja hunskim pohodima i neviđenim razaranjima novih Gernika razbija ma kakvo zajedništvo na ovim prostorima. Zar se mi u našoj BiH zaista moramo suočiti sa pogibijama samo zato što želimo da naša BiH bude jednakopravna sa ostalim republikama kada je u pitanju suverenitet istih. ZAR BiH MOŽE STVARAT SAVEZ SUVERENIH DRŽAVA JUGOSLAVIJE AKO I SAMA NIJE SUVRENA? TO JE APSURD!

Kad vučete vaše poteze: vršite regionalizaciju po nacionalnoj osnovi, izdvajate se, samovoljno stvarate nekakve SAO krajine, najavljujete spajanje SAO krajina u BiH tzv. Kninskoj SAO krajini, šurujete sa Šešeljom i Kilibardom, vršite privatne mobilizacije i ratove, prisilno prisvajate kanale TV Sarajeva lišavajući građane BiH da gledaju svoju TV i dovodeći ih u poziciju – htjeli ne htjeli - da gledaju ratnohuškačku Miloševićevu TV, a da za te poteze ne pitate Skupštinu BiH, jer ne priznajete Republiku BiH. Time služite Miloševićevoj zavojevačkoj politici. ZATO I BIVATE PREGLASANI – VI – A NE SRPSKI NAROD.

Gospodine Karadžću, vi niste Srbin, a ponajmanje behaovac, jer ste Crnogorac. Došli ste da izigravate ulogu nekakva Mojsija za srpski narod. Rasturate nam BiH i niste se pokazali kao mudar političar, jer vašim stavovima zastrašujete Srbe, širite nepovjerenje među našim narodima, a time i razarate Jugoslaviju, dobro znajući da u Miloševićevu i vašu Jugoslaviju niko ne želi ući. Začudo vi istrajavate na tome i SAMO NA TOME.

‘SVI SRBI U JEDOJ DRŽAVI’ je više idilična želja nego ostvariva mogućnost, a najviše zbog toga što Milošević i vi hoćete ‘samo takvu i takvu Jugoslaviju i nikakvu drugu’ što je i razorilo svaki smisao za našu državnu zajednicu.

Nema takve države u Evropi u kojoj su obuhvaćeni svi građani jedne nacije. To je bio pokušao ostvariti Hitler pa je, poslije Drugog svjetskog rata, više Nijemaca ostalo u dijaspori nego što ih je bilo prije rata, te su svi bježali u Njemačku. Baška gubitak mnogih teritorija. Ne činite iste greške, zaboga.

Od svih političkih opcija za novu državnu zajednicu Miloševićeva je najkrvavija, a što se odrazilo i u Hrvatskoj. Nemojte nam prizivati zlosretnu sudbinu Hrvatske.

Molim vas da u našem parlamentu ne govorite u moje ime. Govorite vi, gospodine Karadžiću, u ime stranke SDS, a ne u ime svih Srba koji vas nisu ovlastili da tako govorite, jer Miloševićevom i vašom politikom smo mi Srbi postali najomrznutija nacija. Nažalost! Naše su nevolje nastale onda kada se Milošević proglasio voždom svih Srba, a srbijanski parlament uzurpirao sebi pravo da ‘brine o svim Srbima van Srbije’. Oslobođajući se vaše politike, skidam svoj dio kolektivne odgovornosti za sve ono što činite ‘u ime srpskog naroda’.

Kako je zločinački vladao u Republici Srpskoj (RS), uz fatalne posljedice za BiH i cio region, poznato je.

Drugi lik i čin njegove igre zvani Radovan Karadžić počinje nakon predaje vlasti predsjednika RS. Njegova nasljednica Biljana Plavšić se nije pokazala boljom. Dokaz su njene prijetnje i ucjene: “Mi Srbi ćemo biti toliko uporni i nepopustljivi i nikad nećemo pristati ni na što. Svijet će se zamoriti, dići će ruke od nas i mi ćemo postići naš cilj. Neka izgine pola srpske populacije i mi ćemo imati svoju državu. Muslimani su biološki otpad...” I svi ostali njegovi nasljednici u RS i dalje, po njegovoj matrici, vrše opstrukcije kojima destabilizuju BiH. Razvlašćeni Radovan se povlači u ilegalnost da izbjegne odgovornost za zlodjela. Optužen za genocid, likvidacije, kažnjavanja, nehumane akte i ostale zločine počinjene prema Muslimanima, Hrvatima i ostalim civilima nesrbima u BiH od 1992. do 1995. godine. Genocid u Srebrenici, trogodišnje granatiranje Sarajeva, formiranje logora za nesrbe i ubijanja, silovanja zatvorenika, otmicu vojnika UN i njima postavljanje živog zida, kao živog štita tokom NATO bombardovanja RS. Nakon 13 godina skrivanja pod lažnim imenom Dragan Dabić, mag, vrač, prevarant, zakukuljen u ljušturu, u larvu avetinjski zastrašujućeg i komičnog izgleda u ljudskoj spodobi. Zarastao u sijedu kosu i bradu sa naočalima i nekakvom crnom mašnom na vrhu glave, odjeven u crno, vršio je nadriljekarsku vradžbinsku praksu, “alternativnu medicinu”, varajući naivne u moć svog nadriljekarstva i ko zna šta još ne.

Treći njegov lik i čin u njegovoj igri, koji još nije završen, je, ovoga puta i posljednji. Na ispitivanju u Den Haagu sjedi Radovan podšišan i obrijan, smršao, osijedio, sa upalim i spušenim podočnjacima; suše mu se usta, uspija ustima i guta “knedle”, pokušava da se i nasmiješi. Nastoji da se zakloni i opravda iza “obećanja” Ričarda Holbruka da, “nakon predaje vlasti i povlačenja iz politike neće biti gonjen”. K'o misli i hoće da kaže: što ću ja ovdje, nakon Holbrukove garancije da neću biti gonjen, kad sam se već svojom ostavkom iskupio? On ipak dobro zna gdje je dospio. I zašto je tamo dospio.

Pa neka preživjele žrtve svjedoče. ■■

Poslednja linija odbrane

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Ako ste se čak i pukom slučajnošću primakli kakvoj penzionerskoj družini (naročito vojnoj) koja je u ovogodišnjoj avgustovskoj hladovini, a u blizini kakve na brzinu sklepane bakalnice cevčila pivo i tresla dnevnu politiku, i ako ste (ma i na užtrb pristojnosti) podesili ušne školjke na "prijem", mogli ste se do mile volje naslušati najfantastičnijih priča o "našem Raši" (Radovanu Karadžiću) i "našem generalu Ratku" (Mladiću). Dakle, tepaju im i gotovo da se poistovećuju s njima kao da su iza sebe ostavili bogzna kako vredna i ljudskog roda dostojna dela, a ne sve one grozote zločina počinjenih diljem bosanskog razbojišta. I baš nam se tu, na tom mestu, u ovu priču savršeno uklapa jedna misao crnogorskog spisatelja Andreja Nikolaidisa: "Još jednom se potvrdilo ono što smo od početka znali: svaki čovjek koji podržava Karadžića ima potencijala da ubije. I ne samo to: on je već ubio. Učinio je to simbolički, što je manje bitno, ali i praktično, a to će ipak biti bitno: bez demokratske podrške miliona takvih ubica, Karadžić nikada ne bi uspio počinuti svoje zločine."

Nikolaidisova tvrdnja je opora, možda u nekim delovima čak i upitna, ali je u osnovi tačna: bez masovne podrške "našeg naroda" ovdašnja zločinačka politika ne bi imala prolaz ni u Hrvatsku, ni u Bosnu, a ni na Kosovo. Izvesno, i iz tog razloga domaći nacionalisti konstantno vrte onu dozlaboga dosadnu žalopojku o tome kako je na optuženičku klupu stavljen "ceo srpski narod". Kao da se narod može amnestirati od političke i moralne odgovornosti za zločine koji su počinjeni u njegovo ime. Nema dokaza da i u današnjoj Srbiji ne prevladaju oni (i njima slični) koji su početkom devedesetih "srbskim

Svetim Trojstvom" (podignuta tri prsta) i cvećem ispraćali tenkove i haubice na vukovarsko stratište.

Ali, kako da se narod politički osvesti i moralno pročisti ako čak i ova, proevropska vlast nije u stanju da bude i tumač nužnosti katarze i njen praktični predvodnik. Kažu: nova garnitura vlasti u Srbiji pokazala je političku volju da se okončaju obaveze prema Hagu, pa da je najvećma zato Radovan Karadžić i pao u ruke policiji. Međutim, ne malo indikatora ukazuje na to da je i "naš Raša" izručen Tribunalu – preko volje, to jest zato "što se mora", jer je to "obaveza" da bi Srbija uhvatila priključak za evropsku kompoziciju. Zašto bi, inače, nakon Karadžićevog hapšenja demokrate onako olako prepustile "ideološki prostor" narodnjacima, radikalima u prvom redu. No dobro, videćemo kao će se odvijati hapšenje preostala dva optuženika, pri čemu je Mladić u prvom planu, naravno.

Za sada (polovina avgusta) stvari stoje ovako. Među zvaničnicima najodređeniji je bio Dušan Ignjatović, direktor Kancelarije Nacionalnog saveta za saradnju sa Tribunalom: "Sada je samo pitanje dana kada će se preostala dvojica naći u Hagu. U ovoj situaciji najvažniji je Ratko Mladić..." Ministar odbrane Dragan Šutanovac pozvao je Mladića i Hadžića na predaju. Što će reći da se nije bez ikakvog utemeljenja još 12. augusta pojavila vest u banjalučkom "Glasu Srpske" o tome da agenti Vojnobezbednosne agencije "pregovaraju" sa generalom Mladićem o njegovoj predaji, da su pregovori teški a "ulozi veliki". Kako god bilo, u svemu tome najbitnije je da se general što pre nađe u Hagu.

No, da li će se i ta igra zaista okončati tako brzo ("pitanje je dana"), kao što predviđaju i neki domaći analitičari, ili se "general nikada živ neće pojaviti u Hagu", za šta fanatično navija, priželjkuje i predviđa front tzv. patriotskih snaga (čije izvore energije nipošto ne treba potcenjivati iako su "srbsko-patriotski" redovi uzdrmani Karadžićevim padom), ostaje da se vidi. U tom kontekstu indikativne su i ne manje (za istraživače posebno) izazovne izjave trojice penzionisanih generala koji ne bez ponosa ističu da su Mladićevi poštovaoci, baš kao i većina vojnopenzionerske populacije, uostalom. Reč je o Branku Krgi, bivšem načelniku Generalštaba u srpsko-crnogorskoj vojsci, Milenu Simiću, svojevremeno glavnom ideologu u toj istoj vojsci i Ninoslavu Krstiću, visokopozicioniranom operativcu u Štabu Treće armije u ratu na Kosovu 1999.

Krajnje pojednostavljeno, iz njihovih izjava (koje su ponešto prožete i nelogičnošću) proističe: da je Mladić, bez obzira na teret godina i dugotrajno "skrivanje", ostao "profesionalac britkog uma"; da je moguće da se on skriva ili u Srbiji ili u inostranstvu (ako je u Srbiji, da "ima logistiku delova VBA ili BIA", a ako je u inostranstvu, da je pod kišobranom ruskih i francuskih obaveštajaca); da "u skrivanju Mladića ima dosta sličnosti kao i u skrivanju Karadžića"; da će ga "oni koji ga kriju u jednom momentu pokušati da puste niz vodu", kao što su učinili i s Karadžićem, ali da to neće "ići lako" jer će, veruju oni, general "pružati žestok otpor, čak i oružjem" i da se "živ neće predti".

Navedene se izjave mogu tumačiti u različitom ključu. Ono, međutim, što je u celoj toj hipotetičkoj zamršenosti ipak prilično izvesno jeste to da se i general Mladić nalazi na poslednjoj crti odbrane svojih stravičnih zločina, a da li i u poslednjem rovu, to je sad drugo pitanje. Ratko Mladić je bio (izgleda i ostao) surova i sirova vojničina staromodno-rodoljubnog kova. Ta činjenica podupire tezu da će zauzimanje poslednjeg rova njegove odbrane biti neuporedivo teže (i rizičnije!) nego u Karadžićevom slučaju, pri čemu valja imati na umu da je Mladiću čak i ex ministar odbrane Zoran Stanković “toplo preporučivao” da se “ne predaje” već da, u kritičnom trenutku, kao “častan srpski patriota”, okonča svoj žalosni životopis suicidom. Na toj istoj ravni počiva i pretpostavka da on svoju bežaniju pred zakonom, pravdom i moralom poima, strateški i taktički razrađuje uistinu kao bitku za poravnanje “istorijskih računa” i za “dostojanstvo srpskog naroda”.

Za razliku od Karadžića, Mladića je srpska vojska s obe strane Drine izdizala na postolje zvezde koja nikada neće izgubiti sjaj, a svih ovih godina kako prkosi pravdi i Tribunalu pružala mu je svaku moguću podršku i zaštitu. Iako nema dokaza da taj haški optuženik ima ikakva uporišta u današnjoj vojsci Srbije, donedavna praksa podgrejava sumnje koje ne mogu tek tako okopneti. Za razliku od Karadžića, Mladićeva bezbednost – sem u novcu (dostojanstvo i moral da se i ne pominju) – plaćana je i ljudskim životima. S tim u najneposrednijoj vezi, i na ovom mestu valja se podsetiti ni do danas nerasvetljene misteriozne pogibije dvojice gardista u kasarni u Topčideru pre četiri godine. Utoliko pre i utoliko više, one veseti o tome da VBA pregovara s Mladićem o predaji – otvaraju mnoga delikatna pitanja koja neće nimalo prijati ni sadašnjoj garnituri vlasti. Naravno, pokažu li se vesti tačnim. Međutim, i inače – jasno je valjda svakom da su *Službe*, civilne i vojne, imale (i imaju) bitnu, ako ne i presudnu ulogu u skrivanju ratnih zločinaca. Pa zato, a svemu uprkos, ostaje upitno: može li i ova garnitura vlasti (izvršne, najpre) da dobije ovu utakmicu protiv njih, i može li da ih stavi pod konstantnu prismotru delotvorne demokratske kontrole? U neku bi ruku i to bila makar neznatna satisfakcija žrtvama monstruma kakvi su Karadžić i Mladić. ■

(Ne)snalažljivost

PIŠE: IGOR PERIĆ

Za one koji su minulih 20 godina, vidno popravljenog imovnog stanja, isplivali iz tranzicionog mulja, u Crnoj Gori se kaže – „snašli se“. Atribut snalažljiv je u novokomponovanom doživljaju stvarnosti izdignut na nivo vrline i dodjeljuje se jednako kriminalcima, političarima i ratnim zločincima.

Kada je u Beogradu uhapšen, glavom i bradom, najtraženiji haški optuženik, kamufliran u 3D format mistika i osobenjaka, njegovo dugogodišnje izmicanje dverima Ševeningena u dežurnim krugovima veličano je kao epski poduhvat „srpskog Don Kihota“, vrijedan divljenja.

Pobornici njegovog lika i djela “u sve tri srpske države” stigli su da prevuku gudalo i u rezonanci suva javora desetercem zabilježe snalažljivo „tihovanje“ /najvećeg srpskog sina, od Vožda na ovamo/, i njegovu predstojeću odsudnu bitku pred „antisrpskim Tribunalom“.

Zbilja, Radovan se odlično „snašao“, a u taoce takve snalažljivosti, tokom 13 godina, pretvorio je nekoliko miliona ljudi...

Nasuprot “vjerniku” koji je u Hag ispraćen kao sveti ratnik, uz pričest crnogorskog mitropolita Amfilohija Radovića lično, ostali su „običan građanin“ i država. Podjednako nesnalažljivi minulih deceniju i po, i nemoćni pod naletom inih Radovana koji su vodili ratove, crnje i krvavije, kako je država i narod u čije ime su klali tuđu djecu postajala manja i siromašnija...

Crnu Goru i Radovana ne vezuju samo njegova Petnjica i porodica koja živi u Podgorici i Nikšiću. U vrijeme kada je Radovan isplivao kao faktor bosanskih Srba u BiH, više od stotinu građana te bivše jugoslovenske republike, tek međunarodno priznate, tražilo je utočište u Crnoj Gori. Bilo je tu i odbjeglih Srba, koji su eskivirali mobilizaciju u Republici Srpskoj, odbjeglih počinilaca krivičnih djela, ali najviše bosanskih izbjeglica – Muslimana (83) koji su spašavali glavu i snalazili se kako je ko umio.

Nakon akcije u crnogorskim opštinama, sabrani su, pa iz Herceg Novog, u maju 1992. godine, poslani preko granice. Ispostavilo se, pod nož Radovanovim sljedbenicima!

U slučaju deportacija, koje neki političari nazivaju “crnogorskim Hagom”, istraga protiv petorice državljana Crne Gore je okončana i na potezu je tužilaštvo, koje se još nije oglasilo. U medijima su se pojavile informacije da

će optužnica biti proširena.

Prema zahtjevu za sprovođenje istrage za krivično djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva, osumnjičeni su bivši pomoćnik ministra policije Milisav Marković, bivši načelnik CB Herceg Novi Milorad Ivanović, operativac SDB u Herceg Novom Duško Bakrač, komandir policije Milorad Šljivančanin, te bivši načelnik CB Bar, Branko Buić koji je javnosti poznatiji kao djelilac pravde na antologijskoj, posljednjoj utakmici između Crvene Zvezde i Dinama.

Svi osumnjičeni su u istrazi, kao neosnovane, odbacili navode tužilaštva u zahtjevu za sprovođenje istrage i negirali odgovornost.

Istraga je pred Višim sudom u Podgorici otvorena 23. februara 2006, nakon saslušanja osumnjičenih bivših starješina u centrima bezbjednosti u Herceg Novom i Baru. Porodice nastradalih bosanskih Muslimana u februaru 2006. podnijele su višemilionske odštetne zahtjeve, ali im je dosuđivano u prosjeku po 25.000 eura odštete.

VLADA NIJE ZNALA: Prema riječima crnogorskog premijera Mila Đukanovića, koji je krajem juna svjedočio pred Višim sudom u Podgorici tokom istrage o deportacijama bosanskohercegovačkih izbjeglica, upravo je nesnalažljivost dovela do katastrofe.

Niko nije imao saglasnost Vlade ni njega kao tadašnjeg premijera za preduzetu akciju prema izbjeglicama, saopštio je Đukanović, navodeći da su deportacije zaustavljene kada je državni vrh saznao za njih.

“Prvi put sam čuo od Rista Vukčevića, tadašnjeg predsjednika parlamenta, da je na primorju bilo privođenja, da su obavljani informativni razgovori i da su deportovana lica ne samo muslimanske već i srpske nacionalnosti po nekakvim spiskovima koji su dobijeni od državnih organa BiH. Vukčević je to saznao od Asima Dizdarevića, potpredsjednika Skupštine. Ne znam odakle je on dobio informaciju. Nakon toga donijeli smo zajedničku odluku da se sa time hitno prekine. Dobro se sjećam da je predsjednik Momir Bulatović preuzeo obavezu da pod hitno pozove ministra i da se sa time bezuslovno prestane. Ne mogu da se sjetim koji je to tačno datum bio. Ja čak i nisam znao u tom trenutku koliko je lica deportovano i u koliko navrata je to rađeno. Kao predsjednik Vlade to je bilo prvi put da čujem za deprotacije, saopštio je Đukanović istražnom sudiji, prenijeli su podgorički mediji.

S distance od 16 godina, Đukanović je ocijenio da je vraćanje izbjeglica bilo kršenje međunarodnog prava, jer je BiH u međuvremenu postala međunarodno priznata država.

On je, pak, kazao da je uvjeren, da sva lica, pa i ona koja su učestvovala u ovoj akciji, nisu ništa učinila sa predumišljajem i da uopšte nisu znali, niti su mogli znati da će se deportovanima, pogotovo muslimanske nacionalnosti, desiti ono što im se, nažalost, desilo.

“Moje mišljenje je da se u ovom slučaju radi o nesnalaženju grupe ljudi koja je bila na visokim i odgovornim funkcijama u MUP Crne Gore, a sve kao plod promjene sistema rada, jer se do tada funkcionisalo na centralizovanom sistemu bezbjednosti SFRJ”, kazao

je Đukanović pred istražnim sudijom.

Prema važećem zakonu, naime, crnogorski MUP bio je obavezan da drugim republikama isporuči tražena lica.

Inspektor za krvne delikte u Centru bezbjednosti Herceg Novi, Slobodan Pejović, koji je do sada, u više navrata svjedočio o deportacijama, osim verbalnih neprijatnosti dva puta je i fizički napadnut. Navodno, nije utvrđena veza između toga što nije mogao da čuti o strašnom vremenu, i činjenice da je napadnut u sačekuši, šipkama pod okriljem mraka...

On je otvoreno saopštio da je naredba o deportaciji dobijena od tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Pavla Bulatovića.

“Sve Muslimane iz Bosne i Hercegovine, starosti od 18 do 70 godina, koji se zateknju na teritoriji Crne Gore treba hapsiti, privesti, zadržati i predati vlastima Republike Srpske, pisalo je na naredbi-depeši koja je stigla, saopštavao je Pejović koji je kao i veliki broj policajaca tih dana dobio naređenje. U međuvremenu, godine i ljudi su učinili da nestane mnogo dokumenata vezanih za taj događaj. Nekim čudom, izlučivanjem arhivske građe, pošlo je sve što ima veze sa deportacijama...” Kompletan ondašnji crnogorski vrh je pred Višim sudom dao izjavu. Pavle Bulatović nije pozivao da bude krunski svjedok u ovom slučaju. Ubijen je 2000. godine kada je bio Miloševićev ministar vojni.

CENTAR ZA PRIHVAT ZAROBLJENIKA: Svi su crnogorski “slučajevi” povezani, jer su nastali na valu iste energije, atmosfere koja je s kraja osamdesetih nagovještavala da će Crna Gora postati (ne)voljni saučesnik primijenjene *memorandumske* ksenofobije i nacionalizma.

Navršeno je 20 godina od mitinga solidarnosti podrške kosovskim Srbima u Titogradu. Vreli avgust 1988., bio je uvertira za događanje naroda.

Od tada, politički pejzaž ovih prostora promijenjen je do neprepoznatljivosti. Za suočavanje sa počinjenim zločinima trebalo je da prođe petnaestak godina. Uz pritisak međunarodne javnosti i Haga, i u Crnoj Gori kreću sudski procesi kojima se nastoji individualizovati krivica za Bukovicu, Morinj, Kaluđerski Laz...

Crna Gora, zvanično, nije bila u ratu. Otkud onda na njenoj teritoriji Centar za prihvatanje zarobljenika u Boki Kotorskoj čiji se čuvari terete za ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratnih zarobljenika? Ko je naložio formiranje centra i da li su pretpostavljeni znali za, ako se utvrdi, nečovječno ponašanje čuvara.

Šest pripadnika i rezervista bivše Jugoslovenske narodne armije terete se da su početkom devedesetih u logoru „Morinj“ naređivali, mučili i nečovječno se ponašali prema 169 ratnih zarobljenika dovedenih sa dubrovačkog područja. U pritvoru su se našli Mladen Govedarica, Zlatko Tarle, Ivo Gojnić, Špiro Lučić, Ivo Menzalin i Boro Gligić. Optuženi da su od 3. oktobra 1991. do 18. avgusta 1992. godine, za vrijeme oružanog sukoba u Hrvatskoj, između pripadnika JNA i hrvatskih oružanih formacija, u Morinju, kršeći pravila međunarodnog prava, naređivali i vršili mučenja, nečovječna postupanja i povrede tjelesnog

integriteta, prema 169 ratnih zarobljenika i civila, koji su dovedeni sa dubrovačkog područja, navelo je tužilaštvo.

ZLOČINI NA CRNOGORSKOJ TERITORIJI: Iako su se dogodili u razmaku od šest godina, teške zločine u Bukovici i Kaluđerskom Lazu na teritoriji Crne Gore povezuju "isti rukopis" i činjenica da su za njih osumnjičeni - crnogorski građani. U Bukovici je zločin počinjen prema crnogorskim građanima druge nacionalnosti dok je Kaluđerski Laz postao sinonim za pokolj kosovskih izbjeglica.

Optužnica tereti Predraga Strugara, Momčila Barjaktarovića, Petra Labudovića, Aca Kneževića, Branislava Radnića, Bora Novakovića, Mira Bojovića i Radomira Đuraškovića da su 18. aprila 1999. godine u Kaluđerskom Lazu, kršeći pravila međunarodnog prava, "nečovječno postupali prema civilnom stanovništvu albanske nacionalnosti".

Strugar se tereti da je od 18. aprila do 21. maja 1999. godine, na području Rožaja, koje su bile u zoni njegove odgovornosti, navodno naredio ubistva civilnog stanovništva albanske nacionalnosti, kada su ubijena 23 civila koja nijesu neposredno učestvovali u neprijateljstvima.

Svi optuženi su u pritvoru, a Crna Gora potražuje Strugara, za kojeg se vjeruje da prebivalište ima u Beogradu.

Za razliku od Kaluđerskog Laza, čini se da je najmanje odmakla istraga u slučaju Bukovica. Na to je nedavno ukazala i nevladina organizacija Nansen dijalog centar iz Podgorice, apelujući da se istražni proces ubrza kako bi se došlo do podizanja optužnica i individualizovanja odgovornosti počinitelaca ratnih zlodjela. NDC navodi se da treba ispitati komandnu odgovornost u vojsci i policiji i istragu usmjeriti i u tom pravcu, kao i pritvoriti osobe za koje postoji osnovana sumnja da su učestvovali u bukovičkim zločinima.

Ta organizacija smatra da treba ispitati i spekulacije o navodnim zločinima koje su počinili srodnici žrtava i iznijeti u javnost prikupljene činjenice.

Naime, u crnogorskoj javnosti bilo je priče (opravdanja) da je zločin zapravo bio odgovor na zločin nekih Bukovičana počinjen nad Srbima kod Čajniča, što je izazvalo burne reakcije.

To je svakako tema za pravosuđe, ali u ravni počinjenih ratnih zločina –odmazda može biti samo otežavajuća okolnost. Pogađa nedužne koji su inače plaćali pred naletom nacionalista, ratnih profitera, kućepalitelja. Crtajući nove granice, brisali su s lica zemlje ljude, sela i gradove.

Ni Crna Gora nije ostala po strani tog užasa. Bila je pogodno tle za regrutovanje dobrovoljaca, raznih sokolova, orlova i ostalih grabljivica čije je ratno kliktanje, nažalost, u jednom momentu, zagušilo glasove razuma. U ime onih koji su pružali otpor, i ako pretenduje da bude ozbiljna - država na vidjelo treba da izgura aveti prošlosti. Ostaje, međutim, strah da će neke krivce, umjesto rešetaka, do vijeka samo peći savjest. Ako im uopšte proradi. Do tada, njihov teret ostaje na plećima Crne Gore. ■■

Trčanje počasnog kruga

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Početak rada nove srpske vlade obeležilo je hapšenje Radovana Karadžića. Simbolički, dobar potez za Demokratsku stranku i njenog predsednika i predsednika države, Borisa Tadića. Inflacija druželjublja sa Miloševićevim SPS, dočekana u javnosti kao senzacija i "prevara" demokratski orijentisanih birača, ovim je, makar, privremeno i simbolički, prekinuta. No, svi su sada ukućani u srpskoj vladi, i vredi im obavljati mnogo zajedničkog posla. Kako to izgleda? Sem početnog oduševljenja na konstitutivnoj sednici, ne znamo, jer je vlada kojekude, po letovalištima. Jedino je, tvrde mediji, tu stalno njen potpredsednik Jovan Krkobabić, penzionerski funkcioner poodmakle dobi i, očigledno, naraslih ambicija. Dr Krkobabić, višegodišnji direktor srpskog državnog penzionog fonda, užurbano pokušava da ispuni svoje obećanje, da njegovi saborci, srpski penzioneri, u septembru dobiju povećanje penzija od deset odsto. Iako je ovu Krkobabićevu ideju, odmah pošto je predložen od strane predsednika Srbije i DS, za mandataru, podržao i premijer Mirko Cvetković, stvar je, izgleda, bila pomalo "pregrejana". Ili "podgrejana" velikim ambicijama da se napravi "proevropska" vlada. Sada se, između ministarke finansija, ministra rada i potpredsednika Krkobabića, kažu, vode intenzivni pregovori. Opet? Obećanje je bilo, po svemu sudeći, isforsirano. Problem je, kažu, samo to da li će povećanje penzija biti "linearno" (kako su razumeli penzioneri) ili "nelinearno" (kako su razumeli drugi). Jednostavno je: da li će povišica biti samo u septembru ili i sledećih meseci? Ustvari, stvar sa povišicom penzija i usklađivanjem sa 70 odsto prosečne zarade, bila je mutna od samog početka demokratske jurnjave za glasovima socijalista, penzionera i Jagodinaca iz JS. Mlađan Dinkić, autor knjige o hiperinflaciji, sa podnaslovom "velika pljačka naroda", dok je još bio ministar tehničke vlade Vojislava Koštunice, nije hteo ni da čuje za Krkobabićev zahtev. Para za to nema, bio je izričit Dinkić. U novoj vladi, nije pokazivao volju da se izjašnjava. Nije ministar finansija. Sada se penzioner Krkobabić premara na letnjoj žezi, pokušavajući da dobije ono za šta mu je lepo rečeno, pre nego što je pristao da uđe u vladu sa DS, da ne može dobiti. Ova "socijalno odgovorna vlada" koja je, navodno, DS gurnula mnogo levo od centra, otvara još neke probleme i dileme vezane za penzionerski standard i prestiž. Kao što je dilema - da li je socijalno dovoljno odgovorno svim penzionerima dati povišicu i koliko? Dok neki, pribrano, tvrde da penzije nisu socijalna kategorija, pa da se ne može iznos povišice arbitrarno određivati, drugima je izgleda pravičnije da se ovom povišicom iznosi penzija malo "izjednače", da oni sa visokim penzijama dobiju manju, a oni sa najnižim veću povišicu. Prva vladina mera i obećanje, pokazuje se kao otvaranje Pandorine kutije. Šta li nas čeka sa realizovanjem drugih vladinih obećanja?

A, neće biti teško samo nama već i velikoj Rusiji. Eto, onaj energetski sporazum u čije se ispunjavanje Putinu zakleo ne samo tadašnji premijer Vojislav Koštunica već i predsednik Srbije, Boris Tadić, još je neizvesnija stvar od penzionerske povišice. Ne samo zbog nekonstruktivne opozicije koja je razbucala parlament, već i zbog kasne pameti nekih srpskih stručnjaka za prodaju državne imovine. Mlađan Dinkić i njegova stranka eksperata, stalno podgreavaju i rashlađuju svoja ne samo politička raspoloženja već i “ekspertske” stavove. Dinkić, naime, u Koštuničinoj vladi nije podržao potpisivanje energetskog sporazuma sa Rusima, ali kasnije nije protivrečno Tadićevim zaklinjanjima da će se sporazum, takav kakav je, ratifikovati u parlamentu. Sada, međutim saznajemo da najsporniji deo sporazuma za G-17 plus, onaj o ceni NIS, navodno nije fiksiran... Živimo, na početku delovanja ove prononsirano “najodgovornije” vlade, u velikoj neizvesnosti. Naročito, u vezi sa pričom o socijalnoj odgovornosti.

Sa formiranjem Vlade, koja je uglavnom bila na odmoru ili na Olimpijadi, počele su mere EPS prema neredovnim klijentima za isporuku električne energije kojima se nude uslovi otplaćivanja duga, najnepovoljniji do sada. Ukratko, pooštravaju se mere naplate u svim javnim preduzećima. U podeli vlasti u Beogradu, gde su socijalisti dugo zafrkavali Tadića, pa je on morao da šalje svoga zamenika i potpredsednika na proslavu jubileja SPS, Dačićevci su dobili osim Beogradskih elektrana, GSP i Centar Sava, gde će imati prilike da pokažu svoj poslovni duh u kombinaciji sa političkom propagandom o socijalnoj jednakosti. A zanimljivi su i njihovi resori u Gradskom veću, imovinsko-pravnim odnosima i upravi. Njihov partner, Krkobabićevi penzioneri, sa jedne strane će imati JP Pogrebne usluga, a sa druge, Sekretarijat za socijalnu i dečju zaštitu. Pretpostavljamo da će familija Krkobabić, jer je i sin potpredsednika vlade dobio položaj zamenika gradonačelnika Beograda, imati, za razliku od srpskog sindroma familije Topalović, dovoljno interesovanja i za ovozemaljske stvari i vanpartijske i neporodične interese. U suptotnom, ako nekima dugo bude isključena struja, telefon i voda, mogli bi lako završiti u JP Pogrebne usluge...

Kako će funkcionisati “socijalno odgovorna vlada levog centra”, pitali su se stručnjaci. Većina je događaj propratila sa većim oduševljenjem i od samog Ivica Dačića. Kako? Za sada je to jedino bilo jasno u slučaju policijske intervencije na “svesrpskom” saboru radikala i narodnjaka, kada je policija krenula u žestok obračun sa maskiranim pronacistima i huliganima, pri čemu je jedna osoba umrla od posledica tog obračuna. Dačić se, kažu u SRS, izvinjavao Tomislavu Nikoliću, objašnjavajući da je njegovo naređenje bilo drugačije. Metaforički, izvinio se i Radovanu Karadžiću, kada je rekao da nema pojma o njegovom hapšenju, da je saznao kada i drugi članovi vlade. Što, prema informacijama koje su procurile u javnost, nije baš bilo tačno, a i ponašanje predsednice Skupštine Slavice Đukić Dejanović, prilično demantuje Dačićevu “nevinost”. Izgleda da u Vladi Srbije postoji i neka druga podela poslova sem one resorne: kada neko od njenih članova ima pravo da se gradi neobavešten, odsutan i nezainteresovan, makar se radilo i o njegovom resoru. Ova novonastala

“tolerancija” unutar nove srpske vlade, mogla bi da joj pruži dugovečnost. “Suživot” ministara, od kojih bi svako najviše gledao partijske i lične interese, izgleda kao odličan recept. Eto, ministar za infrastrukturu, Milutin Mrkonjić, odlučan je da brzo završi Koridor 10, dok autoput Horgoš-Požega smatra sasvim sporednim. Mrkonjić je, izgleda u to ubedio i svog prethodnika Velimira Ilića, dok su nedavno ljubeći se i grleći, nalivali šljivovicu u Guči. A, i malo li je: sada će Velja, po Mrkinoj volji i želji, biti gazda među trubacima.

Vlast je na nivou Beograda, formirana zahvaljujući glasovima LDP, koja je i sama pronašla zanimljivu formulu da bude u vlasti, ali ne i u koaliciji sa SPS. U skladu sa njihovom kampanjom za gradonačelnika, resore i preduzeća koja su dobili, podeliće onima koje izaberu kao “eksperte”. Lep pokušaj – možda i uspe, ali zar i eksperti nisu ljudi, koji mogu biti bliski partijskim rukovodstvima, jednih ili drugih stranaka?

Novine, usred ove “vlasnosti” koja se kotrlja prestoničkim ulicama evo već više od tri meseca, pišu kako u Srbiji “nema opozicije”. Tu se, valjda, misli da je moćni SPS, sa penzionerima i Jagodincima, otišao ured same vlasti, tj. vratio se u nju? Ne, problem su kažu “srpski radikali”. Nema ih nigde posle onog fijaska na svesrpskom saboru od jedva 15. 000 ljudi, jer je zavladao “medijski mrak”. Tako fenomen objašnjavaju sami radikali, nastavljajući sa strogim pridržavanjem svom novom marketingu: u javnosti se izričito izražavati jezikom antišešeljevaca i antimiloševićevaca iz devedesetih. Zanimljivo je da proradikalski mediji, osim slavljenja poteza Radovana Karadžića u Hagu i najavljuvanja Šešeljevog novog štrajka glađu, publiku uveseljavaju i serijom tekstova o navodno velikim unutarstranačkim razmiricama u Koštuničinoj DSS. Ne bi bilo iznenađujuće da se tako deo SRS revanšira “mlakom” Koštunici koji na svesrpski sabor nije ni došao. Sada Nikolić, pomalo podsmešljivo, izjavljuje da čeka predsednika DSS da se vrati iz vikendice blizu Beograda. Inače, već je stara priča da je izbor Koštunice za mandatara neuspele patriotske vlade, uneo veliko nezadovoljstvo među radikalskim funkcionerima, ali i glasačima na vojvođanskim izborima.

Da li će jesen vratiti novo-stare opozicionare u Beograd i u najavljuvanu koaliciju, za koju je pominjana čak i mantra - “DOS”? Ako bude DOS to može da ima i loše efekte po radikale, jer bi “onaj ko sme da nam pogleda u oči”, mogao ponovo da poželi da stane na njeno čelo? Ko će kome i kako pomoći, a kako odmoći i hoće li biti nove političke tranzicije?

Ali, šta će biti sa DRI? Ako niste znali, to je skraćenica od Državna revizorska institucija, do sada retko pominjana u srpskoj javnosti, iako postoji već tri godine. Pa, za to vreme, nadležni nisu uspeali da pronađu nijedan državni prostor, javni ili “salonski”, da smeste članove ove nezavisne institucije. Kažu da toga nema u Evropi, ali nema ni ovoliko glomazne vlade. Sem u Kini, koja ima vladu sa istim brojem resora, ali sudeći po organizaciji Olimpijade i broju osvojenih medalja, daleko premašuje naše rezultate. Naročito ako bi se i za ove medalje dobijene pod zastavom Srbije, moglo reći da se državi i nadležnim državnim institucijama, “omaklo”. ■

Između UNMIK i EULEKS

PIŠE: BASHKIM HISARI

Posle proglašenja nezavisnosti Kosova i nakon usvajanja novog Ustava, koga su Srbi odbacili, UN nemaju više onu ulogu koju su imali ranije. Ozbiljno je dovedeno u pitanje funkcionisanje UNMIK u dosadašnjem obliku. Zbog velike kompleksnosti kosovskog pitanja, razlikama u međunarodnoj zajednici i činjenice da Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1244, ne ostvaruje u potpunosti, izmene ove misije svetske organizacije na Kosovu bile su neophodne. Generalni sekretar svetske organizacije Ban Ki Mun u Savetu bezbednosti UN ukazao je na potrebu da se prilagode operativni aspekti međunarodnog civilnog prisustva na Kosovu i da se rekonfigurira profil i struktura UNMIK. Prema predlogu koju je izneo Ban Ki Mun, rekonfiguriran UNMIK trebalo bi da nastavi da obavlja neke funkcije koje se pre svega tiču pospešivanja dijaloga i to u šest oblasti: policiji, sudstvu, carini, saobraćaju i infrastrukturi, granicama i očuvanju srpskog kulturnog i verskog nasleđa. Uporedo sa tim EU izražava spremnost da na Kosovu igra značajniju operativnu ulogu u sferi vladavine prava.

U kosovskoj stvarnosti trenutno je situaciju takva da u istoj oblasti kosovske institucije i međunarodne organizacije funkcionišu na osnovu različitih dokumenata. Kosovske vlasti se rukovode i svoj rad organizuju na osnovu mandata koji imaju po Ustavu Kosova i u značajnoj meri preuzele su na sebe mnogobrojne odgovornosti koje je do sada imao UNMIK. S druge strane, UNMIK se oslanja na Rezoluciju 1244. Saveta bezbednosti UN, ali čini i napor da se prilagodi novoj realnosti na terenu. Polovinom avgusta počelo je smanjenje broja službenika ove civilne administracije za više od 70 odsto, čime su prestale da rade neka odeljenja

ove misije. Funkcija UNMIK se sada dosta ograničava. Vlasti na Kosovu su zatražile od UNMIK da ne zaključi nikakav sporazum sa Beogradom bez prethodne saglasnosti zvanične Prištine. Rekonfigurirani UNMIK će imati uglavnom savetodavnu funkciju, pratiće i kontrolisati položaj manjinskih zajednica i nastaviće dijalog sa srpskim zvaničnicima nastojeći da uspostavi saradnju između Prištine i Beograda. Broj država koje su priznale nezavisnost Kosova još uvek ne zadovoljava. UNMIK bi trebalo da ima ulogu posrednika sa zemljama koji ne priznaju nezavisnost Kosova. Novonastala situacija ukazuje da je došlo vreme da UNMIK ode sa Kosova i da svoju ulogu propusti misiji EU jer je Kosovo u Evropi i želi da se priključi Evropskoj uniji. Kako bi se omogućilo Kosovu da dobro funkcioniše i da se učlani u međunarodne organizacije, kosovski političari smatraju da je još uvek neophodno prisustvo UNMIK.

Najavljuje se da će misija Evropske unije EULEKS biti uvećana značajnim brojem osoblja i očekuje se da će ona raditi pod "kišobranom" UN. EULEKS bi trebalo da funkcionise na čitavoj teritoriji Kosova i da pruži podršku funkcionisanju vladavine prava. Dok kosovski Albanci i zvaničnici EU priželjkuju da misija EULEKS profunkcionise što pre na celoj teritoriji Kosova, vlast u Beogradu i većina lidera kosovskih Srba protive se uspostavljanju te misije na Kosovu, posebno u severnom delu, gde je većinsko srpsko stanovništvo. Kod njih postoji zabrinutost da će redukcija UNMIK uticati na njihov život i bezbednost. Državni sekretar Ministarstva za Kosovo i Metohiju, Oliver Ivanović, u izjavi Tanjugu rekao je: "UNMIK će ovde ostati dokle god je potrebno, a ne dokle to neko drugi traži od njih. Prema tome, oni koji se u nekakvoj hijerarhiji nalaze ispod njih, a to su i EU i kosovski Albanci, jednostavno ne mogu računati da će svojim jednostranim odlukama moći da uklone UNMIK misiju odavde". S tim u vezi, još radikalniji bio je potpredsednik Skupštine opštine Severne Mitrovice Marko Jakšić, koji je izjavio da u brojnim sredinama gde žive Srbi, EULEKS kao misija uopšte nije dobrodošao i najavio: "Mi ćemo se boriti na sve moguće načine, svim političkim sredstvima, da Misija EULEKS u sredinama gde žive Srbi nikada ne zaživi". Osim toga, i dalje ima ozbiljnih zastoja u uspostavljanju mehanizama onako kako je predviđeno planom Ahtisarija i odgovarajućim odlukama EU. Kancelarija međunarodnog civilnog predstavnika na Kosovu (ICO) trenutno ima samo 146 zaposlenih. Od planiranih više od 2000 pripadnika u okviru misije EULEKS, trenutno na Kosovo boravi 350 osoba. Taj broj treba da se poveća tokom septembra, kada će doći do znatnog smanjenja osoblja UNMIK. EULEKS ne može efikasno da funkcionise dok na Kosovo ne stigne pun sastav osoblja od više od 2000 oficira koji će nadgledati vladavinu prava. Kašnjenje dolaska misije EULEKS na Kosovo može da stvori vakuum i izazove probleme u sferi vladavine zakona, naročito na severu Kosova, koje je još od 1999. van kontrole kosovskih institucija.

Ovakva situacija u javnosti Kosova stvara dosta konfuzije ali i nesporazume i između UNMIK s jedne

strane, i Vlade Kosova i misije Evropske unije s druge, što se negativno reflektuje i na položaj manjinskih zajednica. Situaciju čine još komplikovanijom neke izjave šefa UNMIK, italijanskog diplomate Lamberta Zanijerija, koji je od generalnog sekretara UN Ban Ki Muna dobio preporuku o rekonfiguraciji UNMIK, umesto potrebne rezolucije Saveta bezbednosti. Zanijeri je nedavno u intervjuu prištinskom dnevniku "Koha ditore" najavio da će predložiti formiranje srpske etničke policije u okviru Kosovske policijske službe (KPS), ali sa specijalnom autonomijom u komandnom lancu. Na ovu najavu reagovali su kosovski političari koji su se oštro usprotivili toj ideji. Posle toga portparol UNMIK Aleksandar Ivanko na konferenciji za novinare izjavio je da je njegov šef "loše shvaćen i da on ima dobre odnose sa kosovskim zvaničnicima". Ivanko je naglasio da kosovska policija, nezavisno od svog sastava ima samo jednu komandnu hijerarhiju – Glavni policijski komandni centar u Prištini. Međutim, ministar za Kosovo i Metohiju Goran Bogdanović je izjavio: "Za Srbe na Kosovu i Metohiji je neprihvatljivo da rade u KPS pod direktnom komandom Prištine, jer to doživljavaju kao priznavanje nezavisnosti Kosova". Šef UNMIK Lamberto Zanijeri predložio je još jednu novu ideju, po kojoj bi kosovska carina funkcionisala po modelu Hong Konga, što podrazumeva jednu teritoriju sa dve zone. I ova ideja je odbačena oštrim reagovanjem predstavnika kosovskih političkih partija, koje su to ocenile "pokušajem za legalizaciju paralelnih srpskih struktura na Kosovu". Oni su tu ideju kvalifikovali i kao produkt srpske politike i naglasili da za suverenost teritorije i potpunu kontrolu granica Kosova neće biti nikakvog kompromisa. Zamenik kosovskog premijera, Hajredin Kuči, zatražio je od šefa UNMIK, Lamberta Zanijerija, da se pokori Ustavu Republike Kosova. On je rekao da UNMIK "nije vladajući organ na Kosovu i da njegova uloga ide ka potpunom gašenju". Kuči je još dodao da dokument predsednika Ahtisarija koji je obuhvaćen Ustavom Kosova, ne dozvoljava jednonacionalne institucije i otcpljenje od sistema.

U sadašnjim kosovskim okolnostima ovakve i slične ideje i predlozi mogu imati opasne posledice. Sasvim je sigurno da one vode ka nepovratnom putu, mogu stvoriti prostor za funkcionisanje sive zone i širenje kriminala. Objektivno, one i na neki način legalizuju postojanje paralelnih institucija koje mogu ugroziti suverenost i teritorijalnu celovitost kosovske države. Osim toga, kosovskim Srbima to omogućava da se još više okrenu ka Beogradu i prekinu sve veze sa domaćim institucijama. Zato kada je reč o funkcionisanju institucija na čitavoj teritoriji Kosova, naročito funkcionisanju institucija koje simbolizuju državnost i od kojih zavisi vladavina prava, bezbednost i stabilnost, ne treba praviti nikakav kompromis. Sve legitimne institucije moraju u potpunosti da funkcionišu na celoj teritoriji Kosova. U protivnom, može se izazvati dugoročna nestabilnost u celom regionu. Paralelne institucije blokirale bi demokratsko funkcionisanje kosovskih institucija i teško bi povredile interese većinskog stanovništva a ne bi značajno pomogle poboljšanju položaja manjinskih

zajednica. Zato Kosovu nisu potrebne institucionalne, političke, etničke niti bilo koje druge podele. Ukoliko su UNMIK, OEBS i EULEKS spremni da i dalje pomognu institucijama kosovske države, onda bi trebalo da obezbede da vlast funkcionise na celoj teritoriji a ne da njihovi pojedinačni predstavnici podstiču funkcionisanje paralelnih institucija koje se nameću od strane zvaničnog Beograda.

Očekivanja su da će narednih meseci doći do ozbiljnijih pomeranja u operacionalizaciji misije EU na Kosovu. Uporedo sa smanjenjem osoblja, UNMIK najavljuje da će pomoći da se EULEKS rasporede na čitavoj teritoriji Kosova i da preuzme funkcije u oblasti vladavine prava. Već je potpisan Memorandum o razumevanju između EULEKS i UNMIK. Memorandum precizira tehničke detalje raspoređivanja misije EULEKS, koja treba da zameni UNMIK i način kako će se regulisati odnosi te dve misije na Kosovu. Predstavnici kosovskih Srba tvrde da će Memorandum negativno i direktno uticati na položaj Srba u enklavama, ali i da nije u skladu sa Rezolucijom 1244. Saveta bezbednosti.

Očigledno da Kosovu predstoji vruća politička jesen, ne samo zbog rekonfiguracije, nove strukture i uloge UNMIK, razmeštanja misije EU na celoj teritoriji, protivljenja Srba za uspostavljanje EULEKS i stava Vlade Srbije da misija EU na Kosovo može da dođe samo uz odobrenje Saveta bezbednosti UN; zatim insistiranja da rešenja na Kosovu ostanu u okviru Rezolucije 1244. UN, problema podeljene Mitrovice, sukoba šefa UNMIK Lamberta Zanijerija sa prištinskim zvaničnicima i slično, već i zbog celokupne situacije na Kosovu koja je opterećena brojnim političkim, ekonomskim i socijalnim problemima koji kod građana dovode do razočaranja i devalvira neke ostvarene rezultate koji ostaju u senci takvog raspoloženja.

Kosovske institucije nedovoljno ispunjavaju svoje obaveze. One još uvek nemaju jasnu viziju niti vode ofanzivniju spoljnu politiku. Nisu učinili koliko mogu kako bi novu državu priznao veći broj zemalja. Zbog toga se i ne može podneti zvaničan zahtev za prijem Kosova u UN.

Na Kosovu još uvek nije postignut potreban napredak, najviše u domenu vladavine zakona, prenosa ovlašćenja na lokalne vlasti, na planu ekonomskog razvoja i ostvarenja multietničnosti. Ozbiljna kršenja ljudskih prava su i korupcija, manjkavost u sudskim postupcima i radu pravosudnih organa.

Problem uzurpirane imovine postoje u svim delovima Kosova, ali najviše u srpskim sredinama. Kosovskoj agenciji za imovinu podneto je oko 40.000 zahteva za rešavanje slučajeva uzurpirane imovine. Do sada je rešeno samo blizu 6000 žalbi

Prema jednom izveštaju Svetske banke, 45 odsto stanovništva Kosova živi u siromaštvu, a čak 15 odsto u krajnem siromaštvu. Gotovo polovina stanovništva živi sa samo 45 eura mesečno. Visoku stopu siromaštva na Kosovu odslikava visok stepen nezaposlenosti koja zvanično iznosi 45 odsto, ali realne cifre govore da je taj procenat mnogo veći. I posle 7 meseci od proglašenja

nezavisnosti nisu otvorena nova radna mesta kako je očekivao najveći broj građana. To sve utiče na porast socijalnih tenzija. Polovinom avgusta protestovali su zdravstveni radnici zahtevajući da im se zarade povećaju za 50 odsto. Istovremeno su štrajkovali i rudari "Trepče", a predstavnici sindikata radnika civilne službe pretili su da će više od 50.000 njenih članova organizovati proteste i blokirati rad institucija ukoliko ne počne primena kolektivnog ugovora, nivelacija plata, isplata troškova za topli obrok i prevoz.

Trend povratka raseljenih lica je nezadovoljavajući. Srbi koji su se vratili i oni koji žive u enklavama ističu da za njih bezbednost i sloboda kretanja više nisu problem. Oni ističu da su smanjeni incidenti na etničkoj osnovi ali često tvrde da su diskriminirani prilikom zapošljavanja i zbog upotrebe jezika. Uzurpacija imovine, teška ekonomska situacija, nezaposlenost i socijalni uslovi sada su njihova najveća briga.

Ono što kosovske institucije treba da rade da bi se ovi problemi prevazišli jeste da se obezbedi efikasno funkcionisanje svih institucija, da one preduzmu odlučnije korake u jačanju demokratije, odgovornosti, vladavine zakona i funkcionisanja multietničke vlasti. Kosovo mora brže i odlučnije da se kreće ka procesu integracije i saradnje sa evro-atlantskim institucijama i da uspostavi diplomatsku i konstruktivnu saradnja sa što većim brojem zemalja, posebno sa susedima, Srbijom, Crnom Gorom, Makedonijom i Albanijom. Neophodno je da u potpunosti primeni plan posrednika Ahtisarija, jer je to najbolji plan i za zaštitu prava manjinskih zajednica i njihovog kulturnog nasleđa, naročito Srba. Prioritet vlasti treba da bude da Kosovo postane sigurna zemlja gde se poštuju zakoni, gde nijedan njen građanin neće biti zapostavljen i diskriminisan, atraktivna zemlja za investitore, bez tolerancije prema organizovanom kriminalu i korupciji.

Država Republike Kosova, jedino tako može da obezbedi budućnost u porodici evropskih zemalja. ■

Staljin je umro, ali ne i staljinizam

PIŠE: SEAD HADŽOVIĆ

Ove godine navršilo se 60 godina od donošenja Rezolucije Informacionog biroa nekih komunističkih partija, "O stanju u KP Jugoslavije", kojom su KPJ i njeno rukovodstvo optuženi da su, navodno, skrenuli sa puta socijalizma, da vode antisovjetsku politiku i niz drugih kleveta. Ta rezolucija bila je direktni poziv i podsticaj za pritiske na Jugoslaviju sa ciljem da se spriječi njen nezavisni socijalistički razvitak i natjera na poslušnost Sovjetskom Savezu. S tim u vezi, Sovjetski Savez i istočno-evropske zemlje narodne demokratije, jednostrano su prekinule političke, ekonomske i vojne odnose sa Jugoslavijom. Pošto je Jugoslavija sa njima imala te odnose svestrano razvijene i bezmalo potpuno se na njih oslonila, prekidom tih odnosa našla se je gotovo u potpunoj izolaciji, budući da je odnose sa Zapadom imala nerazvijene i opterećene dosta lošim političkim odnosima (Tršćanska kriza). To se posebno odnosi na prve dvije godine (1948 i 1949), kada Jugoslavija još nije uspjela razviti odnose sa zapadnim zemljama, jer one u to vrijeme nisu imale dovoljno povjerenja u njenu odlučnost da istraje u borbi za svoj nezavisni položaj. To su bile sudbonosne godine za opstanak i budućnost Jugoslavije.

Sušтина nastale situacije proizišla je iz činjenice da je jugoslavensko rukovodstvo bilo čvrsto opredjeljeno da sačuva svoju nezavisnost, smatrajući da svaka zemlja ima pravo na sopstveni put socijalističkog razvitka, shodno njenim specifičnim uslovima. To se kosilo sa hegemonističkom politikom Staljina koji je zahtijevao da i Jugoslavija u svom razvitku slijedi put Sovjetskog Saveza i podredi se njenim interesima.

To se naročito očitovalo prilikom stvaranja mješovitih sovjetsko-jugoslavenskih društava u privredi, kojima se jugoslavenska strana dovodila u neravnopravan i podređen položaj. (Tako, na primjer, SSSR je insistirao da se ova društva stvaraju i u oblasti eksploatacije jugoslavenskih sirovina obezbeđujući u njima povlašćen položaj, uključujući i izuzetno povoljne uslove za izvoz tih sirovina u Sovjetski Savez. Tražili su stvaranje mješovite jugoslavensko-sovjetske banke, u kojoj bi Sovjeti u Jugoslaviji imali ista prava i ovlašćenja kao i jugoslavenske ustanove).

Bilo je ozbiljnih problema u vezi statusa civilnih i vojnih stručnjaka u Jugoslaviji koji su se ponašali zapovjednički i nekoopretivno.

Jugoslavenska strana se protivila takvim postupcima i ukazivala sovjetskoj strani na neravnopravan položaj. Međutim, oni su odbijali sve njene argumente. Rezonovali su da je prirodno da Sovjeti imaju nadređeni

položaj, a jugoslavenska strana, da bi sačuvala svoju nezavisnost, insistirala je na ravnopravnim odnosima, zbog čega su i pružili otpor.

Pošto Staljin nije uspio da prisili jugoslavensko rukovodstvo na potčinjavanje, počeo je sa zaoštavanjem odnosa u prvoj polovini 1948. godine. Tako je sovjetska strana, u cilju ekonomskog pritiska, odbila pregovore o redovnom trgovinskom ugovoru za 1948. godinu. U to vrijeme posjete jugoslavenskih delegacija Sovjetskom Savezu, radi ugovaranja saradnje u pojedinim oblastima, bile su bezuspješne. Demonstrativno su povučeni sovjetski vojni i civilni stručnjaci koji su boravili u Jugoslaviji. Omalovažavani su naporu jugoslavenskih naroda i NOVJ u borbi protiv fašizma.

U internoj prepisci, koja se odnosila na iskrsele sporove, sovjetska strana je pojačavala optužbe na račun jugoslavenskog rukovodstva, tako da je bilo evidentno da oni ne žele da se ti sporovi riješe sporazumno.

Da bi obezbedio svoj uticaj u istočno-evropskim zemljama i komunističkim partijama zapadnih zemalja, Staljin je inicirao stvaranje zajedničkog tijela, slično Kominterni (kratica za "Treću komunističku internacionalu"), putem koje je ostvarivao taj uticaj sve do njenog rasformiranja, maja 1943. godine. Tako je u septembru 1947. godine formiran "Informacioni biro nekih komunističkih partija" (kratica: Kominform) koga su sačinjavali predstavnici komunističkih i radničkih partija: Sovjetskog Saveza, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske, Jugoslavije, Francuske i Italije. To tijelo se pretvorilo u oruđe Staljinove hegemonističke politike prema komunističkim partijama i socijalističkim državama.

KPJ je takođe bila pobornik stvaranja Kominforma. Ona je smatrala da će time doći do potpunije koordinacije njenih članica, s tim da se ta koordinacija zasniva na ravnopravnosti, te da se socijalizam mora razvijati u svakoj pojedinoj zemlji kao rezultat uslova i djelovanja sopstvenih snaga tih zemalja.

Međutim, Staljin je iskoristio Kominform za napad na Jugoslaviju i njeno rukovodstvo. Istočno-evropske zemlje su, po automatizmu, slijedile Staljina. Zauzele su antijugoslavenski stav, a da se prethodno nisu ni upoznale sa stavovima i argumentima jugoslavenske strane.

Staljin je pripremio i putem sovjetske delegacije (Ždanov, Maljenkov, Suslov) inicirao donošenje Rezolucije "O stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije" (objavljena 28. juna 1948. godine), u kojoj se KPJ optužuje da je postala "kulačka partija", da su njeni rukovodioci "sitnoburžoaski nacionalisti", da vode "antisovjetsku politiku", da su "likvidatori sopstvene partije", da njihova politika može dovesti "do gubitka nezavisnosti i pretvaranja Jugoslavije u koloniju imperijalističkih zemalja".

Na kraju Rezolucije pozivaju se "zdravi članovi KPJ" da prisile svoje rukovodioce da priznaju svoje greške i da ih poprave; u protivnom da ih smijene i postave novo.

Jugoslavensko rukovodstvo je odlučilo da se obrati članstvu KPJ i javnosti. Osim upoznavanja partijskog članstva, objavljen je (29. juna) u svim medijima integralni tekst Rezolucije i izjava CK KPJ, u kojoj su

argumentovano odbačene sve lažne optužbe i klevete. Ubrzo zatim, održan je Peti kongres KPJ (počeo 21. jula i trajao 7 dana), na kome je jednodušno data puna podrška CK KPJ (od 2344 delegata, niko nije bio protiv).

Jednodušna podrška Partije i naroda za odlučno NE Staljinu, zadivilo je čitav svijet.

Budući da su do tada, Sovjetski Savez i Staljin uživali veliku popularnost (slika Staljina bila je uvijek uz slike Marksa, Engelsa i Lenjina, pa čak i na Petom kongresu KPJ) i da je Jugoslavija bila u zajednici sa istočno-evropskim zemljama, objavljivanje nastalog spora izazvalo je, istovremeno, pravi šok. Međutim, jednodušna podrška članstva Partije i naroda bila je izvjesna, jer su optužbe i klevete bile očigledno neosnovane, a argumenti jugoslavenske strane ubjedljivi. Naravno, i prisutno opredjeljenje za očuvanje nezavisnosti Jugoslavije, bili su odlučujući faktor za takvu podršku. Postojala je, u to vrijeme, i neka nada da će se spor izgladiti. Čak je i na Petom kongresu to izraženo porukom da "treba učiniti sve što je moguće da se likvidiraju razmimoilaženja" i da se omogući CK KP SSSR da se na licu mjesta uvjeri u netačnost svojih optužbi.

Sovjetsko rukovodstvo bilo je gnjevno ishodom Rezolucije Kominforma i taj gnjev je izrazilo još jačim pritiscima i klevetama protiv jugoslavenskog rukovodstva. Naredne godine (u novembru) Kominform je donio novu rezoluciju, koja je po riječniku prevazišla sve dotadašnje optužbe i klevete, kao: "Kopartija Jugoslavije u vlasti špijuna i ubica" (naslov rezolucije), rukovodstvo "jurišni odred imperijalizma", "fašistička vrhuška" čiju osnovu čine "kulaštvo i kapitalistički elementi", "završen prelazak Jugoslavije od buržoaskog nacionalizma ka fašizmu", Jugoslavija postala "oružje agresije", i sl.

Uparedo sa kampanjom kleveta, znatno su porasle razne vrste pritisaka. Izvšena je potpuna ekonomska blokada, što je poremetilo cjelokupni privredni život Jugoslavije; vršeni su direktni vojni pritisci (gomilanje trupa, vježbe i manevri na granicama prema Jugoslaviji), zbog čega je za jačanje odbrambenog sistema duplo povećan vojni budžet, što je bio veliki udar na oslabljen ekonomski potencijal zemlje; pojačan je pritisak na jugoslavenska diplomatska i druga predstavništva (od 24. juna 1948. do 1. jula 1950. protjerano je iz SSSR i istočno evropskih zemalja 145 jugoslavenskih diplomatskih i drugih predstavnika); pojačana je špijunska, subverzivna i teroristička aktivnost. (od 1. juna 1948. do 15. oktobra 1950. godine izvršili 1067 pograničnih incidenata).

U antijugoslavenskoj kampanji korišćeni su i montirani sudski procesi na kojima su osuđivani, a zatim pogubljeni visoki partijski i državni rukovodioci: Koči Džodze u Albaniji, Laslo Rajk u Mađarskoj, Trajče Kostov u Bugarskoj, i drugi, čija svrha je bila da se diskredituje politika Jugoslavije.

Na Petom kongresu KPJ (juli 1948. godine) nagovješten je završetak jedne etape u razvitku jugoslavenskog društva, koja je uglavnom počivala na birokratsko-centralističkom načinu upravljanja, kao i početak nove faze u pronalaženju i uspostavljanju novih demokratskih puteva u izgradnji socijalizma. Taj proces se odvijao istovremeno sa snažnim otporom sve izraženijim

staljinističkim pritiscima i kao rezultat otkrivanja stvarne pozadine i korijena tih pritisaka.

Međutim, Partija je bila prilično opterećena staljinističkim dogmama iz ranijeg perioda, nije imala iskustva u izgradnji sopstvenog socijalističkog sistema, pa su se pojavljivale teškoće u otkrivanju budućih puteva socijalističkog razvitka, a bilo je i stranputica.

Jedna od tih stramputica bila je politika na selu, usvojena početkom 1949. godine, kojoj je težište bilo na ubrzanom stvaranju seljačkih radnih zadruga, iako za to nije bilo uslova, posebno zbog zaostale materijalno-tehničke osnovice. Na takav kurs uticala je i težnja da se negiraju klevetnički napadi u Rezoluciji Kominforma o "kulačkom selu". Tom prilikom primjenjivani su razni oblici pritisaka, nasilno su stvarane zadruge i tamo gdje za to ne postoje uslovi. Došlo je i do nazadovanja u proizvodnji. Nakon 2-3 godine, ta politika je napuštena.

U sprečavanju opasnosti za unutrašnju bezbjednost od tzv. "zdravih snaga" i opravdanom preduzimanju mjera u tom pravcu, počinjene su krupne greške. U velikoj mjeri vladalo je bezakonje, grubo se postupalo prema pristalicama Kominforma, vršena su nezakonita i neopravdana zatvaranja (kasnije je utvrđeno da ih je oko polovina neopravdano zatvoreno), bilo je mnogo neosnovanih optužbi i sumnjičenja, klevetanja i drugih nehumanih postupaka. Posebno grub odnos primjenjivan je prema informbirovcima, zatvorenici, izolovanim na Golom otoku (bilo ih je 16.312) što predstavlja veliku mrlju na pruženom otporu odlučnim odgovorom Staljinu.

Šesti Kongres KPJ, održan novembra 1952. godine, imao je istaknuto mjesto u teorijskom i idejnom obračunu sa dogmatskim staljinizmom, u trasiranju puteva razvitka socijalizma koji počivaju na demokratizaciji i decentralizaciji društva, u kome sistem samoupravljanja čini osnovu cjelokupnog društvenog poretka.

KP SSSR oštro je kritikovala rad i odluke Šestog kongresa, ali to više nije moglo izazvati negativne implikacije, jer se Jugoslavija konsolidovala i afirmisala u svjetskim razmjerama svojom borbom protiv dogmatskog staljinizma, kao i spoljnom vanblokovskom i miroljubivom politikom.

Ubrzo, umro je Staljin (u martu 1953), poslije čega dolazi do otopljanja u međusobnim odnosima. Prilikom dolaska državno-partijske delegacije SSSR, u maju 1955. godine, Hruščov je priznao da je Rezolucija Kominforma bila greska, što je predstavljalo satisfakciju i potvrdu ispravnosti politike koju je vodila Jugoslavija. Tada je doneta Beogradska, a godinu dana kasnije i Moskovska deklaracija, kojim su utvrđeni principi međusobnih odnosa i saradnje zasnovani na ravnopravnosti i priznanju prava na samostalni izbor puteva u izgradnji socijalizma i na sopstvenu spoljnu politiku.

Iako su ti principi bili na liniji destaljinizacije, praksa je pokazala da SSSR nije bio voljan i spreman da se pridržava tih principa.

Staljin je umro, ali ne i staljinizam.

(U narednom broju HP:

"Staljinizam i antistaljinizam poslije Staljina") ■■

Više od dobrog putopisca i provokatora

PIŠE: MILE LASIĆ

Prije sedam godina samo što nije među njemačkim izdavačima izbio pravi rat u borbi oko „izdavačkih prava“ za romane i putopise tada novopečenog nobelovca Vidiadhar Surajprasad Naipaula. Krivac tome je bila izdavačka kuća „Ullstein“, koja je samo 15 dana uoči tadašnje odluke u Stockholmu otkupila „autorska prava“ za 15 Naipaulovih knjiga od njegovih dotadašnjih izdavača („Kiepenheuer&Witsch“ i „Hofmann und Campe“), koji su – kada su čuli vijest iz Stockholma - bili više no poraženi. Netko je nekomu, očigledno, bio nešto došapnuo.

No, to je bio tek početak priče o „pomami“ i „malom ratu njemačkih izdavača“ oko „kontroverznog nobelovca“. „List Verlag“ iz Muenchena, koji, kao i „Ullstein“ pripada izdavačkoj grupi „Econ Ullstein List“ poželio je naglo publicirati kompletna Naipaulova djela u „džepnom izdanju“, a prvih šest knjiga se pojavilo točno uoči ceremonije dodjeljivanja Nobelove nagrade u Stockholmu, početkom prosinca 2001. godine. „Hardcover-Verlag Classen“, koji takodjer pripada grupi „Econ Ullstein List“, objavio je, pak, početkom prosinca te godine najkontroverznije Naipaulovo djelo „S onu stranu vjere“ („Beyond Belief“) i novu Naipaulovu knjigu „Pola života“ („Half a Life“), te roman „Rastanak sa Eldoradom“ („Abschied vom Eldorado“).

Danas se, naravno, malo tko toga svega više sjeća, izuzev nas koji imamo senzibiliteta za ove pikanterije, pa i samog za Naipaula se interesiraju tek istinski zaljubljenici u njegova djela ili zaljubljenici i zainteresirani za Afriku. A takvima se, uistinu, isplati čitati njegove romane o Africi, iz njih se više može saznati o nesretnom, crnom kontinentu, nego iz specijalnih publikacija posvećenih Africi. Meni su, primjerice, nedavno dospjeli ponovno u ruke Naipaulov sjajni roman o zlehudom afričkom usudu „Na okuci velike rijeke“ („An der Biegung des grossen Flusses“, „Bertelsmann Verlag“), kao i Naipaulovo „Islamsko putovanje“. Oboje se čita u dahu...

Veći "viktorijanac" od rođenih Britanaca

Tko od 24 romana i reportaže književnika V.S. Naipaula poznaje samo „Islamsko putovanje“, napisao je ugledni „Die Zeit“ prije sedam godina, taj može razumjeti dodjeljivanje Nobelove nagrade ovom

Britancu, rođenom 1932. godine na karipskom otoku Trinidad, i kao „proamerički komentar dana“. Ugledni tjednik konstatirao je, međutim, da se Naipaulova literatura ne smije poistvojećivati samo s knjigom „Islamsko putovanje“, koja jeste „polemika sa religioznim fundamentalizmom“, a ta ocjena vrijedi još i više za Naipaulovo „drugo islamsko putovanje“, tj. knjigu „S onu strane vjere“ („Beyond Belief“).

Pa, ako je i točna ocjena da je Naipaul izuzetno oštar kritičar i imperijalizma, a ne samo jada i bijede u zemaljama u razvoju, te da je stekao „neprijatelje na svim stranama“, tko pročita samo nekolicinu redova iz njegova drugog „islamskog putovanja“, pomislit će kako se Naipaul igra veoma opasnom vatrom. Istina i drugi mogu pronaći puno toga što im se neće dopasti u Naipaulovim knjigama. Primjerice, u knjizi „Sclaverout“, u kojoj se Naipaul bavi „robotovskom putanjom“, ili u njegovoj ranijoj vrlo kritičnoj knjizi o Indiji „Zemlja tame“ („An Area of Darkness“), u kojoj se, bavi životopisom Mahatme Ghandia, koji je – u Naipaulovom opisu - bio duboko pod uticajem kršćanske etike i „najmanje Indus od svih indijskih vodja“.

Naipaulova literatura se i vrti oko kompleksiteta „bijega od Moderne“ („Zeit“) kada je riječ o zemljama „trećeg svijeta“ i raščlanjivanja kolopleta odnosa britanskih kolonizatora i naroda koje su oni, navodno, civilizirali, pa se ni britanskim čistuncima ne dopadaju njegova oštromna i sarkastična opažanja, iako im vjerojatno laska Naipaulova opčinjenost „britanskom kulturom“.

Za Naipaula se, inače, uobičajeno kaže da je „više viktorijanac nego što to sebi mogu dozvoliti rođeni Britanci“. Naipaulova literatura se, naime, prostorno i vremenski kreće putanjom britanskih kolonizatora, a neke veoma vrijedne knjige („A Way in the World“, „In a Free State“, „Bend River“) su posvećene i Mosambiku i Istočnoj Africi, gdje je Naipaul proveo dio života.

Za Naipaula je Afrika ne samo „mjesto iz snova“ nego i „opasno mjesto“, koje se „protivi razumijevanju, koje pokopava razum i tehnološke produkte“, kažu književni povjesničari. A John Marie Coetze, juznoafrički romansijer, u međjuvremenu i sam postao „besmrtni“, misli da se Naipaulova literatura o Africi kreće u koordinatama knjige njegova uzora Josepha Conrada „Srce tame“ („Heart of Darkness“).

U knjizi „Polovica života“ („Half a Life“) Vidiadhar Surajprasad Naipaul se bavi ne samo „britanskom putanjom“, nego i „osobnom putanjom“ sa periferije do centra nekadašnjeg britanskog imperija. U ovoj se knjizi, inače, agnostik Naipaul obračunava i s drugim vrstama vjerskog i političkog fundamentalizma, a ne samo islamskog...

„Veliki provokator“

Unatoč svemu, u zemljama Commonwealtha pretežito su se oduševljavali dodjelom Nobelove nagrade Naipaulu, posebice u Indiji, gdje su bili ponosni

da je „Naipaul prvi Indus od vremena Rabindranatha Tagore koji je primio Nobelovu nagradu za literaturu“.

No, ni u Indiji nije moglo proći bez kritičkih glasova. Naipaul je potomak stare brahmanske obitelji, ali nije pravi Indus. „Zemlju svog oca“ posjetio je prvi put tek kao odrastao čovjek i afirmirani britanski pisac, a poslije toga će mu Indija postati opsesijom. Nitko u Indiji, doduše, ne spori da je Naipaulovo „samorazumijevanje obojeno indijskim naslijeđem“, što se i vidi iz njegovih brojnih knjiga i eseja, putopisa i čistih intervjuva, iz kojih provejava da on Indiju posmatra „s velike emocionalne distance“, ali i kao „svoju zemlju“. Nerijetko je veoma kritičan prema indijskim političarima, ali ih je nedavno pohvalio zbog stabilnosti zemlje u posljednje vrijeme i nespornih uspjeha u razvoju informativne tehnologije.

Međutim, u arapskom i islamskom svijetu se ova nagrada „kontroverznom piscu“ nazvala „ciničnom gestom“, s kojom se „obeshrabruje muslimane“! I dio indijskih kritičkih intelektualaca je Naipaulu zamjerio odnos i prema islamu i prema hinduizmu. Posebno je kritiziran zbog njegove sklonosti ka hindu-fundamentalizmu („Hindutva“), što je za dio indijske elite „jednostavno nepojmljivo“.

Ova vrsta intelektualnog angažmana, rijetka i u Indiji i u Evropi, a da ne govorimo kod nas, podsjetila je na Naipaulovu ostrašćenu reakciju kada su 1991. godine radikalni Hindusi razorili čuvenu Babri-džamiju u sjeverno-indijskom gradu Ayodha. Naipaul je tada prokomentirao vandalski čin kao „proces koji opravdava povijest“(!) Na stranicama Interneta (www.tehelka.com) mogle su se svojevremeno pronaći i druge kritičke primjedbe na „Naipaulov angažman“. Primjerice, Amitava Kumar podsjeća da „Naipaul ispucava svoju kritičku municiju na islam, dok, istovremeno, slavi hindu-revivalismus“. I bez Naipaulovog kritičkog glasa, kaže se u ovoj indikativnoj reakciji, svijet islama pati dovoljno u ovom vremenu obračuna. „Baš danas moramo svjesno gajiti neselektaško držanje prema svijetu“, opominje Kumar.

I u Velikoj Britaniji je bilo kritičkih reakcija na Naipaulovu „opsjednutost islamom, posebno je kritizirana problematičnost njegovih teza o islamu koji „razgrađuje identitet“. Ovo „razgrađivanje samog sebe“ je „mnogo gore nego slična kolonijalna razgradnja identiteta“, izjavio je Naipaul samo nekoliko dana uoči odluke u Stockholmu. Možda se objašnjenje može naslutiti iz reakcije Johna Caseya, uglednog angliste sa Cambridgea, koji se poradovao što je „Švedska akademija - koja je u prošlosti toliko puno polagala na političku korektnost - ovaj put nagradila književnika koji se ne ustručava da sam sebi pravi neprijatelje“!

A tamo gdje je Naipaul rođen prije 69 godina, na Trinidadu, su oduševljeni što imaju „još jednog nobelovca“, pa ističu da bez Karibika, rodnog Naipaulovog mjesta, koje mu je podarilo „veliku temu dvostrukog egzila i gubitka“ ne bi ni bilo Naipaula književnika i nobelovca. Pa, ipak, i otuda su stigli kritički glasovi. Sa Karibika potječe, naime, i književnik Caryl Phillips, koji se slaže s prvim „karibskim nobelovcem“

Dereck Walcottom da je Naipaul zaslužio Nobelovu nagradu za literaturu, te da je Naipaul „najbolji naš pisac jedne engleske rečenice“. No, njih obojica u Naipaulovoj prozi vide i „nesklonost crncima“.

Reagirao je svojevremeno i nobelovac Guenter Grass, preciznim sudom da je „Naipaul književnik vrijedan pažnje“, ali i decidiranom izjavom da „njegova politička ispoljavanja o Trećem svijetu nalaze u meni političkog protivnika“.

Ukazujući na vrijedna djela Salmana Rushdiea, Grass zapravo odbacuje Naipaulovo tumačenje suodnosa islama i drugih velikih religija. Grass ukazuje na Rushdieve knjige „Djeca ponoći“ i „Sram i bruka“, u kojima se pokazuje da se u suodnosu islama i hinduizma radi o „zajedničkoj krvavoj povijesti“, u kojoj se vjera instrumentalizira u borbi za vlast i slast, kao i u drugim dijelovima svijeta.

Grass, koji je i sam kraće vrijeme živio u Indiji i vidio bijedu u kojoj žive i Indusi i Muslimani, poantira da oni žive u miru sve dok ne dodje par fanatičnih političara i nahuška mladiće da, primjerice, ganjaju svinju kroz male džamije, a onda prorade noževi. Zvuči poznato, zar ne!

Tajna „pomame“ za Naipaulom

U čemu je, dakle, tajna „pomame za Naipaulom“? Odgovori očito leže i u književnim i izvan-književnim okolnostima, možda upravu Naipaulovoj programiranoj kontroverznosti, tj. sračunatoj provokativnosti, koja – slučajno ili ne – uvijek korespondira sa političkom situacijom u Velikoj Britaniji, ili u svijetu. Jedanput je to bio Naipaulov napad na Blaira, kojemu je zamjerao da se previše družio s pop zvijezdama, što je sramota za „britansku kulturu“, drugi put Naipaul nije bio nimalo nježan prema homoseksualcima, treći put je uvredljiv u osudi nekih kultura i naroda, etc. No, možda su upravo Naipaulovi stavovi o islamu ono što je najprovokativnije u njegovoj literaturi i što mu je, možda, i donijelo Nobelovu nagradu?

Skeptici su odmah rekli da su Naipaulu posredno pomogli rat i teror, te činjenica da dolazi iz „trećeg svijeta“, te što se njegovo naglašeno kritičko držanje spram „svijeta islama“ podudarilo s aktualnim duhovnim i političkim trendom. Naipaul se, inače, smatrao do tada najboljim suvremenim živućim putopiscem i kao takav je već duže vrijeme bio u širim izborima Nobelova komiteta u Stokholmu.

Najpoznatija mu je, bez sumnje, već pomenuta knjiga „Islamsko putovanje“, nastala nakon njegovog „prvog proputovanja“ Egiptom, Arapskim polutokom, Iranom, Indonezijom, Malezijom u 1979. godini, koja je objavljena prvi put u Londonu 1983. godine pod naslovom „Among the Belivers. An Islamic Journey“. Na 600 stranica se sažimaju autorove impresije i – kao i kod njegovog literarnog uzora Josepha Conrada – ocijenio je „FAZ“ – „registrira se i kod Naipaula bez iluzije beznadežnost i patnja njegovih islamskih sunarodnjaka“.

Knjiga „S onu stranu vjere“ („Beyond Belief“), u kojoj je opisano njegovo „drugo putovanje u svijet islama“, je još kontroverznija i promptno je izazvala rasprave i u islamskim i u zapadnim zemljama. Naipaul u ovoj knjizi – na primjeru Pakistana – tvrdi da u nekim kulturama „prijelaz ka islamu – i ponegdje na kršćanstvo – još nije završen“, te da se radi „o dodatnoj drami u pozadini“, svojevrskom „Big Bangu“.

Iako je neosporna ocijena da je „islam po svom podrijetlu arapska religija“, tvrdnja da je „svaki musliman koji nije Arap konvertit“ je, u najmanju ruku, kršćansko-hinduistički centrična i provokativna. Samo ako se malo začepka u povijest vidljivo je, naime, da se za sve religije može kazati da su „konvertitske“.

Naipaulovo obrazloženje da „za društva u kojima konvertiti žive“ njihovo „konvertitstvo“ predstavlja „ogromna opterećenja“, te ocijene da islam „razara identitet“ ili da „islam sadrži neurotične i nihilističke elemente“, pa je „dovoljna jedna varnica da bi se rasplamsao plamen“ idu na ruku aktualnoj antiislamskoj histeriji u svijetu!

„Sir Vidia“, prokomentirano je svojvremeno u prilogu „Zeitliteratur“, ne vidi u masovnom fanatizmu, koji iznova izbija u Indoneziji, Maleziji, Pakistanu, posljedične pojave zapadnog imperijalizma i globalno nepravedno raspoređenog bogatstva, nego „neurozu preobraćenika“.

Ali kako objasniti zašto se muslimani uvijek „razumiju kao žrtve“, uključujući Arape, a ne samo „konvertirane“ Azijate i Afrikance, kako Naipaul misli?

Posve uzgred, od 1,25 milijardi muslimana, koliko ih u svijetu ima, 330 milijuna ih živi u Africi, uglavnom u sjevernom i istočnom dijelu kontinenta. Lov na „crne duse“ u Africi je završen veoma tijesnom kršćanskom „pobijedom“. Kršćana je u Africi, naime, 390 milijuna. Ali, oni i nisu „konvertiti“, ne samo za Naipaula nego za mnoge!

I posljednja opaska, neke Naipaulove teze su ljudima s prostora bivše Jugoslavije predobro poznate, jer su, zapravo, priče o Alijama i Ilijama, tj. podijeljenom identitetu i bile u uvod u krvavu posljednju deceniju u kojoj su „radili noževi“. U Beogradu i Zagrebu je „konvertitstvo b-h muslimana“ bilo i ostalo kod mnogih temeljna ideja u pristupu Bosni i Hercegovini, a nakon svega nitko nije odgovoran za formiranje čitavih legija „neurotičara“ u vlastitim, svim be-ha i ex-yu narodima. Niti zbog tog što je Bosna i Hercegovina uništena i kao zemlja i kao model zajedničkog života. Niti za to što se i dalje nemilice laže i srlja u sve slaviju i slaviju prošlost...

Be-ha narodima, posebice Bošnjacima, odnosno „be-ha muslimanima“ nikad nije bilo teže. „Bosnom belaj probearao“, kazao je nekoć mudri Ivan Lovrenović. A belaja je sva sila i u drugim dijelovima Balkana. Ostalo je sadržano u nepotpunim arhivama Medjunarodnog tribunala za ratne zločine u Den Haagu!

V. S. Naipaul:
„S onu stranu vjere“
– esej o „konvertitima“

„Po podrijetlu islam je arapska religija. Svaki musliman koji nije Arapin je konvertit. Islam nije jednostavno pitanje savjesti ili osobne vjere. On postavlja i zahtijeva za vladanjem. Pogled jednog konvertita na svijet se mijenja. Njegova sveta mjesta leže u arapskim zemljama; arapski je njegov sveti jezik. Njegova predstava o povijesti se mijenja. On odbacuje prošlost svoga naroda i postaje, htio to ili ne, dijelom arapske povijesti. Svemu što mu je pripadalo konvertit mora okrenuti leđa.

Za društva u kojima konvertiti žive ovo znači enormno opterećenje. I nakon tisuću godinu može ovaj problem ostati neriješen. Otklon od vlastite povijesti mora se iznova dokazivati. Ljudi počinju da razvijaju poželjnu predstavu o tomu tko su i što su, pa zato sadrži islam u društvima konvertita neurotične i nihilističke elemente. U takvim zemljama dovoljna je varnica da bi se razbuktao plamen.

Kada sam se 1979. godine nasao u Indoneziji, Pakistanu, Maleziji i Iranu nisam znao skoro ništa o islamu – a to je najbolja pretpostavka za jedan takav poduhvat. Nakon toga sam napisao „Islamsko putovanje“, knjigu koja sadrži mnoge činjenice islamske vjere i njenog revolucionarnog potencijala. Tema konverzije bila je stalno prisutna, ali ja je nisam mogao tada jasno razabrati kao sada, nakon moga drugog putovanja. „S onu stranu vjere“ („Beyond Belief“) preuzima niti prve knjige. Ali je ona manje putopisna literatura; autor je sada manje vidljiv. On stoji u pozadini, vjerujući svojim instinktima – otkrivač ljudi, pronalazač povijesti.

... Prijelaz od starog svijeta na kršćanstvo je duga priča. Ali, u nekim kulturama koje ja opisujem prijelaz na islam – a ponekad i na kršćanstvo – još nije okončan. To je dodatna drama u pozadini pozornice, jedan kulturoloski „Big Bang“...

U Iranu je predislamski svijet nepovratno izčezao. No, nije u Pakistanu. Važni elementi prošlosti nastavili su živjeti dalje – u odjeći, svakodnevnim stvarima, ceremonijama, svečanostima i naročito u kastinskom sustavu. Sveobuhvatnog i prodornog osvajanja kao u Iranu ovdje nije nikada bilo. Neobični narodi, koji su se pojavili na kraju Mogulskog carstva – Maharattae i Sikhi – obranili su, čak, njihovu religiju nasuprot muslimanima. Britanci su bili ti, koji su, inače, religiozni outsideri, koji su potčinili oba naroda, a putem mješavine direktnog i inidirektnog vladanja nastala je najjača sila subkontinenta.

Britanski period bio je za Hinduse vrijeme novog poleta. Hindusi, prije svega u Bengaliji, su pozdravili europsku znanost i institucije uvedene od strane Britanaca. Muslimani, pak, povredjeni gubitkom moći, stajali su po strani i zbog starih religioznih shvatanja. To je bio početak intelektualne distance između dvije zajednice. Od nezavisnosti je distanca postala još većom; a ona je razlogom, više od religije, da su Indija i Pakistan danas dvije potpuno različite zemlje. Indija, sa njenim skokovito rastućim akademskim slojem, se razvija u svim oblastima, dok Pakistan, koji se samo poziva na vjeru, i opet vjeru, postaje sve zaostaliiji.

Upravo je nesigurnost muslimana bila to što je dovelo do osnivanja Pakistana. Ona se zasnivala na sjećanju na stari

sjaj, na osvajače koji su upali sa Sjeverozapada i razorili hindustanske svetinje, a nevjernike prisilili na islam. Ova je fantazija još uvijek živahna, a za muslimanske konvertite na subkontinentu je uzrokom njihove nervoze, jer u ovoj fantaziji zaboravlja konvertit tko je i šta je i postaje nasilan. To je isto tako kao da su indioski narodi Mexica i Perua zaključili da na strani Corteza i Španjolaca šire njihovu vjeru.

... Godine 1979. sreo sam u mjestu Lahore jednog čovjeka koji mi je htio objasniti šta je za njega, kao dijete na indijskoj strani, značilo osnivanje Pakistana. Morao je tragati za riječima. Konačno je kazao: „Za mene je to bilo kao Bog“. Za mnoge, ako ne i za većinu muslimana subkontinenta imala je ova država, koja je oteta Indiji, nešto od religiozne ekstaze, daleko od svakog razuma, daleko od sporova oko granica i ustava i gospodarskih planova.

A tada, kratko uoči podjele, spoznali su neki ljudi da se s novom državom daju zaraditi i neki novci. Cijeli zapadni dio zemlje – stara i manje stara mjesta hinduista i budista i Sikha – je očišćen od Hindusa i Sikha. Oni su morali seliti u Indiju. Hindusi i Sikhi su bili bogati, što znači da je 40 odsto sveg bogatstva u regionu pripadalo njima. Nakon njihovog iseljenja otpisani su mnogi dugovi, a posvuda u Pakistanu, u selima i u malim i velikim gradovima, bilo je dovoljno zemlje koja je trebala nove vlasnike. Preko noći su ljudi postajali bogati ili još bogatiji. I tako je stajao početak nove muslimanske države pod starim znakom pljačke. Da je država kao Bog važno je samo u ograničenoj mjeri.

Država nije morala plaćati nikakve dugove. Postala je satelit Sjedinjenih Američkih Država. Njeni razni režimi bili su finansijski podržavani sve do kraja hladnog rata. Nije se razvijalo nikakvo moderno gospodarstvo, to je izgledalo nepotrebno. Mnogo više se država bavila izvozom ljudi, a njihovo prebacivanje novca u zemlju postalo je osloncem gospodarstva.

Trideset i dvije godine nakon podjele započeo je u Afganistanu rat protiv ruskog okupatora. To je bila jedna vrsta religioznog rata, u kojem se moglo sudjelovati. I opet je bilo bogatog plijena. Američko oružje i afganistanska droga su osam godina transportirani istim putem, a vjernici su pri tomu učarili milijune dolara. Korupcija je bila ekstremna, a država i definitivno izbušena. Državna religija i privatna pljačka činile su jedan krug. Ni na jednom mjestu se nije mogao probosti ovaj krug i napraviti novi početak. Nakon četiri decenije cinizma i intelektualnih promašaja, od države je, koja se nekima činila kao Bog, ostalo samo zločinačko poduzeće.

Nikada se nije ozbiljno ni razmislilo kako treba biti organizirana nova država. Trijumf vjere je trebao sve to urediti. Ipak, islamski identitet, moćna pogonska snaga za demonstracije prije 1947. godine, nije mogao tešku državu sa njene dvije zemlje održati na okupu. Bangladeš, sa njegovim vlastitim jezikom i kulturom, se brzo odvojio, a u samom tom momentu obećavao je svatko, tko se u ostatku Pakistana borio za političku moć, biti još islamskiji od svojih rivala.

Krivično pravo, preuzeto od Britanaca, ovih majstorskih zakonodavaca subkontinenta, bilo je polusrčano i nimalo praktično promjenjeno. Izvjesni islamski elementi su uvedeni. Prava žena nisu više bila osigurana. Uvedene su kazne prema Kuranu. Pa, iako nikada nije došlo do amputacija (zahvaljuci

otporu liječnika), javna bičevanja su bila vrlo popularna i ljudi su u bujicama dolazili da bi ih gledali.

Nakon odvajanja Bangladeša ostao je Pakistan dio subkontinenta sa najnižim obrazovnim nivoom. Ovaj region je suviše kasno postao britanski i doživio je samo jedno stoljeće britanske vladavine, otprilike od 1840. do 1947. godine. Britanske institucije potisnule su stare lokalne strukture – plemenski poredak na sjeverozapadu, feudalno robovsko društvo na jugu. No, nakon manje od 50 godina u Pakistanu su ponovo zaživjele stare, neformalne strukture...

U pozadini su uvijek bili fundamentalisti ti – nošeni slavom zbog osnivanja Pakistana i djelomičnog islamiziranog pravnog sustava – koji su zemlju htjeli sve dublje voditi u prošlost, do u VII stoljeće, u vrijeme Proroka. Njihov vlastiti program bio je isto tako nebulozan kao što je i sam Pakistan; redovite molitve, šerijat, odsjecanje ruku i nogu, žene su morale biti pokriveno i faktički izolirane, muškarci smiju imati četiri žene, koje mogu po volji koristiti i otjerati. I vjerovalo se kako će se na neki način iz ovog zatvorenog, pobožnog društva sa neobrazovanim ljudima, ispiliti državni poredak, i da će se uspostaviti moć, kakva je pripisana ranijem islamu.

Zahtijev za vlastitom muslimanskom državom Pakistan postavljen je prvi put 1930. godine od pjesnika Mohhamed Iqbal na konferenciji Muslimanske lige. Njegov način izražavanja bio je civilniji i izgledalo je razumniji nego što su to bile parole iz 1947. godine, ali su u pitanju bili isti motivi. Iqbal je potjecao iz jedne konvertitske hindu-obitelji. A možda je mogao samo netko kao on, koji se osjećao neokonvertitetom, tako govoriti.

Islam se, kaže Iqbal, ne može uspoređivati s kršćanstvom. Islam nije religija privatne savjesti i privatnog čina. On ima izvjesne „pravne pojmove“. A ovi pojmovi su društveno značajni i stvaraju posve određeni društveni poredak. „Religiozni ideal“ se ne može odvojiti od društvenog poretka. „Zato je stvaranje nacionalno definiranog zajedničkog bića, ako ono znači otklon od islamskog temelja solidarnosti, za muslimane jednostavno nezamislivo“. Godine 1930. je nacionalno zajedničko biće bilo općeindusko.

Za misleće ljude XX stoljeća bile su ovo neobične riječi. Iqbal je indirektno proklamirao da muslimani mogu samo s drugim muslimanima živjeti. Ako se to ozbiljno mislilo, to bi značilo da je dobri, vrijedni svijet bio plemenski uređen svijet, uredno podijeljen, za svako pleme po jedan čosak. Jedna predstava koja odudara od stvarnosti.

Šta činjenično stoji iza ovog zahtijeva za vlastitom muslimanskom državom Pakistan, ali nije pomenuto, je Iqbal odbijanje hinduističke Indije. Njegovi slušatelji su to razumjeli. Oni i on su točno znali šta oni odbijaju. Pa, oni su bili okruženi time, morali su samo otvoriti oči, to je bio dio realnosti. Šta tada nije postojalo i šta u Iqbalovom prijedlogu nije nijednom riječju ni pomenuto bio je muslimanski poredak, kojeg je trebalo uvesti sa osnivanjem nove države...

Danas je ovaj govor pun ironije. Pakistan je – nakon osnivanja – zaboravio muslimane u Indiji, a Bangladesh ide vlastitim putem. U samom Pakistanu govori se o raspadu države. Novi muslimanski poredak slični starom, onom kojeg je Iqbal poznavao. Ne mora se dugo tragati da bi se pronašli ljudi koji su točno onako nijemi i zaslijepjeni kao kada je Iqbal držao svoj govor 1930. godine.“

Kikinda: Neki su otrčali

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Iako su u Kikindi onomad na izborima pobedili radikali, mi koji smo bili protiv toga ipak nismo izumrli. Teturamo, evo, po vrućini, tek ponekad ublaženoj kišama koje ipak nisu sasvim zaobišle sever Banata, i čekamo, a pomalo i delujemo, da se čudo desi, da se i lokalna vlast prepakuje tako da u njoj ipak bude glavna DS – SPS koalicija. Nadamo se da će se SPS na lokalnu okrenuti DS, kao i na državnom nivou, i da će na taj način radikali već jednom otići iz naših života. Sve zavisi od SPS, ej! Ovo da mi je neko rekao pre samo nekoliko meseci, čuo bi svašta kao odgovor. A sada... SPS-ovci su glavne zvezde, oni vešaju i skidaju, budimo realni, kao i do sada, kao *i pre, za vreme i posle DOS*. Glavni tokovi novca, najvažnija direktorska mesta, velika moć – bili su obeležje SPS kadrova kroz sve ove godine. Slikaju se sad i gde treba i gde ne treba, novinari se lome da uzmu izjavu od njih, a oni daju li daju izjave, čas ovakve, čas onakve, čekajući čas da opet preuzmu svoj deo vlasti, koji, još od vremena kad je višestranačje uopšte nastalo, nikad nije bio mali. Oni raspravljaju koju će rukovodeću funkciju da uzmu, koji će od njihovih kadrova da bude na kojoj direktorskoj funkciji, oni dele resore, sa sve svoja tri odbornika u SO Kikinda uzeli su plen kakvom se, može biti, ni sami nisu nadali. Istorija se, kažu, ponavlja, jednom kao tragedija, drugi put kao farsa, i evo nama upravo farse koju gledamo i u kojoj učestvujemo, hteli, ne hteli.

Ima u Kikindi ljudi sa dužim stažom u strankama koje su svoj program i delovanje bazirale, tamo, davnih devedesetih, upravo *na borbi protiv SPS* i koji ovakav preokret jednostavno ne mogu da podnesu, a kamoli razumeju; pa ako i nisu demonstrativno

vratili, bacili ili pocepali svoje pristupnice i članske karte, nekako manje navraćaju u prostorije svojih stranaka, ne dolaze ni na proslave i jubileje, a slabo nešto objašnjavaju ovu promenu u ponašanju, jer, jednostavno, ne nalaze reči. Nasuprot njima, u istim strankama mlađi kadrovi sasvim mirno izjavljuju da će u potpunosti podržati SPS, i da im to nije nikakav problem. Politika je, očigledno, delatnost koja ne trpi emocije.

I, uostalom, SPS je i ranije imala itekakav uticaj, pre nego što su se radikali uopšte i pojavili, a kamoli zauzeli pozicije u lokalnoj vlasti Kikinde. SPS je imala medije, javna preduzeća, firme od kojih zavisi funkcionisanje života u gradu – komunalna preduzeća, građevinske firme, a i mnogi uspešni privatnici, pre nego što su postali uspešni privatnici, bili su članovi SPS, i upravo zahvaljujući tom članstvu uspeli da ojačaju svoje privatne firme. Veze i podvezice radile su posao koji u normalnim zemljama rade nepristrasni stručnjaci, onda kao i sada. Tako prosečan kikindski konzument informacija iz sveta politike – osim retkih prvoboraca protiv Miloševićevog režima – nema baš ništa protiv velikog povratka SPS. On se seća, manje ili više maglovito, da u doba vladavine SPS nije ostajao bez posla. Nekako se ne seća da su prodavnice bile prazne, ratovi u toku, i da su penzije i plate kasnile mesecima. „Onda mi je bilo bolje, niko mi nije govorio da ću dobiti otkaz, a ovo sad, ne znaš šta je, ni ko pije ni ko plaća“, kaže, potpuno *bona fide*, radnik Livnice Stevan Vajagić (54 godine), uz primedbu da je „uvek bio za Miloševića, jer su ovi ostali u poređenju s njim obične lopine“. Milošević, kako izgleda, ne može da vaskrsne (kult ličnosti nije dovoljno *zaživeo*), ali, simpatizera ni danas ne manjka, ni posle potpunog sunovrata zemlje tokom devedesetih, pauperizacije stanovništva, zatvaranja granica i potpunog poniženja većine ljudi koja je u to doba živela u Srbiji. Čak su za SPS i oni kojima su u toku ratova mobilisani sinovi, još golobradi momci. A i neki od tih golobradih momaka: baš im se dopalo na ratištima, išli bi i ponovo, *ako bude sreće*. Najzabavnija od svih simpatizerki Slobe i kompanije oduvek mi je bila jedna gospođa zaposlena u kikindskom zdravstvu, na lepom radnom mestu na kome se ništa ne radi: ona je stalno agitovala da momci treba da idu u rat, jer će samo tako postati ljudi, ali, za svog sina, zdravog čitavog klipana, obezbedila je dokumentaciju (sasvim urednu zdravstvenu dokumentaciju, da se razumemo) da je slomio nogu, i da ne može na ratište. Mama je posle prešla u DSS, a sin – u bratioce onih čija su prava povređena. U drugoj porodici, mama, tata i sin su učlanjeni u tri stranke – nikad se ne zna koja će biti u prilici da svojim članovima obezbedi najbolja radna mesta. Ovo nije napisano u ironiji: doći do dobrog radnog mesta (a to je sad ono radno mesto gde je redovna plata!) u Kikindi je, po mišljenju većine, postalo nemoguće bez pomoći stranke. Izuzetak su, jasno, fizički poslovi: um caruje, snaga klade valja, a za kopanje i sečenje drva partijska pripadnost ne mora da bude najvažnija. Osim što će i

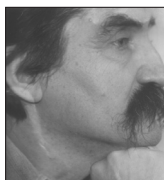
za te teške poslove najpre predradnik – radikal da se raspita ko je iz koje stranke.

Za vladavine radikala, u Kikindi je posečeno više drveća nego što su sve ekološke organizacije ikad predložile da se zasadi; radikalskim porodicama upravo je podeljeno ogrevno drvo, motorne testere rade punom parom; zbog parkiranja je kažnjen verovatno svaki gost koji je ikakvim poslom došao u Kikindu automobilom; još neprocenjene količine novca otišle su na svakojake manifestacije, bez posla je ostalo na stotine ljudi, bilo zbog političkih razloga, bilo zato što su im firme propale, zatvorene, otišle u stečaj, a obećane i u mnogo navrata ponovo obećavane investicije nisu stigle. Da li je vreme da ovo klupko počne da se razmotava? Da li je tačno da je dr Branislav Blažić, predsednik opštine i istaknuti radikal (bio ministar za ekologiju u jednom sazivu Vlade) već našao posao u prestižnoj novosadskoj klinici, kako se po gradu naveliko priča? U krajnjoj liniji, to bi bilo logično: zašto čovek ne bi tražio posao u većem gradu, gde su veće i mogućnosti, zašto bi ostao u Kikindi, mestu u kome se broj stanovnika smanjuje iz godine u godinu? A ostali radikali, ne toliko istaknuti, šta će oni? Šta će ljudi kojima se tek za radikalske vladavine posrećilo da se zaposle na nekom dobro plaćenom radnom mestu, bez ijedne od potrebnih kvalifikacija? Među njima ovih dana vlada prava panika. Vicevi koji kolaju Kikindom a sve na račun SRS, pa privođenje istaknutog radikala, direktora firme u kojoj se obrću velike pare, naprasno prelaženje radikalskih kadrova u SPS (iz koga su mnogi stigli kad su radikali zavlitali) – sve to najozbiljnije miriše na promene. Koliko brze? Koliko ćemo još da ih čekamo? S obzirom da je leto, verovatno se ništa neće dogoditi barem do jeseni: u Kikindi se oduvek poštovala sezona raspusta i godišnjih odmora kao svetinja u koju se ne dira ni po koju cenu. A onda? Šta nas čeka kad se ponovo suočimo sa potpunom pustoši koju je ostavila prošla garnitura? Da neće, daleko bilo, neki od već imenovanih rukovodilaca raznih resora u SO Kikinda morati da se vrate na bivša radna mesta? Neće, sigurno, jer su radikali dalekovido na ova mesta postavili – sadašnje i bivše članove SPS! Pa, neće se valjda DS zamerati sadašnjem koalicionom partneru, uklanjajući mu kadrove, samo zato što veze nemaju sa resorom u kome treba da rade, možda čak i da odgovaraju za njega. Ili, možda, ipak, hoće: možda će na ta mesta doći ljudi iz iste partije, samo više po volji koalicije. SPS je uvek puštao niz vodu svoje kadrove kad bi, iz bilo kog razloga, prestali da mu budu korisni: to smo videli već toliko puta da više ne možemo ni da se iznenadimo. Možda je i leto krivo za sve: od vrućine ljudi izgube volju čak i za politička prepucavanja, i žele samo da ih svi ostave na miru, da natenane piju svoje pivo i vode razgovore sa užim krugom prijatelja, o agrikulturnim prilikama, kursu eura, letovanju ili sportskim zbivanjima. „Ne bi' ja ni išao u tu Evropu: tamo mora *da se radi ceo dan*, a ne kao kod nas“, kaže jedan iz ovakve grupe. Dakle: san prosečnog Kikindanina je da prima platu,

redovnu i što veću, a da radi kao u doba samoupravnog socijalizma – što je, ipak, i na veliku žalost mnogih, nemoguće. Za neku akciju – u smislu prave građanske akcije, kakvih smo u izobilju imali krajem devedesetih – kao da su postali potpuno neosetljivi. „Narod nije osobito principijelan: odgovara mu svaki oblik boljeg života“, napisao je, svojevremeno, Duško Radović, i to se pokazalo kao potpuno tačno. Ljudi hoće samo da im *bude bolje*, kako to uporno i nemaštovito formulišu. U kom smislu „bolje“, i da nije za to „bolje“ potrebno i da nešto sami urade, ne bi umeli da kažu ili napišu ni kad bi im neko ponudio 100 eura, te valute koja je u poslednje vreme potpuno izgubila dobar deo svoje vrednosti, bolje obavesteni tvrde da je to zbog – isplate poljoprivrednika. U kraju gde sve više ljudi ima manje mesečne prihode od pomenutih 100 eura, većini stanovništva bi više značila neka nepovratna novčana pomoć, nego sve promene vlasti koje bi mogle da uslede. A uslediće.

I onda – opet Jovo nanovo, opet treba rešavati gomilu nepravilnosti, protivzakonitosti i gluposti, sve bliže Evropi, ili sve dalje od nje, ko zna. Da ironija bude potpuna, stručnjaci ekonomisti tvrde da se preko Kikinde i kroz nju valja ogromna količina novca. Problem je samo što se taj novac i dalje ne zadržava u džepovima njenih stanovnika, od kojih mnogi ni ovog leta neće imati ni za krečenje kuće, već sklone padu.

A, da: i Radovan Karadžić je bio u Kikindi. Beše to zimus, prilikom jednog predavanja o zdravom životu, u Domu omladine, gde je direktorica radikalka. Dr Raša je tom prilikom, meditacijom i ostalim paranormalnim tehnikama, lečio prisutne od glavobolje, impotencije, hemoroida i ostalog. Nisam bila na tom predavanju: nije me privukao pano sa pozivom, na kome je, naravno, bilo izmenjeno ime haškog optuženika. „Srbija će se sad dići na ustanak“, vrištala je u suzama jedna moja silom poznanica onog dana kad je Karadžić uhapšen. „Samo jedna penzija neka zakasni, i biće ustanka: inače, neće“, rekla sam pakosno, i opet bila u pravu. Neki su brže-bolje otrčali na miting SRS u Beogradu, uperen protiv izručenja Radovana, odakle su se vratili tihi kao bubice i više ne pominju nikakve ustanke. Karadžić je već sledećeg jutra izručen, samo su posle toga komentari izostali. Može biti da poneki shvataju da je, ipak i posle svega, došlo vreme za normalno ponašanje. ■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Vreme postfilozofije

Da li je u jednom političkom magazinu dozvoljeno filozofirati? To je moje pitanje za ovaj broj ovog „umesto eseja“. Da li se danas, u vreme kada se ne poklapaju naša sadašnjost ili svakodnevnica i naša savremenost koja je izgleda brža od svakodnevice uopšte može filozofirati? I to je pitanje. Jer, ovaj odnos filozofije i da kažem njenog sjaja ili aure, same filozofičnosti današnje filozofije i popularne kulture, ili opšte kulture koja je zamenila nekadašnji „svet života“ filozofije nije istražen. Iako je popularna kultura danas postala opšta i jedini svet života i same filozofije. Filozofija danas deli sudbinu umetnosti i literature, koje su ne tako davno bile „ozbiljne“, „visoke“ i „čiste“, entiteti tzv. „ozbiljne kulture“ koja je više građanske slojeve odvajala od nižih društvenih slojeva, ma šta to značilo. Još tridesetih godina prošlog veka Huserl je mogao da postavi svoje čuveno pitanje: „kako biti častan filozof?“ Da li je danas takvo pitanje moguće? U vremenu u kome savremenost, kao što sam rekao, izgleda gubi bitku sa našom svakodnevnicom. Da li se danas uopšte još može filozofirati, a da to ne dobije pejorativan oblik, o kome sam pisao, koliko se sećam, povodom Frankfurtove knjige, provokativnog naslova, „O proseravanju“. Da li danas filozofija doista ima ovaj oblik neobaveznog ćaskanja, ili navodne debate o ozbiljnim pitanjima? Da li je to žig koji tzv. „popularna kultura“ utiskuje danas nekadašnjoj „kraljici nauka“? Jer, svet se neumitno promenio.

Preciznije rečeno, naš svakodnevni život izgleda da stremi, uprkos svemu, „bezgraničnoj zabavi“, kako taj fenomen imenuje Kaspar Maze u istoimenom ogledu u kome piše o usponu masovne kulture od 1850. do 1970. godine, ili tzv. „postmoderne“. To je periodizacija samog Mazea koja može biti i sporna, ali nema sumnje da se od vremena prosvetiteljstva i širenja masovnog obrazovanja, masovne kulture u postindustrijskom društvu, interneta i digitalnih medija, nema sumnje da je ideal „bezgranične zabave“ potisnuo nekadašnje klasične a zatim i moderne ideale, tako da danas više razmišljamo o zabavi nego o bogu, kako na jednom mestu, rezignirano zaključuje Maze.

Tim povodom Maze počinje pitanjem: „propast ili demokratizacija zapadne Evrope? “Ali, nema sumnje da sam Maze nije nikakav apokaliptičar popularne kulture, koja je neumitno postala naš svet života, ili naša svakodnevica. On nije kritičar ove tendencije, kao što su to bili, recimo, Horkhajmer i Adorno u „Dijalektici prosvetiteljstva“. O tome on piše sasvim određeno, iako kao sociolog kulture koji se kloni rigidnih teorijskih zaključaka, u ovom svetu bez teorije, ili „posle teorije“, kako će ga nazvati, recimo, Teri Iglton, kritičar postmoderne. Tako će Maze napisati: “Umberto Eko razlikovao je dva suprotstavljena načina govora o masovnoj kulturi. “Apokaliptičari” vide samo nezaustavljivu propast vrednosti i hoće samo da posvedoče da se tome ne prilagođavaju. “Integrismi” šire poruku medijskih koncerna: konačno su kulturna dobra svima pristupačna. Istorijski pregled koji je pred čitaocem”, kaže Maze, “polazi od drugačije postavke. On masovnu kulturu želi da shvati kao element modernističkih pokreta demokratizacije”.

Prema tome, biće da Maze veruje da je ova istoričnost ono što ga razlikuje i od „apokaliptičara” i od „integrista”. I možda je u pravu, iako je po mom mišljenju bliži integristima. Ali, nema sumnje da se u obvom ogledu mogu pronaći mnoge zanimljive stvari. To je, uostalom, bio i razlog da skrernem vašu pažnju na ovaj ogled između integrista i apokaliptičara naše svakodnevice koja ne uspeva da oblikuje našu savremenost u neku jasniju teorijsku poziciju. Ali, nije Maze odgovoran zbog ovog odsustva teorije. Ipak se, kao što sam rekao, u njegovom ogledu mogu pronaći zanimljive stvari.

Tako Maze ovde beleži: “Uobičajene barijere između ‘visokog’ i ‘niskog’ pri tome su se sve lakše prevazilazile, a u toku poslednjih sto godina vidno je poraslo poštovanje kulturnog nasleđa. Religiozne forme poštovanja klasičara su nestale; gomila inscenacija i reprodukcija, kao i broj onih koji se time bave, nesumnjivo su porasli. Godine 1889. u Nemačkoj je na svim fakultetima studiralo ukupno 29.000 studenata (samo muškaraca). Godine 1991. bilo ih je 1,64 miliona, od toga 20. 000 samo na filozofiji i oko 125.000 onih koji su se posvetili istoriji književnosti, umetnosti ili muzici. Podruštvljenje obrazovnog nasleđa bilo je povezano s jednom bitnom promenom funkcije. U građanskom 19. veku visoka kultura služila je za stvaranje relativno male, homogene vodeće grupe; humanističko obrazovanje garantovalo joj je pristup visokim i najvišim pozicijama. U međuvremenu, inventar znanja postao je relativno široko raspoloživ. Društvena priznatost i privilegovana funkcija visokog, kulturnog obrazovanja vidno su umanjene, iako se ne može reći da su nestale. Elite se u današnje vreme definišu na osnovu drugačijih odlika. Uspon masovne kulture do bazične kulture nije, doduše, uzrokovao preokret, ali ga je takoreći duhovno zapečatio”.

Moram da kažem, da je upravo ovo mesto onaj stvarni razlog radi kojeg se uopšte bavim Mazeom, jer se pitanje šta je sa filozofijom u uslovima ovog duhovnog preokreta, koji je izgleda i prema Mazeu definitivan – nameće samo po sebi. Tim pre što Maze zaključuje

da je reč o ireverzibilnom procesu. Tako je ovaj istoričar masovne kulture, na kraju, ipak njen pomalo neočekivani apologeta. “Uspon masovne kulture”, piše on u zaključku, doprineo je procesima demokratizacije u ovom veku – ne uvek porukama iz sadržaja, već više približavanjem navika i vrednosnih kriterijuma. “Odvažiti se na više dempkratije”, govorilo se u eri reforme sedamdesetih godina i taj zahtev i dalje važi. On uključuje i pitanje budućnosti popularne umetnosti. Njene mogućnosti ni izbliza nisu iscrpljene, iako čitava gužva oko nje često izaziva utisak da se vrta uvek isto samo u skupljem pakovanju. Da li je naše društvo stvarno prihvatilo zadatak, da li dovoljno kreativnosti i mašte ulaže u svoju popularnu kulturu? Njena je istorija, bar se nadamo, tek počela. A granice, koje mame da budu prevaziđene, ni u budućnosti neće nedostajati”, misli Maze koji očigledno veruje u nezaustavljivi trijumf popularne ili masovne kulture.

Šta će biti sa filozofijom – bilo je moje pitanje. Da li sam ja sam apokaliptičar, integrista ili apologeta filozofije? Da ostanem u ovim siromašnim teorijskim okvirima koje je ponudio Kaspar Maze. Naravno da u ovom okruženju filozofija, u okruženju u kome su „popularna uživanja postala cenjena”, naravno da je filozofija i sama promenila svoj lik. Filozofi su danas, u ovo vreme postfilozofije, izgleda napustili tešku samorefleksivnu distancu, koju poznajemo bar od Kanta postajući autori filozofskih feljtona ili „transcendentalni žurnalisti”, kako je ovu pojavu nazvao Habermas, priklonivši se duhu vremena koji nije baš blagonaklon prema filozofima i filozofiji, iako ih je danas, samo u Nemačkoj, više od 20.000, ovih „nezadovoljnika u postmoderni”, kako ih je s pravom nazvao Sloterdajk. “U susretu sa modernom muzikom”, piše ovde Sloterdajk, “i modernim muzičarima moja metodološka sumnja se pojačala, potvrdivši da se filozofirajuće povlačenje pred fenomenima ne odigrava u nekom dokonom, otvorenom prostoru, već je podstaknuto eklatantnošću samih stvari. Trenje od držanja jedne i dalje ofanzivne i nezaplašene moderne stvara prvo slobodu iz koje nastaje mogućnost radikalnog samoopažanja. Čim se samoopažanje probudi, ono samo prestaje da bude samoafirmativno. Samoopažanje i samoafirmacija ne mogu trajno da koegzistiraju – dokle god afirmacija počiva na odsutnosti opažanja ili na organizovanom neshvatanju. Ali, kako se onda uopšte može otvoriti polje diferencija između moderne i ukupne stvarnosti modernizacije, postavlja svoje pitanje Sloterdajk sada u ulozi postfilozofa i u vreme postfilozofije: vremenu filozofije u masovnoj kulturi... ■

Kad je Jugoslavija plakala od sreće

PIŠE: IVAN MRĐEN

U Puli je, u utorak 30. jula ove godine, nakon kratke i teške bolesti preminuo proslavljeni bokser Mate Parlov, javila je te večeri hrvatska novinska agencija Hina. Bilo je to samo osam dana pre spektakularnog otvaranja 29. letnje Olimpijade u Pekingu, pa je tim čudnije što je odlazak jednog velikog olimpijskog šampiona (Minhen, 1972. godine), prošao sa mnogo manje pijeteta nego što ovaj izuzetni sportista zaslužuje.

Mate Parlov je sportsku slavu stekao takmičeći se za bivšu Jugoslaviju, a osvajao je titule, osim na olimpijskim igrama, i na svetskom (1974. godine u Havani) i evropskim prvenstvima (1971. godine u Madridu i 1973. godine u Beogradu). Profesionalni evropski prvak je postao 1976, a dve godine kasnije osvojio je i pojas svetskog profesionalnog prvaka u poluteškoj kategoriji. Sve je to dosta iskomplikovalo život propagandistima po sportskim listovima, rubrikama i redakcijama sa obe strane "gvozdene zavese", jer ovdašnji nisu hteli da preterano saučestvuju u žalosti zbog odlaska "tamo nekog pulskog penzionera", a hrvatski, s druge strane, nisu mogli da mu oproste baš to, što je tokom i posle "domovinskog rata" upadljivo ostao po strani i što se nije snažnije "ogradio" od svog jugoslovenskog porekla i karaktera.

U "Leksikonu YU mitologije", uz veliku fotografiju preko cele strane, stoji da je Mate Parlov "bio idol i uzor generacijama sportske omladine i maloletnih delikvenata", te da su majke krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog veka imale običaj da kažu "ako pojedeš sve iz tanjira, bićeš jak kao Parlov". Imala je nekadašnja zajednička država još nekoliko boksera koji su osvajali olimpijske medalje, od Zvonka Vujina (dve bronzane, u Meksiku 1968. i Minhenu 1972. godine) i braće Kačar (Slobodan zlato u Moskvi 1980. godine, a Tadija srebro u Montrealu četiri godine ranije), do Ante Josipovića (zlato u Los Anđelosu), a ne treba zaboraviti ni Aceta Rusevskog (bronzina u Montrealu), Redžepa Redžeposvskog (srebro u L.A.), Mirka Puzovića i Azisa Salihua (bronzane medalje, takođe u L.A.), pa do Damira Škara, koji je osvojio bronzinu na Olimpijadi u Seulu 1988. godine.

Posle toga, ne samo da nijedan bokser sa ovih prostora više nije uspeo da osvoji olimpijsko odličje, nego ih

praktično nije ni bilo, ni pod "šahovnicom", ni pod trobojkom sa dvoglavim orlom (nešto solidniji nastup imao je samo Hrvat Gerard Ajetović u Sidneju 2000. godine). Boks se tako javlja kao prikladna metafora za priču o državi koja je, što je posebno apsurdno, nešto pre sopstvenog samouništenja postigla najveći uspeh na letnjim olimpijadama.

U Seulu 1988. godine zlatne medalje osvojili su Jasna Šekarić (streljaštvo, vazdušni pištolj), Goran Maksimović (streljaštvo, vazdušna puška) i vaterpolisti. Srebrne medalje doneli su svojim kućama košarkaši i košarkašice, rvač Šaban Trstena i muški stonoteniski dubl Lupulesku – Primorac, dok su bronzinu osvojili rukometaši, veslači Mujkić i Prešern, ženski stonoteniski dubl Perkućin – Fazlić, Jasna Šekarić u nadmetanju sportskim pištoljem i već pomenuti bokser Škaro. Ukupno: tri zlatne, četiri srebrne i pet bronzanih medalja, što je još vrednije, jer su sve te medalje osvojene na prvim igrama na kojima su posle bojkota Moskve i Los Anđelosa učestvovali sportisti iz oba hladnoratovski suprotstavljena bloka.

Učinak predstavnika svih država nastalih iz nekadašnje SFRJ na Olimpijadi 2008. godine u Pekingu je jedna zlatna, pet srebrnih i sedam bronzanih medalja. Jedna više na gomili, ali suštinski sve te medalje imaju manju vrednost. Prvo, jer su sportisti sa ovih prostora osvojili samo jednu medalju u kolektivnim sportovima (bronzina vaterpolista Srbije), uz popriličnu blamažu srpskih fudbalera i odbojkaša, te hrvatskih rukometaša, a preostalih 12 su više plod individualnih i porodičnih koncepata (srpski plivač Milorad Čavić i teniser Novak Đoković, hrvatska atletičarka Blanka Vlašić ili zlatni slovenački bacač kladiva Primož Kozmuž).

Slična je i priča plivačice Sare Isaković, koja je na 200 metara kraul osvojila srebrnu medalju za Sloveniju, mada njen otac Nenad ima i srpsko i slovenačko državljanstvo, a veći deo života je provela u Dubaiju.

Da pomenemo da su srebrne medalje osvojili još slovenački takmičar u jedrenju Zgobar, te Hrvatica Snježana Pejčić, čiji je uspeh u srpskim medijama uglavnom prećutan, jer se na tu medalju u gađanju vazdušnim pištoljem računalo za "većitu" Jasnu Šekarić. Bronzana odličja osvojili su slovenačka džudistkinja Polovdar i strelac Debevc, te hrvatske predstavnice u tekvondu Martina Zubčić (do 57 kilograma) i Jelena Šarić (preko 67 kilograma).

Spisak sportista koji bi ovih dana bili primljeni u Palati federacije u prisustvu predsednika Jugoslovenskog olimpijskog komiteta, da su svi nastupali pod himnom "Hej Sloveni", simbolično zaokružuje momak iz Čakovca, koji je u trikou sa šahovnicom osvojio srebrnu medalju u gimnastici, a gde drugo nego na – konju sa hvataljkama.

Tu se opet vraćamo na "Leksikonu YU mitologije", iz koga prepisujemo da je Miroslav Cerar, dvostruki olimpijski šampion u ovoj disciplini (Tokio 1964, i Ciudad Meksiko 1968. godine) bio "simbol pravog sportaša, takmičara, olimpijca, sukus svega dobroga i važnoga, što su nam roditelji pokušavali da objasne u tim godinama". U Japanu je Cerar osvojio i jednu bronzanu medalju (na vratilu), a na svetskim šampionatima osvojio je šest

medalja (četiri zlatne na konju sa hvataljkama), dok sa evropskih prvenstava ima ukupno 21 medalju, od čega 10 zlatnih.

Cerar je nastavio tradiciju, koju je na tri međuratne olimpijade uspostavio Leon Štukelj osvojivši dve zlatne medalje u Parizu 1924. godine (višeboj i vratilo), zlatnu u Amsterdamu 1928. godine (krugovi) i bronzanu (višeboj), te srebrnu u Berlinu 1936. godine, takođe na krugovima. U Amsterdamu su medalje osvajali i Josip Primožič na razboju, Stane Derganc na preskoku i gimnastičari Jugoslavije ekipno, što govori da je Filip Ude imao izuzetan "genetski potencijal" za uspeh u ovom bazičnom sportu.

Posle Drugog svetskog rata, na prve četiri Olimpijade najvažniji nam je bio fudbal, jer su osvojene srebrne medalje u Londonu 1948. Helsinkiju 1952. i Melburnu 1956. godine, da bi konačno u Rimu ekipa koju su predvodili Bora Kostić i Milan Galić osvojila zlatnu medalju. Mada je ruku na srce, mnogo veću slavu imao onaj čuveni "olimpijski tim" iz 1952. godine, (Beara, Stanković, Crnković, Čajkovski, Horvat, Boškov, Ognjanov, Mitić, Vukas, Bobek, Zebec), pre svega zbog one dve istorijske utakmice sa reprezentacijom SSSR (5:5 i 3:1) u "vreme Informbiroa". Medalje su na tim Olimpijadama osvajali još i atletičari Ivan Gubijan (kladivo, srebro, 1948), veslači (četverac, zlato) i vaterpolisti, srebro 1952), maratonac Franjo Mihalić i opet srebro vaterpolistima (1956), dok je u Rimu na pobjedničkom postolju stajao još samo rvač Branko Martinović.

Martinović je osvojio bronzanu medalju i na igama u Tokiju 1964. godine, odakle su se kao "pravi junaci" vratili Miroslav Cerar, rvač Branislav Simić (zlato) i vaterpolisti (srebro).

Nemam nameru da nabrajam sve osvajače olimpijskih medalja za nekadašnje "nacionalne plave", ali sam čitavu priču morao nekako da dovedem do Meksika 1968. godine i medalja koje je osvojila Đurđa Bjedov. Da se poslužimo još jednom "Leksikonom YU mitologije", gde stoji da je Đurđa Bjedov bila "prva velika sportska heroína Jugoslavije. Kao potpuno anonimni splitski devojčurak na Olimpijadi u Meksiku 1968. godine osvojila je zlatnu i srebrnu medalju u sprinterskim plivačkim disciplinama prsnim stilom. Na povratku u Jugoslaviju priređen joj je veličanstven doček. U Splitu, na rivi, okupio se ceo grad. Jugoslavija je plakala od sreće!"

Možda ću se ogrešiti o neke sportiste koji su do raspada bivše zajedničke države osvajali olimpijska odličja, posebno zlatne rukometaše iz Minhena 1972, ili sjajnog veslača Matiju Ljubeka (zlato i bronza u Montrealu, pa sa Mirkom Nišovićem zlato i srebro u Los Anđelosu), zlatnog rvača iz Montreala Momira Petkovića... Međutim, svrha ovog teksta nije nikakva olimpijska hronika u sve dužem vremenu i na sve kraćem prostoru. Naprosto, čini mi se, a slično misle i mnogi koji su pomno pratili televizijske prenose iz Pekinga i pažljivo čitali novine, da su taj ugao posmatranja svega što se događalo u tih 20 avgustovskih dana svi napadno zaboravljali.

Ovde više niko nije od juče! ■■

Požarevački mir (1718)

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Karlovačkim miron (1699) završena je samo jedna faza u ratovima osmanske države i hrišćanskih sila. Trajna stabilnost i mir nisu mogli biti postignuti, između ostalog i stoga što se nestabilna evropska politika reflektovala na odnose pojedinih država prema Turskoj. Tek što je bila prošla decenija od sklapanja mira u Karlovcima, a Rusija je 1710. godine, više prinuđena nego svojom voljom, ušla u rat s Turskom. Taj se rat završio brzo pošto je Rusija Petra Velikog bila prisiljena, posle poraza na reci Prutu, da 1711. godine sklopi nepovoljan mir. Kratko rusko ratovanje imalo je, međutim, odjek na Balkanskom poluostrvu. Zahvaljujući jakom ruskom uticaju i carevom pozivu Crnogorcima i Hercegovcima da mu se pridruže, Crnogorci su se digli na oružje protiv Turaka. Ali, zbog nepovoljnog razvoja događaja ostali su usamljeni. Porta je imala određene ruke da uputi veliki pohod u Crnu Goru, koji ni junački otpor nije mogao da zaustavi. Pružanje utočišta crnogorskim beguncima na tlu Mletačke republike izazvalo je najpre zategnutost, a zatim i rat Venecije sa Turskom (1714).

Dok je mletačka vojska ratovala sa Turcima u Dalmaciji i na Peloponezu (Moreji), njena diplomatija energično je tražila saveznike. Tako se, 1716. godine, lanac zaraćenih strana proširio i na Austriju. Otada se znatno življe ratovalo na svim frontovima u jugoslovenskim zemljama, pri čemu su veoma aktivni bili i mnogobrojni odredi dobrovoljaca i redovne vojske, sastavljeni od domaćih ljudi; njima su se služili ne samo Mlečani i Austrijanci nego i Turci, koji su odbranu svojih zapadnih granica bezmalo potpuno njima prepustili.

Pod zapovedništvom istaknutog austrijskog vojskovođe, princa Evgenija Savojskog, pošla je austrijska vojska u susret Turcima, koje je vodio veliki vezir, Damad Ibrahim-paša. Istovremeno, austrijske trupe bile su ušle i u Bosnu. U velikoj bici kod Petrovaradina, avgusta 1716. godine, glavna

turska vojska bila je teško poražena. "Tragovi tog slavnog krvavog dana" - piše 1717. godine žena engleskog ambasadora na Porti, leđi Meri Montegju, „još su sveži, polje je posuto lobanjama i leševima nepokopanih ljudi, konja i kamila". Nakon toga Austrijanci su napali Banat, a posle dvomesečne opsade predao se i Temišvar, poslednja velika turska tvrđava na teritoriji Ugarske.

Znatne uspehe imala je austrijska vojska i u Bosni. A i Mlečani su bili prilično aktivni u okolini Dubrovnika osvojivši Trebinje i Popovo polje.

Sledeće godine, u veoma krvavoj bici, Evgenije Savojski uspeo je da porazi tursku vojsku - pod zapovedništvom velikog vezira Halil-paše - koja je išla u pomoć Beogradu. Uz uslov da slobodno izađe iz grada, predala se posle toga, i beogradska posada. Glavnina austrijske vojske, nespremna za veće operacije u turskoj pozadini, nije se ovog puta usudila da neprijatelja goni duboko u unutrašnjost Balkana.

Posle toga Austrijanci su osvojili još dva jaka turska uporišta, Šabac i Zvornik (1718).

U istoj godini oživele su i mletačko-crnogorske akcije na Jadranskom primorju.

Nepovoljna politička situacija u Evropi, odnosno na Mediteranu i loše iskustvo iz prethodnog, Bečkog rata, zaustavili su, ovog puta, Austrijance na Savi i Dunavu, pa su oni, odmah nakon osvajanja Beograda, prihvatili predloge o sklapanju mira. A na to je pristao i njihov saveznik, Mletačka republika. Mir je sklopljen uz posredovanje Engleske. Službeni pregovori vodili su se juna i jula 1718. godine, i to u šatorima ispred Požarevca.

Na temelju načela utvrđenog u prethodnim razgovorima, po kome svaka zaraćena strana zadržava ono što je osvojila (načelo *uti possidetis*), određene su granice između Turske, Austrije i Venecije. Mirovni ugovor svečano je potpisan 21. jula, na istom mestu, pa je u istoriji poznat kao Požarevački mir.

Ovaj mirovni ugovor predstavlja najveći uspeh Austrije u njenim težnjama da se proširi u pravcu Balkana. Otada je njena granica na jugoistoku išla od Karpata, rekomb Oltom na Dunav, zatim uz Dunav do Timoka, pa uz ovu reku do blizu Zaječara. Odatle je u jugozapadnom pravcu prolazila preko planina i spuštala se na Moravu kod Čičevca, zahvatala Stalać, pa je uz Zapadnu Moravu išla nešto zapadnije od Čačka, koji je pripao Austriji. U severozapadnom smeru prema Drini išla je do Lešnice, a odatle na Savu prepuštajući Biljeljinu Austriji, pa nešto južnije od Save do ušća Une, dajući Austriji uski pojas bosanskog teritorija. Uz Unu je pogranična linija išla do Novoga, a zatim u zapadnom smeru pravila širok luk, koji je zahvatao grad Furjan, prepušten ovim ugovorom Austriji. Tako je Austrija dobila od Turske, osim uskog pojasa južno od Save i jugoistočnog dela Srema, gotovo celu severnu Srbiju, Banat i Malu Vlašku. Ona je već Karlovačkim mirom bila postala gospodar celog Podunavlja, a mirom u Požarevcu postaje odlučujuća

sila u rešavanju tzv. Istočnog pitanja (pod kojim se podrazumeva problem opstanka Osmanskog carstva u Evropi). Treba istaći da je Austrija ranijim mirom u Raštatu (1714) dobila Milano, Mantovu, Napuljsku kraljevinu, Sardiniju, neka mesta u Toskani i špansku Nizozemsku (Belgiju), pa je sada, podjednako jaka i na istoku i na zapadu, postala jedna od prvih sila na evropskom kontinentu.

Na venecijanskoj strani promene su bile daleko manje. Ova Republika izgubila je celu Moreju i Gabelu, ali je u Dalmaciji pomakla svoje granice prema unutrašnjosti i zadržala Imotski sa okolinom. Polazeći od načela *uti possidetis* Venecija je po svaku cenu nastojala da dobije zemljišni pojas u zaleđu Dubrovnika da bi, navodno, uspostavila kopnenu vezu mletačke Dalmacije sa Hercegovinom. A pravi cilj traženja ovog zemljišnog pojasa bio je, ustvari, odsecanje Dubrovnika od njegovog prirodnog zaleđa. Zahvaljujući, međutim, veštoj dubrovačkoj politici i diplomatskoj sposobnosti njenog konzula u Carigradu Luke Kirika, Dubrovačka republika se izvukla iz mletačkog obruča i sačuvala svoje prirodno zaleđe sa Osmanskim carstvom.

Sklapanjem trgovinskog ugovora Austrija je u Požarevcu postigla još jedan veliku uspeh. Ovim ugovorom Turska je dopustila austrijskim trgovcima slobodan uvoz sve robe, osim oružja i municije, a za zaštitu svojih podanika Austrija je tada stekla pravo da postavlja konzule u većim trgovačkim mestima. Zabranjuje se i gusarenje Alžircima, Tunižanima, Tripolitanima i Ulcinjanima.

Austriji su potvrđene, takođe, i verske privilegije, kao i pravo intervenisanja carskog poslanika za Sveta mesta.

I na mletačku uvoznu robu smanjena je carina na tri procenta njene vrednosti. Međutim, zbog opšteg slabljenja, Venecija prestaje da vodi aktivnu spoljnu politiku. Ovaj rat bio je i poslednji u dugom nizu ratova koje su Mlečani vodili protiv osmanske države.

Inače, carinom od tri procenta šire su otvorena vrata trgovcima iz Turske u habzburške zemlje, a naročito u Ugarsku. Po postignutim rezultatima može se zaključiti da je Austrija diktirala Turskoj mir, a ova je, opet, nametnula svoje zahteve Mletačkoj republici. Požarevački mir bio je zaključen na 24 godine. ■

Doseljavanja i sporovi

PIŠE: BRANKO PAVLICA

Doseljavanje Bugara u jugoslovenske krajeve započinje krajem XVII veka. Posle poraza Turaka pred Bečom 1683. godine i, potom, zajedničke, ali neuspešne borbe Srba i Bugara protiv Turaka, nekoliko hiljada Bugara preseljava se u Banat, kasnije u Erdelj i Bačku. Lj. Miletić navodi da je bilo od „1.400 do 7.000 ljudskih duša“.¹ U drugoj deceniji XVIII veka Bugari formiraju nekoliko naselja u dolini Timoka kod Zaječara. Posle Prvog srpskog ustanka, Bugari dolaze u Srbiju, mada pojedinačno, i što je zanimljivo, rade „važne državne poslove, ili uživaju naročitu zaštitu i potporu srpskih vlasti“.² I u Beograd, mada u manjem broju, doseljavaju se bugarske zanatlije i trgovci. Polovinom XIX veka, usled naseljavanja Tatara i Čerkeza u zapadnoj Bugarskoj, duž srpske granice, Bugari se, naročito iz vidinskog kraja, doseljavaju u Srbiju. Migracije iz Bugarske u Srbiju traju, jačim ili slabim intenzitetom, sve do Berlinskog kongresa (1878), mada su najintenzivnije u periodu 1833-1843. godine.³

Proučavajući stanovništvo i naselja u Srbiji za vreme vlade kneza Miloša, Tih. R. Djordjević navodi: „Za vlade Kneza Miloša bilo je u Srbiji i nešto Bugara. Do oslobodjenja Timočke Krajine, 1834. godine, nalazimo ih ovde onde kao doseljenike iz Bugarske ili iz Velikog Izvora blizu Zaječara. Tako je selo Dublje u Resavi, po mome ličnom saznanju, naseljeno Bugarima iz Velikog Izvora još za vreme pada Srbije 1813. godine. Posle oslobodjenja Srbije doselilo ih se još nešto, te ih nalazimo u Ribniku, u Temniću, u Čordinu u Resavi, U Rakincu, u Nahiji Smederevskoj, Loparu, Domuz-Potoku, Požarevcu i još nekim mestima po koju kuću. Oslobodjenjem

Timočke Krajine zatečeno je nešto Bugara u Velikom Izvoru, Grljanu i Zaječaru“.⁴

Medjutim, prof. Stojančević, istražujući istoriju srpsko-bugarskih odnosa, naročito problematiku migracije Bugara u Srbiju, konstatuje da je do 1839. godine, u Srbiji bilo znatno više Bugara. Prof. Stojančević navodi i imena poznatih Bugara u Srbiji, „iz početnog perioda knez Miloševe vlade“, ali i kasnije: „Dimitrije Mustakov, srpski agent, a kasnije nastojatelj Miloševih imanja u Vlaškoj, koji je bio rodnom iz Gabrova; arhimendrit Georgijević Gerasim (po roditeljima vlašskog porekla), potonji šabački episkop, koji je bio rodnom iz Vidina; grupa doseljenika iz Razloga (danas u Pirinskoj Makedoniji) na čelu sa Mihailom Germanom, Pantom Hadži-Stoilom i Markom Georgijevićem, koji su, svi u raznim periodima, vršili razne dužnosti u Miloševoj službi; roditelji Filipa Hristića, kasnije člana Državnog saveta i knez Mihailovog ministra inostranih dela, rodnom iz Donjeg Lozena kod Sofije. Anastas Jovanović, srpski litograf i poverenik kneza Miloša i Mihaila u emigraciji koji se rodio u Vraci 1817. godine, a doselio u Srbiju 1827. godine, zajedno sa ocem i majkom...“ ili, recimo, „mladi Bugarin Konstantin Ranos, rodnom iz Plovdiva, srpski pitomac na studijama u Parizu, učitelj je francuskog jezika knezu Mihailu u profesor u beogradskim školama“ itd.⁵

Zapravo, preuzimajući administrativnu i političku upravu u Srbiji, „srpska vlast je doprinela još većem ubrzanju i povećanju procesa doseljavanja srpskog seoskog stanovništva u gradove i njegovom uključivanju bilo u državni aparat ili u zanatstvo i trgovinu, kako bi svojim radom doprineli boljem snabdevanju gradskog stanovništva“.⁶ Takodje, i doseljavanje velikog broja stanovnika iz susednih turskih oblasti, koji su dolazili kao emigranti ili kao pečalbari, „posebno iz Makedonije, Bugarske i Bosne, i kao zanatlije ili trgovci uključivali se u privredni razvitak srpskih gradova“,⁷ doprinosilo je znatnim demografskim promenama u Kneževini Srbiji.⁸

U tom sklopu, valja naglasiti, „uključivanje“ „posebno Bugara“ u privredne tokove Kneževine Srbije: „bilo kad je reč o razvijanju trgovinskih veza u razmeni ratarskih, stočarskih i zanatskih proizvoda ili o uključivanju bugarskih iseljenika, emigranata i pečalbara u razvitak srpskih gradova (proizvodjači povrća, zidarski radnici itd.)“.⁹ Poznate su poslovne veze između Miloša Obrenovića i vidinskih trgovaca – braće Aleksandra i Petra Šišmanova, „koji su preko Srbije za Austriju izvezili ruž i sahtijan“, kao i između M. Obrenovića i vračarskog trgovca Aleksandra Dimitrijevića (Hadžitaševa) Vracalije, „koji je u Austriju izvezio krupnu rogatu stoku...“.¹⁰

Potom, postali su tradicionalni dolasci bugarskih baštovana, „kao pečalbara u Kneževini Srbiji u doba Ustavobranitelja“; bugarski baštovani postaju i „zakupci praviteljstvenih bašta po glavnim gradovima Srbije“;¹¹ takodje, bugarski stočarski trgovci postaju „snabdevači carigradske pijace stokom iz Kneževine Srbije“;¹² bugarski trgovci i zanatlije su „redovni posetioци (i) „na panadjurima Kneževine Srbije sredinom XIX veka“ (posebno, posete „zaječarskom panadjuru“).¹³

Koliko je bilo Bugara u Srbiji? Prema dostupnim

podacima, računa se da je broj Bugara u Srbiji za vreme vlade kneza Miloša iznosio „od jedan do dva procenta od celokupnog stanovništva“.¹⁴ A prema V. Jakšiću 1833. godine „Srbija je imala približno 678.137 ljudi“.¹⁵ Na kraju XIX veka, prema podacima bugarskog popisa stanovništva (1900), u Srbiji je živelo 4.534 Bugara. Ovi „stanovnici u Srbiji, koji su rođeni u Bugaskoj“, živeli su pretežno u selima – 3.474, a po varošima bilo ih je 1.120. Bugara je bilo najviše u topličkom (1.139), vranjskom (867), pirotskom (661), a znatno manje i u drugim okruzima. Bavili su se, prvenstveno, poljoprivredom, mada je bilo i zanatlija, trgovaca, državnih službenika. Interesantan je podatak da je prema pomenutom popisu iz 1900. godine, u Bugarskoj živelo 3.711 Srba (po varošima – 2.063, u selima – 1.648).¹⁶

Valja istaći: srpsko-bugarske odnose povodom migracije iz Bugarske u Srbiju treba posmatrati kao odnos Srbije (njenih vladara i organa vlasti) i samog bugarskog stanovništva. Dakle, kao odnos Srbije i Bugara 1804-1878. godine. Bugari u Srbiji bivaju ne samo prihvaćeni, već uživaju punu podršku, naročito za vreme kneza Miloša. Srbija, čak, materijalno, moralno, kao i diplomatsko-političkim sredstvima doprinosi političkom i kulturno-prosvetnom preporodu bugarskog stanovništva. Beograd i Kragujevac postaju središta njihovog političkog i kulturno-prosvetnog delovanja. Recimo, samo u periodu 1833-1839. godine, u Beogradu, odnosno Kragujevcu izdato je oko tridesetak knjiga na „bugarskom ili crkveno-slovenskom jeziku za školske i crkvene potrebe Bugara“.¹⁷

Brojni su bili i bugarski politički emigranti u Srbiji: G. Rakovski, Lj. Karavelov, kao najpoznatiji i dr.¹⁸ Mladi Bugari se, čak, i školuju u vojnoj akademiji. Izdaju se i dva lista.¹⁹

Ali, migracije iz Bugarske u Srbiju ostvarivane su uprkos činjenici da su turske vlasti u pojedinim periodima, nastojale da zabrane srpski prihvrat bugarskih izbeglica.²⁰ Za vreme kneza Miloša, u srpsko-bugarskim odnosima, postojalo je niz spornih pitanja: „1) političko, oko angažovanja Srbije, njenih vlasti i građana u bunama u zapadnoj Bugarskoj tridesetih godina; 2) migraciono, oko primanja begunaca i izbeglica iz bugarskih krajeva posle 1829. godine; 3) ekonomsko, kao pitanje trgovine srpskih građana po bugarskim krajevima i bugarskih trgovaca u Srbiji; 4) prosvetno, u vezi sa štampanjem bugarskih knjiga u državnoj štampariji Srbije u Beogradu, odnosno Kragujevcu; 5) Bugari u službi kod kneza Miloša kao službenici u srpskoj državnoj upravi“.²¹

U istoriji srpsko-bugarskih odnosa ostaje zabeleženo kao sporno, tzv. emigrantsko pitanje. Naime, posle gušenja Timočke bune 1833. godine, desetak učesnika – pripadnika Radikalne stranke, predvođeni Nikolom Pašićem i A. Stanojevićem, prebeglo je u Bugarsku.²² Pošto i tamo nastavljaju sa „borbom protiv režima kralja Milana“ srpske vlasti upućuju protest. Ovo, pak, izaziva protivakciju bugarskoj režima. Sa bugarske strane se aktualizuje tzv. bregovsko pitanje. U korelaciji sa emigrantskim pitanjem dolazi do višegodišnjeg srpsko-bugarskog sporenja.²³

II Bugari u Kraljevini Jugoslaviji

Posle Prvog svetskog rata, po odluci velikih sila na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. godine, Bugarska je bila obavezna da ustupi Kraljevini SHS Caribrod, Bosilegrad i Strumicu, kao i delove teritorije na desnoj obali Timoka. Teritorijalno proširenje u korist Kraljevine SHS iznosilo je 2.566 kilometara kvadratnih sa oko 92.000 stanovnika.²⁴ „Srpsko-hrvatsko-slovenačko državljanstvo dobiće punopravno, a isključenjem bugarskog državljanstva, bugarski pripadnici nastanjeni na teritorijama dodeljenim državi Srba-Hrvata-Slovenaca“ – određeno je članom 39 Nejskog ugovora o miru. Nad ovom teritorijom Kraljevina SHS, faktički, uspostavlja vlast tek 6. decembra 1920. godine. Prethodno, zajendo sa bugarskim okupacionim vlastima, emigriralo je u Sofiji i druge bugarske gradove, „zadojeno snažnom velikobugarskom propagandom“, nekoliko hiljada lica – „činovnika, sveštenika, učitelja i drugih predstavnika režima koji pri povlačenju vlasti odlaze zajendo sa okupatorom...“.²⁵ Bila je to tzv. nacionalna emigracija. No, bez obzira na tu činjenicu, duž jugoslovensko-bugarske državne granice, pretežno u Carobrodskom i Bosilegradskom srezu, ostala je da živi većina bugarskog stanovništva.

Medjutim, oficijelne vlasti kraljevine i jugoslovenska spoljnopolićka doktrina izmedju dva rata negiraju postojanje bugarske nacionalne manjine. U Jubilarnom zborniku života i rada Kraljevine SHS 1918-1928. godine, dr L. Lenard ističe da Bugari kao narodna manjina ne postoje u našoj Kraljevini, ali da ima izvesnih bugarskih elemenata: „1) bugarski politički emigranti. To su pripadnici Stamboliskove zemljoradnićke stranek, koji se privremeno nalaze u našoj Kraljevini. Ima ih oko 900 i većinom su koncentrisani u Vršču; 2) bugarski baštovani. Tu su sezonski radnici, fluktuantni element, koji radi po baštama, a preko zime se većinom sa zaradom vraćaju u otadžbinu. Takvih se baštovanskih pasoša izdaje godišnje oko 5000-6000; 3) takozvani banatski Bugari. To je bugarsko stanovništvo, koje je od turskog nasilja prebeglo preko Dunava u Banat i Baćku. Oni su većinom primali katolićku veru, ali saćuvali su svoja imena, pesme, obićaje. Posle oslobodjenja Bugarske bugarska vlada pozvala je ove izbeglice natrag i dala im zemlju. Oni saćinjavaju sada u Bugarskoj oko 40 vrlo bogatih i dobro uredjenih sela. Ali mnogi nisu hteli da se vrate i njihovi potomci žive dalje medju našim stanovnićtvom s kojim su se već gotovo asimilovali. Oni mogu biti sada za nas samo predmet naućno-folkloristićkog istraćivanja“.²⁶

Što se tiće „bugarskih političkih emigranata“ i „bugarskih baštovana“ mogu se navesti sledeće činjenice: posle pada A. Stamboliskog i neuspeha septembarskog ustanka u Bugarskoj 1923. godine, blizu 2.000 Bugara, mahom pripadnika BKP, radnika, ali i ćlanova Bugarskog zemljoradnićkog saveza, emigriralo je u Kraljevinu SHS. Vodeći ćlanovi BKP, predvođeni G. Dimitrovom odlaze na Zapad, odnosno u Moskvu, dok je većina političkih emigranata, prihvaćena i pomagana od oficijelnih vlasti ostala u Kraljevini.²⁷ Broj bugarskih baštovana, odnosno

tzv. gradinara koji je dolazio na rad u Kraljevinu SHS kasnijih godina je smanjen na 1.400. Naime, s druge strane, postojala je tradicija odlaska i tzv. pečalbara iz Kraljevine SHS u Bugarsku. Ovakve međusobne migracije stanovništva postaju i predmet međudržavnog ugovornog regulisanja.²⁸ Tako se Pismom uz Ugovor o trgovini i plovidbi između Bugarske i Jugoslavije, koji je zaključen 24. maja 1934. godine, reguliše njihov položaj. „Broj bugarskih gradinara na radu u Jugoslaviji utvrđuje se na 1.400 lica (toliki isti broj i jugoslovenskih pečalbara u Bugarskoj)“.²⁹

Medjutim, ostaje krucijalna činjenica: postojanje bugarskog stanovništva u pograničnim područjima, kojima se ne priznaje status nacionalne manjine.³⁰

Iako je u Kraljevini Jugoslaviji 1921. godine, odnosno 1931. izvršen popis stanovništva, preciznih podataka o broju Bugara nema. Prilikom popisa 1921. godine nisu uzimani podaci o nacionalnoj pripadnosti, već samo o maternjem jeziku i veroispovesti. U rubrici „slovenski jezici“ dat je zbirni podatak o broju Poljaka, Rusa i Bugara – 57.947. Popis od 1931. godine izvršen je samo na osnovu podataka o veroispovesti (bez maternjeg jezika). Računa se da je u Jugoslaviji između dva rata bilo 55.000 Bugara. Ali, ako se ima u vidu činjenica da je posle razgraničenja sa Bugarskom, Država SHS na novopriključenoj teritoriji „dobila“ novih 92.000 stanovnika, da je u Srbiji do Prvog svetskog rata živelo i 4.534 Bugara, kao i to da je posle rata (do 1920) nekoliko hiljada Bugara emigriralo, proizlazi da je u Kraljevini Jugoslaviji živelo oko 95.000 Bugara. S bugarske strane se ističe podatak o 120.000 Bugara.

Valja zaključiti, Bugari u Kraljevini Jugoslaviji nisu imali nikakvih nacionalnih (manjinskih) prava. Jer, Jugoslavija je Senžermenskim ugovorom, praktično, bila „oslobodjena“ obaveza odredjenih članom 35 Ugovora o miru Berlinskog kongresa iz 1878. godine. Zapravo, Država SHS je odbila da prizna dejstvo odredbi o zaštiti manjina na onim područjima koja su Kraljevini Srbiji priključena 1913. godine, tumačeći da se one odnose samo na one jugoslovenske teritorije koje su sa Srbijom stvorile novu državu posle Prvog svetskog rata. Na taj način su, osim bugarske, ostale nepriznate albanska i turska manjina, kao i makedonska nacija.

Dakle, Bugarima u Kraljevini Jugoslaviji ne priznaje se status nacionalne manjine. Štaviše, počev od 1920. godine, oficijelne vlasti, nizom mera i akcija, sprovode asimilatorsku politiku. Bugarska, u nastojanju da zaštiti svoje sunarodnike u „zapadnim pokrajinama“, iskazuje teritorijalne aspiracije i prema „Južnoj Srbiji“, odnosno Makedoniji. Bugarske oficijelne vlasti organizuju i pomažu terorističke organizacije: VMRO i VRTOP. Dok je VMRO imao za cilj „oslobodjenje i priključenje Makedonije Bugarskoj“,³¹ dotle se VRTOP, sastavljen pretežno od bugarskih emigranata iz Caribroda i okoline borio za priključenje Bugarskoj „zapadnih pokrajina“.³²

Teritorijalno-manjinsko pitanje tako postaje aktuelno i akutno i u jugoslovensko-bugarskim odnosima između dva rata. Iako je bilo i perioda međusobnog približavanja (međusobne posete cara Borisa, odnosno kralja

Aleksandra, bogata ugovorna praksa, počev od Niškog sporazuma (1923) do Pakta o večnom prijateljstvu (1937) u cilju uspostavljanja bezbednosti na državnoj granici, ova sporna pitanja poprimaju i međunarodnu dimenziju. Na Kongresu nacionalnih manjina Evrope 1930. godine u Ženevi, bugarski delegat je optuživao Jugoslaviju da vodi asimilacionu politiku prema bugarskoj manjini, iznoseći „listu više od stotinu ubijenih i zlostavljanih civila među kojima je bilo i dece“.³³ Kao protivtužbu, delegat Kraljevine Jugoslavije optuživao je Bugarsku „za organizaciju i ubacivanje terorističkih grupa“.³⁴

III Učešće Bugara u ratu 1941-1945. godine

Interesantno je razmotriti pitanje: kakvo je bilo učešće bugarske nacionalne manjine u oslobodilačkom ratu 1941-1945. godine?

Bugarska je u Drugom svetskom ratu okupirala istočne delove Srbije i zapadne krajeve Makedonije. Bila je to tzv. privremena aneksija.³⁵ Uz to, izgradila je vlastiti vojnookupacioni aparat. Na okupiranoj teritoriji vršena je nasilna bugarizacija srpskog i makedonskog stanovništva. Bugarska manjina je pripala, faktički, samim činom okupacije, matičnoj državi.

Medjutim, većina pripadnika bugarske manjine u Caribrodskom i Bosilegradskom srezu nije, poput nemačke nacionalne manjine, odigrala ulogu pete kolone, nije prihvatila „nasilnički režim pljačke, paljenja i ubistva, već se opredelila za NOP jugoslovenskih naroda“.³⁶ Relevantna je istorijska činjenica da su pripadnici bugarske manjine, naravno jednim dlom, saradivali sa oslobodilačkim pokretom, a početkom 1944. godine, uzeli učešća u ratnim operacijama protiv bugarskih okupatorskih snaga. Pod rukovodstvom Glavnog štaba Srbije u Caribrodskom srezu formiran je Caribrodski odred, a u Bosilegradskom jedna bugarska partizanska četa. U septembru 1944. godine, Caribrodski odred je „razoružao ceo jedan bugarski puk iz sastava 29. bugarske divizije“. Kasnije je prerastao u brigadu. S druge, pak, strane, partizanska četa Bosilegradskog sreza je, krajem rata, oslobodila sam grad i šire područje Bosilegrada.³⁷

(Nastavak u sledećem broju)

Napomene J:

¹ Lj. Miletić, *Isledeanija ya Bolgarime v Samigradsko i Banat, Sofija 1987*, str. 4.

² V. Stojančević, *Migracije iz Bugarske u Srbiju za vreme vlade kneza Miloša*, Glasnik Etnografskog instituta SANU, 1959, knj. VIII, str. 353.

³ V. Stojančević, *Srbija i Bugari 1804-1878*, Beograd 1988, str. 382-

⁴ Tih. R. Đorđević, *Iz Srbije kneza Miloša*, Stanovništvo-Naselja, Beograd 1924, str. 171

⁵ V. Stojančević, *Srbija i Bugari 1804-1878*, Beograd 1988, str. 382.

⁶ Dr Vladimir Stojančević, Miloš Obrenović i njegovo

doba, Prosveta, Beograd, 1966, str. 380.; V. Stojančević, Knez Miloš i problemi balkanskih migracija u Srbiji posle drugog ustanka, Zbornik Istorijskog muzeja Srbije, knj. 5, Beograd, 1968, str. 32.

⁷ Kliment Džambazovski, Privredne veze Bugara s Kneževinom Srbijom u doba kneza Miloša Obrenovića i Ustavobranitelja, SANU, Balkanološki institut, knj. 28, Beograd, 1986, str. 34.

⁸ Slavko Gavrilović, Prilog istoriji trgovine i migracije Balkana – Podunavlje XVIII i XIX vek, SANU, Odelenje društvenih nauka, knj. 67, Beograd, 1969, str. 16.

⁹ Kliment Džambazovski, nav. rad, str. 15.; Dr Vladimir Stojančević, Knez Miloš prema Bugarskoj i Bugarima, Istorijski glasnik, 1954, br. 4, str. 75.; Dr Kliment Džambazovski, Kulturno-političke veze Bugara sa Kneževinom Srbijom od početka XIX veka do Pariskog mira, SANU, Balkanološki institut, knj. 13, Beograd, 1982, str. 26.

¹⁰ Kliment Džambazovski, Privredne veze Bugara s Kneževinom Srbijom u doba kneza Miloša i Ustavobranitelja, SANU, Balkanološki institut, knj. 28, Beograd, 1986, str. 29.

¹¹ Kliment Džambazovski, Bugarski baštovani kao pečalbari u Kneževini Srbiji, Balcanica, IV, Beograd, 1973, str. 225-227.

¹² Kliment Džambazovski, Bugarski stočarski trgovci u Kneževini Srbiji u prvoj polovini XIX veka, Balcanica, VI, Beograd, 1975, str. 172-181.

¹³ Kliment Džambazovski, Bugarski trgovci na panadjurima u Kneževini Srbiji sredinom XIX veka, Balcanica, VIII, Beograd, 1977, str. 273.

¹⁴ Iz ovoga izlazi da je u kolonizaciji Srbije pod knez Milošem brojnost bugarskog stanovništva iznosila najverovatnije, jedan ili dva procenta od celokupnog stanovništva Srbije, odnosno dvostruko više procenata u odnosu na ukupan broj doseljenika izmedju 1815-1839. godine, pošto se obično uzima da je stanovništvo za četvrt veka knez Miloševe vlade naraslo dvostruko... Cit. po: V. Stojančević, *Migracije iz Bugarske u Srbiju za vreme vlade kneza Miloša*, Glasnik Etnografskog instituta SANU, 1959, knj. VIII, str. 74.

¹⁵ V. Jakšić, *Gustina naseljenosti Srbije*, Glasnik Srpskog učenog društva, 1871, sv. 31., str. 114.

¹⁶ B. Jovanović, *Stanovništvo Kraljevine Bugarske po popisu 1900. godine*, Beograd 1909, str. 7.

¹⁷ V. Stojančević, *Bugari u Beogradu i Kragujevcu u vreme kneza Miloša*, Oslobođenje gradova u Srbiji od Turaka 1862-1867, Zbornik radova, Beograd 1970, str. 365. V. Stojančević, *Knez Miloš prema Bugarskoj i Bugarima*, Istorijski glasnik, 1954, br. 4., str. 68.

¹⁸ Na primer, slučaj bugarskog emigranta Genadija Stojanova, Vidi: V. Stojančević, *Bekstvo Genadija Stojanova u Srbiju pred turskom poterom*, Ujedinjena omladina srpska, Zbornik radova Matice srpske, Novi Sad 1968, str. 413-498.

¹⁹ Grupa bugarskih emigranata, sklonivši se u Srbiju, obrazuje i vežba jednu svoju legiju, tu su izdavali svoja dva lista: *Dunavski lebed* i *Vstok*, tu se školovao dobar broj bugarskih omladinaca. Cit. po: V. Ćorović, *Borba za*

nezavisnost Balkana, Beograd 1937, str. 92.

²⁰ V. Stojančević, *Knez Miloš prema Bugarskoj i Bugarima*, Istorijski glasnik, 1954, br. 4, str. 67-68.

²¹ V. Stojančević, *Bugari u Beogradu i Kragujevcu u vreme kneza Miloša*, Oslobođenje gradova u Srbiji od Turaka 1862-1867, Zbornik radova, Beograd 1970, str. 364-365.

²² Sofija, 5. novembar 1883. Okružnom upravniku, Vidin: Pašić, Stanojević, Milenović i drugih šest srpskih izbeglica mole da ostanu u Vidinu. Ako nema smetnji, ostavite ih u Vidinu, ali pod uslovom da miruju i ne izlaze iz grada prema srpskoj granici. Cankov. Cit. po: J. D. Mitrović, *Pašić kao emigrant o pitanju oslobođenja „srpske zemlje“ u Bugarskoj*, Timička buna 1883. godine i njen društveno-politički značaj za Srbiju devetnaestog veka, Zbornik radova SANU, Beograd 1986, str. 365.

²³ I. Pržić, *Spoljašnja politika Srbije 1804-1914*, Beograd 1939, str. 53.

²⁴ R. Busch-Zenter, *IV. Von San Stefano bis Neuilly, Bulgarien*, Leipzig 1943, str. 96.

²⁵ S. Zlatković – C. Vasev – A. Vidanović, *Dimitrovgrad 1877-1945*, Beograd 1989, str. 73.

²⁶ L. Lenard, *Narodne manjine u Kraljevini SHS*, Jubilarni zbornik života i rada Kraljevine SHS 1918-1928, knj. II, Beograd 1929, str. 733.

²⁷ S. Zlatković – C. Vasev – A. Vidanović, nav. delo, str. 88

²⁸ Službene novine Kraljevine Jugoslavije, br. 197-LXVI, 1940.

²⁹ B. Djordjević, *Pregled ugovorne trgovinske politike od osnivanja države Srba, Hrvata i Slovenaca do rata 1941*, Zagreb 1960, str. 63.

³⁰ K. Jončić, *Pravno-politički položaj narodnosti – nacionalnih manjina u SFRJ*, doktorska disertacija, Beograd 1965.

³¹ S. Zlatković – C. Vasev – A. Vidanović, nav. delo, str. 98-99.; V. Savić, *Bugarska: prošlost – budućnost*, Beograd 1935, str. 138-139.

³² S. Zlatković – C. Vasev – A. Vidanović, nav. delo, str. 34.

³³ E. Ammende, *Die Nationalitäten in den Staaten Europas*, Sammlung von Lageberichten, Wien-Leipzig 1931, str. 342.

³⁴ M. P. Milojević, *Narodnosne manjine*, Život i rad, 1932, sv. 77, str. 1523.

³⁵ F. Čulinović, *Okupatorska podela Jugoslavije*, Beograd, 1970, str. 354.

³⁶ Lj. Stojković – M. Martić, *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*, Beograd 1953, str. 59.

³⁷ Lj. Stojković – M. Martić, nav. delo, str. 58-59. ■■